

ONLINE
ARCHAEOLOGY

მხედრის ძეგლები

N 7
2014

- არქეოლოგიური დანიჯესტი 7
- ნოქალაქევი - სექტემბერი - 2014 7
- გრაკლიანი გორა - სექტემბერი - 2014 11
- სამთავრო - სექტემბერი - 2014 12
- როდინაული - სექტემბერი - 2014 14
- ბაგინეთი - აგვისტო - 2014 15
- ყაზბეგი - ივლისი - 2014 16
- ფუქნარი - ივლისი - 2014 18
- ბოლნისი - ივლისი - 2014 20
- ARCHAEOLOGICAL DIGEST 22
- NOKALAKEVI – SEPTEMBER -2014 22
- GRAKLIANI HILL – SEPTEMBER - 2014 24
- SAMTAVRO- SEPTEMBER - 2014 25
- RODINAULI – SEPTEMBER - 2014 25
- BAGINETI – AUGUST-2014 26
- KAZBEGI-JULY-2014 27
- PUDZNARI – JULY -2014 28
- BOLNISI - JULY - 2014 29
- ინტერვიუ დავით ლომიტაშვილთან 30
- “სამყაროს ყველა ეპოქის ამოსავალი
• წერტილი აღამიანია...” 30
- INTERVIEW WITH DAVID LOMITASHVILI 43
- “HUMAN IS THE BASIC VALUE OF THE UNIVERSE
OF ALL EPOCHS” 43
- ბლიც-ინტერვიუ 44
- უძველესი საქართველო
მკვლევართა თვალით 44
- BLITZ INTERVIEW 53
- ANCIENT GEORGIA IN VIEW OF RESEARCHERS – REVAS-
PAPUASHVILI, GURAMGRIGOLIA, GURAMLORTKIPANIDZE,
KIAZO PITSKJELAURI 53

• ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა	54
• ფიქრის გორა	54
• NEW ARCHAEOLOGICAL DISCOVERY	56
• PIKRIS GORA	56
• სტატიები	60
• შიდა ქართლის გვიანბრინჯაოს ხანის სამაროვნებიდან მომდინარე ჭურჭლის ტიპოლო- გიისა და ქრონოლოგიის საკითხისათვის - ნ. ჩადუნელი	60
• საკრძაღვი რიტუალის ერთი დეტალი ცხეთის მუზეუმიდან - ქ. დიღმელაშვილი	68
• ARTICLES	68
• FOR THE TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL ISSUE OF THE UTENSILS FROM SHIDAKARTLI LATE BRONZE AGE BURIAL GROUNDS NIKOLOZ CHADUNELI	68
• ONE DETAIL OF THE FUNERAL RITUAL FROM THE MTSKHETA MUSEUM - KETEVAN DIGMELASHVILI	83
• თვალსაზრისი	84
• საქართველო დიადოქოსების ხანაში ბ.მახარაძე	84
• VIEWPOINT	128
• GEORGIA IN THE DIADOCHI ERA - G. MAKHARADZE	128
• სტუდენტური გვერდი	130
• ღვანის ნეკროპოლისი	131
• STUDENTS' PAGE	136
• DVANI NECROPOLIS - DAVID NASKIDASHVILI, SABA GODZIASHVILI	136
• გაიცანით საქართველო	138
• ნოქალაქი	138
• უცნობი კახეთი - სოფელი ქვემო	

მაჩხაანი	150
• მ უ ც მ	160
• GET TO KNOW GEORGIA	146
• NOKALAKEVI	146
• UNKNOWN KAKHETI- THE VILLAGE OF LOWER MACHKHAANI	156
• MUTSO	166
• გუზეუმები და არტეფაქტები	168
• MUSEUMS AND ARTEFACTS	172
• ცნობისათვის:	174
• FOR INFORMATION:	178
• პროექტები - კ. ფიცხელაური	180
• შუაგორის ნაქალაქარი	180
• „ნაომარი გორა“	182
• გორასამარხი	184
• ენამთა	186
• ნაქალაქარი ხორანთა	188
• PROJECTS - KONSTANTINE PITSKHELAURI	190
• SHUAGORI NAKALAKARI	190
• “POST-WAR HILL”	191
• GORASAMARKHI	192
• ENAMTA	194
• NAKALAKARI KHORANTA	195
• საეტიკო კვლევები	196
• ბრაკლიანი გორა - ვ.ლიჩელი	196
• LANDMARK MONUMENTS	204
• GRAKLIANI HILL - VAKHTANG LICHELI	204
• პრობლემური კვლევები	208
• VII-VIII საუკუნეების ციხე-ქლაქ	

“ვარაზმანავარის” არქეოლოგიური შესწავლის მნიშვნელობა - კ.ფიცხელაური	208
• PROBLEMATICAL MONUMENTS	212
• THE SIGNIFICANCE OF THE 7TH -8TH CENTURIES FORTRESS - CITY “VARAZMANAVARI” ARCHAEOLOGICAL STUDY - KONSTANTINE PITSKHELURI	212
• საქართველოს ღვანდომოსილი არქეოლოგები	214
• ბორის კუფტინი-მ.ჩოლოყაშვილი	214
• HONOURED ARCHAEOLOGISTS OF GEORGIA	248
• BORIS KUFTIN - M. CHOLOKASHVILI	240
• საინტერესო გამოცემები	246
• ნოქალაქევი. ციხეგოჯი. არქეოპოლისი	246
• ძველი ქართული აბანოები	248
• ქალაქი “Σούπιον”	250
• თბილისის ეკლესიების ბედი	
• სერიალის I ტომი	252
• თბილისის ეკლესიების ბედი	
• სერიალის II ტომი	254
• INTERESTING PUBLICATIONS	247
• NOKALAKEVI. TSIKHEGOJI. ARCHAEOPOLIS - EDITOR PAUL EVERILL	247
• OLD GEORGIAN BATH HOUSES – VAJASADRADZE, MER- AB DZNELADZE, ELGUJAGHLIGHVASHVILI, TAMAR KHOKHOBASHVILI	248
• CITY “ΣΟΥΠΙΟΝ” – GURAM KIPIANI	250
• THE FATE OF TBILISI CHURCHES, VOLUME I – MERAB DZNELADZE	252
• THE FATE OF TBILISI CHURCHES, VOLUME I – MERAB DZNELADZE, MAYA IZORIA, VERA CHIKLADZE, ANDRO GOGOLADZE	254

ყდაზე - ნოქალაქევი, გაღავანი აღმოსავლეთიდან, V ს.
ნოქალაქევი, ტიხრული მინანქარი VI ს.

On the cover page – Nokalakevi, East fence, the 5th century.
Nokalakevi, cloisonné the 6th century.

არქეოლოგიური დაიჯესტი

ორმოცმონამეთა

ნოქალაქევი - სექტემბერი - 2014

ნოქალაქევის ქართულ-ინგლისური ექსპედიციის ხელმძღვანელი, არქეოლოგიის დოქტორი ნიკოლოზ მურღულია გვატყობინებს, რომ:

2014 წლის 25 აგვისტოდან 12 სექტემბრამდე სენაკისა და ჩხორონყუს მიტროპოლიტ შიოს (მუჯირი) ინიციატივით, ლოცვა-კურთხევითა და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს ფინანსური მხარდაჭერით, ნოქალაქევის ქართულ-ინგლისურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელი, არქეოლოგიის დოქტორი - ნიკოლოზ მურღულია) არქეოლოგიური

სამუშაოები განახორციელა ნოქალაქევის ნაქალაქარის ქვედა ტერასაზე, ორმოცი სებასტიელი მონამის სახელობის ტაძრის ინტერიერში – მის სამხრეთ ნავსა და სამხრეთ მინაშენის ტერიტორიებზე. მეუფე შიოს მიერ

მოძიებული წერილობითი წყაროებით გაირკვა, რომ 1903 წელს რუსეთის ეგზარქოს ალექსის (ოპოცკის) ტაძრის სამხრეთ მინაშენში უნახავს ორმოცი ფილა, ხოლო 1911 წლის 28 ივლისს გურია-სამე-

გრელოს ეპისკოპოს ლეონიდეს (ოქროპირიძეს) იმავე რაოდენობის მომრგვალებული აგური. ორივე მათგანმა ნოქალაქევი მოისმინა ლეგენდა, რომლის თანახმად აქ დასვენებული იყო ორმოცი მონამის წმინდანანილები.

ორმოცი მონამის სახელზე ჩადებული 40 აგური სამხრეთის მინაშენში

არქეოლოგიური სამუშაოები განხორციელდა დასავლეთ ევრო-

პასა და აშშ-ში (ასევე უკვე საქართველოშიც) კარგად აპრობირებული და განვითარებული, ე.წ. MoLas-ის (ლონდონის მუზეუმის არქეოლოგიური სამსახური) მეთოდიკით, რომელიც ცალკეული

კონტექსტების სისტემასა და მათი სტრატეგრაფიული თარგის შექმნის პრინციპს ეფუძნება.

გათხრებმა ტაძრის სამხრეთ ნავში ეკლესიის თავდაპირველი

გათხრების პროცესი სამხრეთის მინაშენში

სამშენებლო ფენები და თავდაპირველი სასიარულო დონე - კირის დუღაბით მოწყობილი იატაკის ფრაგმენტი გამოავლინა.

მინაშენის აღმოსავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა კირის დუღაბზე დანყოფილი 17 ცალი კალორიფერი. თავიდანვე ცხადი გახდა, რომ ეს ნყოფის მხოლოდ ნაწილი გახლდათ, სხვა კალორიფერები ჩაქცეული იყო. როგორც ჩანს, ეს იყო დასავლეთ-აღმოსავლეთის ხაზზე ერთ დონეზე მოწყობილი 40 ცალი კალორიფერი - 4 ცალი ჩრდილოეთ-სამხრეთ მიმართულებით და 10 ცალი დასავლეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით. კალორიფერების ნყოფას გარშემო შემოუყვებოდა ბრტყელი აგურით მოწყობილი ჩარჩო. ნყოფის საერთო სიგრძე 1.90 მეტრი უნდა ყოფილიყო, სიგანე 0.83 მეტრი. აშკარაა, ეს საგანგებოდ მოწყობილი სამარხის გადახურვა იყო, თუმცა საკვირველია, რომ გვიანდელ შუა საუკუნეებში აშენებულ ქიშკარში მოწყობილ ამ ნყოფაში გამოვლინდა გვიანრომაული-ადრეშუასაუკუნეების პერიოდის კალორიფერები, რომლებიც ანტიკურ ხანაში აბანოებში იატაკქვეშა

გათბობის სისტემის მოსაწყობად გამოიყენებოდა. კალორიფერები ნაქალაქარზე აღმოჩენილია IV-V სს-ით დათარიღებული აბანოს გათხრებისას. როგორც ჩანს, გვიანდელ შუა საუკუნეებში, როდესაც ნოქალაქევის ნაქალაქარზე დადიანების საგვარეულოს ერთი

სამარხი სამხრეთის მინაშენში, სავარაუდოდ, VII-X სს.

შესაბამისად, სამარხიც ამ პერიოდისა უნდა იყოს. ჩონჩხის სქესი და ასაკი სამომავლო ოსტეოლოგიური კვლევებით დადგინდება.

სამხრეთ მინაშენში ასევე გამოვლინდა IV-V საუკუნეების სამშენებლო ფენები - აგურითა და კირქვით ნაგები კედლების ფრაგმენტები.

არქეოლოგიური გათხრების პარალელურად მცენარეული საფარისაგან და ნაყარი მიწის ფენისაგან გაიწმინდა ტაძრის ჩრდილოეთით არსებული დადიანების საგვარეულო საძვალე.

გრაკლიანი გორა - სექტემბერი - 2014

2014 წლის 1 ივლისს, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დაფინანსებით, არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ პროფ. ვახტანგ ლიჩელის ხელმძღვანელობით (ექსპედიციის წევრები: მ. კასრაძე, თ. ფიცხელაური, ო. ბენაშვილი, დ. ტურაშვილი, ს. კობრეიძე, ს. გოძიაშვილი, ბ. გელაშვილი და თსუ-ს არქეოლოგიური მიმართულების 15 სტუდენტი) არქეოლოგიური გათხრები დაიწყო გრაკლიან გორაზე,

რომელიც მდებარეობს შიდა ქართლში, კასპის მუნიციპალიტეტის სოფ. იგოეთსა და სამთავისის ტერიტორიაზე, მდინარე ლეხურას მარჯვენა ნაპირზე.

2014 წლის სექტემბრისთვის, თანახმად საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოსა და ა(ა)იპ არქეოლოგიურ ასოციაციას შორის გაფორმებული ხელშეკრულებისა, შესრულდა პირველი ეტაპის სამუშაოები, რომლებიც გულისხმობდა: არქეოლოგიური კვლევის ჩატარებას მთელ არეალზე, მცენარეული საფარისა და ჰუმუსოვანი ფენის მოცილება, რიყიანი და ნაცროვანი ფენების გამოკვლევას, პრეპარაციას, გადაღებასა და ინერტული მასალის გატანას, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოში სამუშაოების მიმდინარეობის შუალედური ანგარიშის წარდგენას.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გრაკლიან გორაზე გამოვლინდა ქ. ნ. IV-I ათასწლეულით დათარიღებული საცხოვრებელი კომპლექსი, საკულტო ნაგებობები, სამარხები, როგორც რიტუალური, ისე საყოფაცხოვრებო პურის საცხობი ღუმელები, თიხის ჭურჭელი, ბრინჯაოს, რკინის, ვერცხლისა და ოქროს ნივთები - ყოფითი და საბრძოლო დანიშნულების იარაღები და სამკაულები.

2014 წლის სექტემბერში საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილებით, გრაკლიან გორას ძეგლის სტატუსი მიენიჭა.

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოსა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ინიციატივით, გრაკლიან გორაზე განთავსდება მუზეუმი ღია ცის ქვეშ.

სამთავრო - სექტემბერი - 2014

2014 წლის სექტემბერში, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დაფინანსებით არქეოლოგიური გათხრები განხორციელდა სამთავროს ველისა და ფიქრის გორის მიმდებარე ტერიტორიაზე (ხელმძღვ. გურამ ყიფიანი).

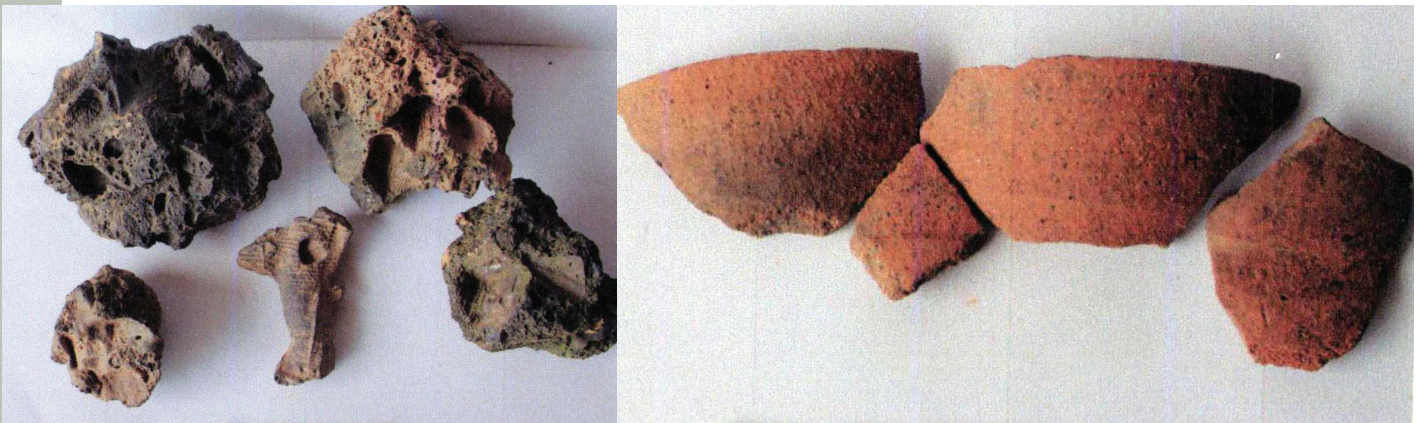
არქეოლოგებმა სამთავროს ველის სამხრეთ-დასავლეთით 8 ჰა მიწის ფართობი გამოიკვლიეს. გაითხარა 44 თხრილი და 26 ჭრილი. საცდელ-საძიებო არქეოლოგიური სამუშაოები ჩატარდა სამოცდაათი კერძო მეპატრონის მიწის ნაკვეთზე, რომელთაგან თოთხმეტში დაფიქსირდა არქეოლოგიური ობიექტები. აღმოჩენილია ქვაყუთები, ადრეული შუა საუკუნეებისთვის დამახასიათებელი კრამიტი, დერგის (ქვევრის?) ფრაგმენტები, გვიანრომაული ხანის ხელაღდის პირ-ყელის ფრაგმენტი.

როდინაული - სექტემბერი - 2014

2014 წლის სექტემბერში, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დაფინანსებით, ზესტაფონის მუნიციპალიტეტის სოფელ როდინაულისა და მისი უბნების ტერიტორიაზე განხორციელდა დაზვერვითი არქეოლოგიური გათხრები (ექსპედიციის ხელმძღვ. გურამ ყიფიანი).

არქეოლოგებმა გამოიკვლიეს როდინაულის ერთ-ერთი უბნის, სვეტმალის ყველაზე მაღალი წერტილი. სადაზვერვო შურფები გაიჭრა “გორაკის” სამხრეთ არეში. სტრატეგრაფიულ ქრილებში 20 სმ სიმაღლის ჰუმუსური ფენის შემდეგ გამოვლინდა მძლავრი, 2

მ-მდე სიმაღლის სტერილური თიხნარი, რაც, ცხადია, ფოთლოვანი ტყის (მუხნარის) წარმონაქმნია.

როდინაულის ეკლესიის გალავნის გარე პერიმეტრის სამხრეთ-დასავლეთ არეში გაიჭრა თხრილი. აღმოჩნდა ერთ-ერთი ბურჯი, ე.ი. ორმაგი კონტრფორსი. ბურჯი სიმაღლეში თითქოს შუაზეა გაყოფილი. ამკარად შეიმჩნევა ქვედა სამი რიგის კვადრული წყობა, კარგად დამუშავებული ქვიშაქვებით, შემდეგ კი რამდენამდე უხეშად ფორმირებული კირქვებით. კედელიც და კონტრფორსე-

ბიკ ეყრდნობა 40 სმ სიმაღლის ფუნდამენტურ ლენტურ საძირკველს, რომელიც დულაბითა და რიყის ქვითაა ნაგები.

ექსპედიციამ, აგრეთვე, დაზვერა მდინარეების - ლუხუტასა და რუშავას მიმდებარე ტერიტორია.

გათხრების დროს გამოვლინდა მრავალფეროვანი კერამიკული ნიმუშები; მათ შორის ქვევრის პირი, რომლის ანალოგები ვანის ადრეანტიკური, ქ. ნ. VI-IV სს. ფენებიდანაა ცნობილი.

ბაგინეთი - აგვისტო - 2014

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დაფინანსებით, არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ არქეოლოგ ვახტანგ ნიკოლაიშვილის ხელმძღვანელობით, ბაგინეთში არქეოლოგიური გათხრები განახორციელა.

2014 წლის აგვისტოში არქეოლოგებმა არმაზციხე-ბაგინეთში ქ.შ. II-III საუკუნეებით დათარიღებული ათამდე ნაგებობა გამოავლინეს. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ შენობები აგებულია ერთგვაროვანი ტექნოლოგიით - ქვის საფუძველზე ალიზის აგურებით ამოყვანილი კედლები, როგორც ჩანს, ბრტყელი და ღარიანი მცხეთური კრამიტით იყო გადახურული. ნაგებობები ერთმანეთთან საკარე ღიობებითაა და-

კავშირებული. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ ეს შესაძლოა, მეფის გარნიზონის სადგომი ყოფილიყო.

ძეგლის შესწავლისას არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს ამავე პერიოდის მინისა და კერამიკის ჭურჭელი: დოქები, ხელადა, ქოთნები და სხვ. აგრეთვე, გამოვლენილია სპილოს ძვლის საწერი სტილოსი, რომელიც გასანთლულ დაფაზე საწერად გამოიყენებოდა. ბაგინეთის ეს ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა წინა წლებში გამოვლენილ არტეფაქტებთან ერთად სამეფო კარზე მნიგნობრობის განვითარების მაღალ დონეს ადასტურებს, რაც თავის მხრივ, მაღალი ქალაქური კულტურის მაჩვენებელია.

ყაზბეგი - ივლისი - 2014

2013 წელს, თსუ-სა და ედინბურგის (შოტლანდია) უნივერსიტეტებს შორის გაფორმებული ოთხწლიანი მემორანდუმის ფარგლებში, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში, დარიალის ხეობაში მდებარე თამარის ციხეზე მუშაობა დაიწყო საერთაშორისო არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ. მემორანდუმით გათვალისწინებული პროექტი - “კავკასიის კარიბჭეები” სამეცნიერო-საგანმანათლებლო ხასიათისაა და მისი მიზანია წერილობითი წყაროებიდან გამომდინარე, ქ.შ. IV-VI სს-ში სასანური ირანის იმპერიის გავრცელების საზღვრების დადგენა. პროექტში მონაწილეობენ სხვადასხვა დარგის სპეციალი-

თამარის ციხე

სტები. ედინბურგის მხრიდან ექსპედიციის ხელმძღვანელია პროფესორი ებერჰარდ ზაუერი, ქართული მხრიდან თსუ-ს ასოცირებული პროფესორი კონსტანტინე ფიცხელაური; გათხრებში მონაწილეობენ თსუ-სა და ედინბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტები. სამუშაოების დასრულების შემდეგ - 2017 წელს, დაგეგმილია პროექტის შედეგების მონოგრაფიად გამოცემა, მასში მონაწილე ორივე მხარის წარმომადგენელთა თანაავტორობით.

2013 წელს, გათხრები განხორციელდა როგორც თამარის ციხეზე, ისე მის მიმდებარე ტერიტორიაზე მდებარე სამაროვანზე. სამაროვანზე გაინმინდა 8 სამარხი (ქვაყუთები), რომლებიც დათარიღდა დაახლოებით ქ.შ. VI-X საუკუნეებით.

მამაკაცის ერთ-ერთ სამარხში გამოვლინდა რკინის მახვილი და რკინის ორი ისრისპირი. არტეფაქტები, სავარაუდოდ, ქ.შ. VIII-IX საუკუნეებს ეკუთვნის. ბავშვის სამარხში აღმოჩენილი მინის მძივები და ბრინჯაოს ზანზალაკი, დაახლოებით ქ.შ. VI-VII საუკუნეებით დათარიღდა. იმის დასადგენად თუ როგორ მოქმედებდა სასანურ

პერიოდში ადამიანთა ცხოვრებაზე ბუნებრივი პირობები, ეკოსისტემები, კლიმატი, მდინარეების კა-

გოგონას სამარხი მინის მძივებითა და ბრინჯაოს ზანზალაკით

ლაპოტის შეცვლა და სხვ. ადგილზე აღებულ იქნა სხვადასხვა სახის სინჯები.

2014 წელს გათხრები გაგრძელდა სამხრეთის მიმართულებით, გაითხარა თხრილი (ზომები 10X10), გამოვლინდა სათავდაცვო ზღუდეზე მიშენებული კედლების

ქვედა სტრუქტურები, რომელთა სიმაღლე 150 სმ აღწევს.

ერთ-ერთი კედლის დონეზე დაფიქსირებულია ძლიერ დან-

ახშირებული ფენა, რომელიც არქეოლოგების ვარაუდით, გადახურვის ნაშთი უნდა იყოს.

თამარის ციხეზე სამუშაოები გრძელდება.

რკინის მახვილი

ფუძნარი - ივლისი - 2014

ფუძნარის ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთით, დაახლოებით 100 მეტრის სიშორეზე, საგზაო კომპანია “თბილისი” სამანქანო გზის გაფართოების სამუშაოებს ახორციელებს. გზის გაფართოებისთვის

აუცილებელი სამუშაოების შესასრულებლად ჩამოიჭრა ფერდობის კალთები, რის შედეგადაც გამოჩნდა კულტურული ფენა.

13 ივლისს, საქართველო

საერთო ხედი

ველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს არქეოლოგიური მემკვიდრეობის მართვის სამსახურის სპეციალისტმა ზურაბ გიორგაძემ მიწის ნაყარი ფენიდან აკრიფა გვიანბრინჯაოსა და ადრეული შუა საუკუნეების ხანის კერამიკული ნაწარმის ფრაგმენტები, დააფიქსირა ადამიანის ძვლები (ბარძაყის დიდი ძვალი, ზედა კიდურის ფალანგის ძვლები, წვივის დიდი ძვლის ფრაგმენტი) და ხის ნახშირის ნაშთები. სპეციალისტის აზრით, განსაკუთრებულად საყურადღებოა ჭვირული ორნამენტითა და მარტივი გეომეტრიული ფიგურებით შემკული ბრინჯაოს მომცრო ზომის ჭურჭლის ფრაგმენტები და ბრინჯაოს საკიდი (ჯაჭვზე დაკიდებული ზოომორფული ფიგურა — ირმის მცირე ზომის ქანდაკება), რადგან ბრინჯაოს ამგვარი ნაწარმის აღმოჩენა საქართველოში არც თუ ხშირი შემთხვევაა.

ბრინჯაოსგან დამზადებული ირმის მცირე ზომის ქანდაკებები საქართველოს ტერიტორიაზე (სხვადასხვა დროს) დაფიქსირებულია: ღებში (რაჭა), ქ.ნ. VII-VI სს; ყაზბეგში (“ყაზბეგის განძის” სახელით ცნობილი კოლექციიდან), ქ.ნ. VI-V სს; მოგვთაკარში (მცხეთა), III-IV სს.

ბრინჯაოს ნაწარმი

ირმის ფიგურა

კერამიკა

კერამიკა

ბოლნისი - ივლისი - 2014

2014 წლის ივლისში, ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომლებმა, არქეოლოგებმა მერაბ ძნელაძემ და ვაჟა სადრაძემ დაასრულეს ბოლნისის მუნიციპალიტეტის ხატისოფლის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე XII—XIII სს-ის “თედორე წმინდის” ეკლესიის მინაშენებისა და მიმდებარე ტერიტორიის არქეოლოგიური გათხრა-განმენდა ეკლესიის შემდგომი რესტავრაციის

საერთო ხედი აღმოსავლეთიდან

მიზნით. 18 ივლისს არქეოლოგიური მემკვიდრეობის მართვის სამსახურის თანამშრომლებმა ლალი ახალაიამ და ზურაბ გიორგაძემ ადგილზე შეისწავლეს ვითარება.

ხედი ჩრდილოეთიდან

სამხრეთის მინაშენის დასავლეთ კედელში ჩაშენებული ქვა ლომის რელიეფით

სამხრეთის მინაშენის ქვედა სტრუქტურაში ჩაშენებული რელიეფი - "ვედრება"

ჩუქურთმები

ეკლესია დარბაზული ტიპისაა, სამხრეთისა და ჩრდილოეთის მინაშენებით. არსებობს მოსაზრება, რომ ძეგლი თავისი მორფოლოგიური ნიშნებით (კარის ნირთხლები, საბჯენი თალები, ჩრდილოეთის მინაშენის აბსიდის ნალისებური კონტური, არქიტექტურული პლასტიკის ელემენტები და სხვ.) შესაძლოა, ქ.მ. VI საუკუნეს ეკუთვნოდეს. განმენდის შედეგად გამოვლენილია მინაშენების ინტერიერი, უამრავი მოჩუქურთმებული არქიტექტურული დეტალი, რომლებიც მნიშვნელოვანი მასალაა ძეგლის საბოლოო თარიღის დადგენისთვის. ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ცოკოლის დონეზე, აღმოსავლეთ და სამხრეთ მხარეს გამოვლინდა გვიანდელი შუა საუკუნეების სამარხები. აგრეთვე, აღმოჩენილია ადრეული და განვითარებული შუა საუკუნეებისთვის დამახასიათებელი კერამიკული მასალა.

NOKALAKEVI – SEPTEMBER -2014

*THE LEADER OF NOKALAKEVI GEORGIAN-ENGLISH EXPEDITION,
DOCTOR OF ARCHAEOLOGY, NIKOLOZ MURGHULIA TELLS US THAT:*

From August 25 to September 12, 2014 on initiative and with the blessings of Senaki Chkhorotsku Metropolitan Shio (Mujiri) and with the financial support from the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia, the Georgian-English expedition of Nokalakevi (head, Doctor of Archaeology – Nikoloz Murghulia) carried out archaeological works on the lower terrace of Nokalakevi former city-site, in the church of Forty Sebastian Martyrs – in the southern nave and the areas of southern annex. According to the sources found by Archbishop Shio, it was revealed that in 1903 the Russian Exarch Alex (Opotski) saw 40 tiles in the southern annex of the church, and on July 28, 1911 the Bishop of Guria-Semegrelo, Leonide (Okropiridze) found the same number of rounded bricks. Both of them heard a legend in Nokalakevi, according to which there were placed forty martyrs relics.

Archaeological excavations have been carried out in Western Europe and United States (as well as in Georgia) with well-proven and developed so called Molas's methodology (Museum of London Archaeological Service), which is the system of separate contexts and is based on the principle of creation of their stratigraphic template.

In the southern nave of the cathedral, original construction layers and original walking level – the fragment of the floor are spread with lime mortar.

In the eastern part of the annex 17 pieces of heaters were found on the lime

D I G E S T

mortar. It was clear from the beginning that this was only the part of placement. Presumably, there were 40 heaters arranged on one level west-east line – 4 pieces to the north-south direction and 10 pieces to the east-west direction. The heaters were surrounded with a frame made with flat bricks. The total length of the structure was 1.90 meters and the width 0.83 meters. Apparently, the cover of the tomb was specially arranged, but surprisingly, in the gate which was built in the Middle Ages, the heaters of Late Roman and Early medieval period were revealed, which were used in antique bathhouses for arrangement underfloor heating system. Heaters in the city site are found during the excavations of bath houses dated back to IV-V centuries. It seems that in the late Middle Ages, when one of the branches of Dadiani's Family settled in Nokalakevi city site, they found the heaters on the destroyed territory of bath house and used it as a roofing of a tomb existing in the southern annex of the church. Obviously, the existence of 40 heaters is in direct connection to the name of the church, it is named after the Forty Sebastian Martyrs and, consequently 40 heaters symbolize the number of Martyrs.

Under the placement of heaters, in the bulk of land, a silver frame with Mkhedruli inscription (the third and current Georgian script) was found, it is thought that it was the frame of an icon which the daughter of Prince (mtavari) of Mingrelia (Samegrelo) Ekaterine donated to the church in 1851. The frame is now transmitted to the restoration laboratory of the National Museum for purification.

After taking the placement of heaters in a depth of 1.2 meters a skeleton of an adult human was found buried in a Christian manner. During the cleaning of the tomb, a bronze buckle was found at the pelvic bone, which belongs to the so called “Turkish” types of buckles and according to the general chro-

nology is of VI-X centuries. Accordingly, the tomb should be of the same period. The age and gender of the skeleton will be determined in future osteological studies.

In the southern annex there were also found construction layers – fragments of walls built with brick and limestone dated back to IV-V centuries.

At the same time Dadiani family crypt, which was in the northern part of the church has been cleared of flora and the layer earthfill.

GRAKLIANI HILL – SEPTEMBER - 2014

On July 1, 2014 with the funding of the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia, Archeological expedition with the leadership of Prof. Vakhtang Licheli (members of the expedition: M. Kasradze, T. Picxelaury, O. Benashvili, D. Turashvili, S. Kokhreidze, S. Godziashvili, B. Gelashvili and 15 students at TSU) began archaeological excavations on Grakliani Hill, which is located in Shida Kartli, Kaspi municipality, in the territory of Igoeti and Samatavisi, on the right bank of River Lekhura.

By September 2014, according to the signed agreement between National Agency For Cultural Heritage Preservation of Georgia and NLE Archaeological Association, the first phase of work was performed, which meant: archaeological research in the area, removal of flora and humus layer, research and primary treatment of cobble and ash layers and removal of inert material, submission of the interim report about the course of work to the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia.

During the archaeological excavations on Grakliani Hill there were revealed:

Residential building, religious buildings, tombs, ritual as well as household bread baking ovens, pottery, bronze, iron, silver and gold items - every-

day and combat weapons and jewelry dated IV-I Millennium BC.

In September 2014, by decision of National Agency for Cultural Preservation of Georgia, Grakliani Hill was given a monument status.

By initiative of the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia and Tbilisi State University, an open-air museum will be placed on Grakliani Hill.

SAMTAVRO- SEPTEMBER - 2014

In September 2014, by funding of the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia, archaeological excavation were carried out in the territory of Samtavro field and Pikris Gora (Head GuramKhipiani.)

Archaeologists examined 8 hectares of land in the southwest part of Samtavro. 44 ditches and 26 holes were cut. Experimental works were carried out in seventy private land, in fourteen of them archaeological objects were found. They are stone boxes, tiles typical for medieval ages, fragments of pitchers and a mouth of jug of late Roman period.

RODINAULI – SEPTEMBER - 2014

In September 2014, by funding of National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia, in Zestaponi municipality in the territory of Rodinauli and its districts, prospecting archaeological excavations were carried out (head of expedition GuramKhipiani)

Archaeologist studied the highest point of one of the regions in Rodinauli, Svetmaghali. Prospecting trenches were dug in southern area of the “hill”. In stratigraphic sections, after the 20 cm high humus layer a powerful, 2 meters

high sterilized loam was detected, which obviously is the deciduous forest (oak-wood) formation.

In the outer perimeter of south-west part of Rodinauli church, a trench was cut. One of the pillars was turned out, i.e. double contrefort. The pillar seems to be split in two. The squared masonry of three bottom rows is obvious, with well treated sandstones and then roughly formed lime stones. The wall and the contrefort underpin the fundamental tape foundation, which is constructed with mortar and cobblestones.

The expedition also prospected the surroundings of Rivers Lukhuta and Rushava.

Excavations revealed a variety of ceramic samples; Including the lid of pitches, the analogues of which are known from early ancient period of Vani, VI-IV centuries BC.

BAGINETI – AUGUST-2014

By funding of National Agency for Cultural Heritage preservation of Georgia, the archaeological expedition led by archaeologist Vakhtang Nikolaishvili, carried out archaeological excavations in Bagineti.

In August 2014, archaeologists found about ten buildings in Armaztsikhe-Bagineti dated back to II-III centuries AD. The study revealed that the buildings were built with homogenous technology – the walls built on stone basis with mud bricks seems to be covered with flat bricks from Mtsketa. Buildings are connected to each other with door apertures. Scientists think that it might be the king's garrison dwelling.

During the studying of the monument the archaeologists discovered glass and ceramic tableware: jugs, pots and so on. Also they found ivory writing stylos, which was used for writing on a table polished with wax. This new ar-

cheological discovery in Bagineti, with the artefacts found in previous years, attests the high level of literacy development, which in turn shows the high urban culture.

KAZBEGI-JULY-2014

In 2013, in the framework of four-year memorandum signed by TSU and Edinburgh (Scotland) university, an international archeological expedition started working on Tamari Castle in Dariali Gorge. The project under the memorandum _ “ The gates of the Caucasus” is of scientific-educational character and its aim, according to the written sources, is the establishment of Sassanian Persian Empire borders in IV-VI centuries AD.

Various specialist participate in the project. The head of Edinburgh expedition, Professor Eberhard Zauer, from the Georgian side associate Professor of Tbilisi State University Konstantine Pickhelaury; TSU and Edinburgh University students participate in the excavations. After finishing the works- in 2017, it is planned to publish a monograph about the results of the project, co-authored by representatives of both participant parties.

In 2013, excavations were carried out in Tamari castle as well as in the cemetery located in the surrounding territory. 8 burial grounds were cleaned in the cemetery, which were dated to about VI-X centuries AD.

In one of the man’s tombs an iron sword and two iron arrowheads were found. Artefacts are most likely of VIII-IX centuries AD. Glass beads and bronze bell, found the baby’s burial, is dated to VI-VII centuries AD. In order to determine how natural conditions, ecosystems, climate, change of river-bed and so on affect people’s lives in Sasanian period, various types of samples were taken from the place.

In 2014, excavations were continued southwards, a trench was cut (dimensions 10x10), lower structures of the walls built on a safety fence were found, the height of which reaches 150 cm. On one of the levels of the wall, a burnt layer is found, which as archaeologists suppose should be the remains of roofing.

The works on Tamari Castle is still continuing.

PUDZNARI – JULY -2014

In the northwest of Pudznari cathedral, about 100 meters distance, the road company “Tbilisi” carries out highway expansion works. For performing these works a side-hill was cut, as a result of which a cultural layer appeared.

On July 13, the specialist of Management Service of the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia, Zurab Giorgadze, picked up the fragments of ceramic ware of the Late Bronze and early Medieval period, from the earthfill layer, observed the human bones (the fragments of femur large bone, upper limb phalanx bones, a large bone of a shin) and remains of charcoal. According to the specialists, the most notable are the fragments of a small bronze tableware, decorated with openwork ornaments and simple geometric figures (a zoomorphic figure – a small sculpture of deer hanging on a chain), because the discovery of such bronze products is not a frequent occurrence in Georgia.

Small size deer sculptures made of bronze are found in Georgia (at different times) in: Ghebi (Racha) VII-VI centuries BC, in Khazbegi (from the collection known as “ Khazbegi Treasure”), VI-V centuries BC, in Mogvtakari (Mtskheta) III-IV centuries AD.

BOLNISI - JULY - 2014

In July 2014, a scientific staff of National Museum, archaeologists Merab-Dzneladze and VajaSadradze completed archeological excavation and cleaning of outbuildings and surrounding area XII-XIII centuries church of “Saint Fyodor” located in southwest of Bolnisi municipality, Khatisopeli for further restoration of the church. On July 18, the workers of Archeological Heritage Management Service, LaliAkhalaia and ZurabGiorgadze studied the situation.

The Church is hall type, with South and North annexes. It is believed that the site with its morphological features (door side posts, upright arches, horseshoe shape of apse in North annex, architectural plastic elements etc.) may refer to VI century BC. After cleaning the interior of annexes has been detected, with lots of carved architectural details, which is an important material for determining the final date of the monument. In the surrounding territory of the church, on plinth level tombs from late medieval ages were found on eastern and southern sides. Also ceramic material from the early and developed medieval ages were found.

“სამყაროს ყველა ეპოქის

ამოსავალი წერტილი აღამიანია...”

დავით ლომიტაშვილი - არქეოლოგი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, დაამთავრა თსუ, დაცული აქვს საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები (საკანდიდატო დისერტაციის თემა - ცენტრალური ეგრისი IV-VI საუკუნეებში, სადოქტორო დისერტაციის თემა - კოლხეთი ძვ.წ. VIII - ახ.წ. VI საუკუნეებში ნოქალაქევის ნაქალაქარის არქეოლოგიური მასალების მიხედვით). 2011 წლიდან გახლდათ ნოქალაქევის საერთაშორისო ქართულ-ბრიტანული ექსპედიციის ხელმძღვანელი, 2014 წლის მაისში დაინიშნა საქართველოს

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის მოადგილედ.

საინტერესოა, რას ფიქრობს მეცნიერი თანამედროვე ქართული არქეოლოგიის შესახებ? როგორ ესახება მისი განვითარების პერსპექტივები? როგორ მოიაზრებს საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო არქეოლოგიური სეგმენტის გაძლიერებას? ... “ონლაინ არქეოლოგიის” ამ და სხვა შეკითხვებს პროფ. დავით ლომიტაშვილი პასუხობს:

- ბატონო დავით, თქვენ საზოგადოებას ახლებურად განუმარტეთ არქეოლოგიის არსი, ანუ ბრძანეთ, რომ არქეოლოგია არ არის მინის გათხრა, ის მინის ნაკითხვის ხელოვნებაა - რას გულისხმობს მინის ნაკითხვის ხელოვნება?

- არქეოლოგია სრულიად დამოუკიდებელი სამეცნიერო დისციპლინაა, ცხადია, ისე როგორც ყველა სამეცნიერო დისციპლინა ისიც ვითარდება, გასული საუკუნის 20-30-იანი წლებიდან დღემდე არქეოლოგიამ სერიოზული ტრანსფორმაცია განიცადა, შესაბამისად, განვითარების ყოველ ეტაპზე სხვადასხვა სეგმენტი ემატებოდა, ძირითადად იმ ახალ ტექნოლოგიებს ვგულისხმობ, რომლებიც მთელ მსოფლიოში ვრცელდება და რომელთა გამოყენება აუცილებელია არქეოლოგიური მეცნიერების განვითარებისთვის. ძალიან დიდი ხნის განმავლობაში არქეოლოგია შემოიფარგლებოდა მხოლოდ მინის გათხრით, არტეფაქტების მოპოვებით, მათი სამუზეუმო სივრცეში გადატანით, დათარიღებითა და ამნივთების შესახებ სხვადასხვა ტიპის გამოკვლევის გამოქვეყნებით. მიმაჩნია, რომ დღეს არქეოლოგიის არსობრივი სპექტრი გაცილებით ფართოა. ის გულისხმობს ინდივიდის კვლევას სოციუმთან კავშირში. არტეფაქტი, რომელსაც არქეოლოგი გათხრების დროს პოულობს ძალიან მნიშვნელოვანია, მაგრამ არასწორია მისი ცალკეულად განხილვა, რადგან არქეოლოგიური ნივთი იმ სოციალური გარემოს ერთ-ერთი სეგმენტია, რომელიც თავის დროზე ადამიანთა ჯგუფმა თუ საზოგადოებამ შექმნა, ანუ მინის ნაკითხვის ხელოვნება არქეოლოგისგან მოითხოვს იმ სოციო-გარემოს რეკონსტრუირებას, რომელშიც ადამიანი ცხოვრობდა. თუ სამარხთან გვაქვს საქმე საჭიროა, დადგინდეს რა პერიოდში გარდაიცვალა ადამიანი, წლის რომელ დროს, რა ეცვა, როგორი იყო მისი კვების რაციონი. დღეს ყოველივე ამის განსაზღვრა შესაძლებელია მსოფლიოში აპრობირებული ტექნოლო-

გიების გამოყენებით, არქეოლოგს უკვე ხელენიფება აღდგენა და რეკონსტრუირება იმისა, რაც მას უნდა აინტერესებდეს - დანყებული საცხოვრებელი სახლითა თუ ნამოსახლარით, დამთავრებული კულტურული ფენის მონაპოვრებით. საჭირო და შესაძლებელია არა მხოლოდ დამოუკიდებლად საცხოვრისის, ან არქეოლოგიური მასალის კვლევა, არამედ იმ გარემოს აღდგენა, რომელშიც ადამიანი ცხოვრობდა. გარემოს რეკონსტრუირებაში მკვლევარს პალეობოტანიკა, პალეოზოოლოგია, პალეოპალინოლოგია, გეოლოგია და სხვა დამატებითი დისციპლინები დაეხმარება.

ცნობილია, რომ ნებისმიერი არქეოლოგიური სამუშაოები ანგრევს მიწის საუკუნეობრივად ჩამოყალიბებულ სტრუქტურას, ანუ ჩვენ ვანგრევთ იმას, რასაც მეორეჯერ ველარ გავთხრით, რადგან შეუძლებელია ერთი და იმავე ტერიტორიის ორჯერ შესწავლა. მსოფლიოს საერთაშორისო კონვენციები მიგვითითებს, რომ ყველაფერი რისი შენახვაც შესაძლებელია უნდა შევუნახოთ მომავალ თაობებს, რადგან თავად არქეოლოგიაც ამონურვადია; მას, რა თქმა უნდა, ემატება დღევანდელი სოციო-გარემო, რომელიც ათასი თუ ხუთი ათასი წლის შემდეგ არქეოლოგიურ ფენებად ჩამოყალიბდება, ნამოსახლარებიც, ცხადია, მომავალში არქეოლოგიურ ობიექტებად მოიაზრება, მაგრამ მომავალი თაობის უკეთესი ტექნოლოგიების საშუალებით ბევრად უფრო სკრუპულოზური სიზუსტით იქნება აღწერილი ყველა ის მოვლენა, რომელსაც არქეოლოგი გათხრების დროს აფიქსირებს, ამიტომ მე წინააღმდეგი ვარ გასულ საუკუნეში დამკვიდრებული მუშაობის პრინციპის. გასული საუკუნის განმავლობაში ერთადერთი დოკუმენტი, რომელიც არქეოლოგიურ მასალას ახლდა იყო დღიური (და ზოგჯერ ნახაზი), რაც გათხრების მიმდინარეობის დროს მკვლევარის სუბიექტური ჩანაწერი გახლავთ. მიმაჩნია, რომ დღეს არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ გათხრები არ უნდა დაიწყოს თუ მის სამუშაო ჯგუფში არ არიან განვევრიანებულნი სხვადასხვა სამეცნიერო მიმართულების

სპეციალისტები - პალეობოტანიკოსი, პალეოზოოლოგი, პალეო-პალინოლოგი, გეოლოგი და სხვ. სხვაგვარად არქეოლოგი ვერ ნაიკითხავს მინას, მისი დასკვნები შესაძლოა, იყოს ძალიან საინტერესო, მაგრამ ვერ იქნება სრულყოფილი.

- რა ტექნოლოგიებით იკითხება მინა და იხვეწება თუ არა ეს ტექნოლოგიები?

- მთელმა ცივილიზებულმა სამყარომ შეიმუშავა ისეთი სამეცნიერო მიმართულებები, რომლებიც მინის სტრუქტურაში ჩაურევლად ახორციელებს კვლევას, თუ, რასაკვირველია, ამის საშუალება არსებობს. ეს გახლავთ პირველ ყოვლისა, პრევენციული არქეოლოგია, ანუ როდესაც გათხრების გარეშე მიმდინარეობს აეროკოსმოსური თუ ზედაპირული დაზვერვები, მაგალითად, უძველესი მესოპოტამიური ცივილიზაციის კვლევაში აქტიურადაა ჩართული ისეთი ზემოქმადი კორპორაცია, როგორც არის ნასა. ბემინგენის უნივერსიტეტს გაფორმებული აქვს კონტრაქტი ნასასთან და ნასას სატელიტი თანამგზავრები კოსმოსიდან აკვირდება, მაგალითად - როგორ იცვალა მდინარეებმა კალაპოტი და სხვ. დღეს უკვე იმდენად განვითარდა ტექნოლოგიები, რომ მსოფლიო კვლევების პრაქტიკაში კოსმოსური სხივებით დათარიღების მეთოდებიც ინერგება.

- ბატონო დავით, რა ხდება ამ დროს საქართველოში? ხორციელდება თუ არა გეოფიზიკური კვლევები, არქეომანტიური სამუშაოები, ლაზერული სკანერი, ძეგლის დათარიღების მეთოდები და ა. შ.

- ცალკეულ არქეოლოგიურ საიტებზე უკვე დაწყებულია ამ ტიპის კვლევები. ჩვენი ქვეყანა ჯერჯერობით ფინანსურად არ არის იმდენად მძლავრი, რომ ახალი ტე-

ქნოლოგიების შესყიდვა შევძლოთ, ცხადია, საჭირო ხდება ისეთი სპეციალისტების ჩამოიყვანა უცხოეთიდან, რომლებიც არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოებას შესაბამისი ტექნიკითაც უზრუნველყოფენ. მაგალითად, ნოქალაქევის ნაქალაქარი უახლესი მეთოდიკით სწორედ უცხოელი კოლეგების დახმარებით ავგეგმეთ - მათ მიერ ჩამოტანილი GPS სადგური ყოველწუთიერად უკავშირდებოდა დედამიწის 37 თანამგზავრს, რითიც გადამონმების ბევრად უფრო მყარი და არგუმენტირებული საშუალება მოგვეცა. შესაბამისად, ის გეოდეზიური აგეგმვები, რომლებიც 70-იან წლებსა და 80-იანი წლების დასაწყისში განხორციელდა სიზუსტის თვალსაზრისით დიდად ჩამოუვარდება საუთჰემპტონის უნივერსიტეტის დახმარებით წარმოებულ აგეგმვებს, რაც ნიშნავს იმას, რომ ყველა ამ შესაძლებლობის გამოყენებით, კვლევების შედეგები გაცილებით წარმატებული იქნება.

დღეს საქართველოში უკვე არსებობს გეოფიზიკური კვლევების ახალი ტექნოლოგიები, მაგრამ ისინი განსაზღვრულია ყამირი მინებისთვის, ანუ იმგვარი საიტებისთვის, სადაც რელიეფები თანაბარია და მიწის სიღრმეში განსხვავებულ ფენებს არ ქმნის, მაგრამ ისეთ რთულ ძეგლებზე, რომელთა რელიეფები ცვალებადობით ხასიათდება ხშირ შემთხვევაში არქეომაგნიტური კვლევების საშუალებით სასურველ შედეგს ჯერჯერობით ვერ ვიღებთ.

- რა ტექნოლოგიები უნდა გამოიყენოს არქეოლოგმა რთული რელიეფის საიტების კვლევის დროს?

- აქ რჩება ერთადერთი გამოსავალი: უნდა ჩატარდეს გეგმიური არქეოლოგიური სამუშაოები. ჩემი აზრით, თუ არ არსებობს მყარი ფინანსური გარანტიები საამისოდ, რომ ძეგლის არქეოლოგიური გათხრები ბოლომდე განხორ-

ციელდეს, საერთოდ არ არის საჭირო მუშაობის დაწყება, რადგან ასეთ შემთხვევაში ძეგლს “შავი არქეოლოგებისთვის” ვიმეტებთ. პირადად მე, წინააღმდეგი ვარ იმისა, რომ ყველგან ვანარმოოთ გათხრები, ვფიქრობ, უნდა შევისწავლოთ მხოლოდ ის ძეგლები, რომლებიც აუცილებლად შესასწავლია. ჩვენი ქვეყანა უმდიდრესია არქეოლოგიური მემკვიდრეობით, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ის ამოუნურავია. ერთ მშვენიერ დღეს შესაძლოა, აღმოვაჩინოთ, რომ გასათხრელიც აღარაფერი დარჩა. ეს უახლოეს მომავალში არ მოხდება, მაგრამ აშკარაა, ტექნოლოგიები ბევრად უფრო სწრაფად ვითარდება, ვიდრე არქეოლოგია, ამიტომ მხოლოდ ნიჩბითა და წერაქვით არქეოლოგის მუშაობა თანამედროვე ეპოქაში წარმოუდგენელია. წერაქვი და ნიჩაბი აღარ უნდა ასოცირდებოდეს არქეოლოგის მუშაობასთან, რადგან ამ მეცნიერების სწორად გააზრების შემთხვევაში, არქეოლოგის შრომა მაღალინტელექტუალური პროფესიონალის შრომაა. დადგება დრო, როდესაც თითოეულ არქეოლოგიურ ექსპედიციას შესაბამისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით აღჭურვა დაევალება, სხვაგვარად ველარ გაიცემა გათხრების ნებართვები. გარდა ამისა, მიმაჩნია, რომ არ უნდა დავუშვათ თხრილების სპონტანურად გათხრა, არქეოლოგიური სამუშაოები სკრუპულოზურად უნდა დაიგეგმოს, შემოიღოს სიამაყით აღვნიშნო, ჩემს სამუშაო საიტზე - ნოქალაქევეში მხოლოდ ერთი თხრილის კვლევა უკვე 14 წელია მიმდინარეობს, შესაძლოა, ეს მავანთა გაკვირვებას იწვევს, მაგრამ ვფიქრობ, რომ ჩვენ ვმუშაობთ ზუსტად ისე, როგორც 21-ე საუკუნის არქეოლოგს შეეფერება და ეკადრება, არსად გვეჩქარება, რადგან ის, რაც საუკუნეების განმავლობაში გროვდებოდა ერთ წელიწადში სწორად ვერ ნაიკითხება, სოციოგარემოს წარმატებულად აღდგენა მოკლე დროში შეუძლებელია. ამიტომ მხოლოდ ყურადღება, მოთმინება და სკრუპულოზური კვლევა არის გარანტი ძეგლის შეუცდომლად ნაკითხვისა.

- რას გვეტყვით ნოქალაქევის ქართულ-ბრიტანული ექსპედიციის შესახებ? როგორ ჩამოყალიბდა საერთაშორისო ექსპედიცია? როდის დაიწყო ერთობლივი კვლევა და რა შედეგებს მიაღწიეთ?

- პირადად მე ნოქალაქევის გათხრები 1981 წელს, უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ დავიწყე და მას აქეთ დღემდე ნოქალაქევს ვიკვლევ.

ნოქალაქევის კვლევის ისტორია პირობითად სამ ეტაპად შეიძლება დაიყოს: I ეტაპი - 1973-1991 წწ. ამ წლებში აკადემიის ნევრკორესპონდენტმა ბ-ნ ნაპო ზაქარაიამ ნოქალაქევში მართლაც მასშტაბური სამუშაოები განახორციელა. II ეტაპი, ანუ შემდგომი 10-11 წელიწადი (ქვეყანაში განვითარებული უარყოფითი მოვლენების გამო) ნოქალაქევისთვის სტაგნაციისა და ნგრევის პერიოდი აღმოჩნდა, სრულად გაიძარცვა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. III ეტაპი - 2001 წლიდან დაიწყო, ქართულ-ბრიტანულმა ექსპედიციამ გააგრძელა ნოქალაქევის კვლევა, რაც დღემდე მიმდინარეობს.

ქართულ-ბრიტანული ექსპედიციის ჩამოყალიბების საწინდარი მეგობრობა აღმოჩნდა. მე ჩემს მეგობარს ბ-ნ იან კოლვინს უაპელაციოდ შევთავაზე ნოქალაქევის შესწავლა, ისიც უაპელაციოდ დამთანხმდა და პირველი დაზვერვითი სამუშაოებიც დავიწყეთ. სულ მალე სამუშაო პროცესში დიდი ბრიტანეთის ხუთი წამყვანი ინსტიტუცია ჩაერთო - კემბრიჯის, ოქსფორდის, ბრედფორდის, საუთჰემპტონისა და ვინჩესტერის უნივერსიტეტები, რომელთა წარმომადგენლები დღემდე თანამშრომლობენ ჩვენთან, გვეხმარებიან ტექნოლოგიური და ეკონომიკური თვალსაზრისით. ბრიტანული მხარე მთლიანად უზრუნველყოფს ექსპედიციის მატერიალურ ბაზას, რაც არა მხოლოდ არქეოლოგიისთვის განუვლია, არამედ დიდი მხარდაჭერაა ზოგადად ქვეყნისთვის, ქართველი სტუდენტების საზღვარგარეთ ვიზიტებსაც კი ბრიტანული მხარე აფინანს-

სებს, სწორედ მათი დახმარებით მივავლინეთ უცხოეთში (დიდ ბრიტანეთში, საფრანგეთში, შვეიცარიასა და იტალიაში) რამდენიმე სტუდენტი. ამ ექსპედიციის ერთ-ერთი დანიშნულება გახლავთ ქართველი მკვლევარებისთვის გათხრების უცხოური მეთოდის გაზიარება. მიმაჩნია, რომ არქეოლოგიური კვლევის მეთოდიკა გადახალისებასა და ტრანსფომირებას საჭიროებს. ამიტომ ჯერ კიდევ 2005 წელს ჩვენ გადავწყვიტეთ, გაგვეზიარებინა საზოგადოებისთვის დიდი ბრიტანეთის არქეოლოგიური ინსტიტუტების მუშაობის უახლესი მეთოდიკა, მეგობრების დახმარებით მოვიძიეთ მოლაასის 2003 წლის ვერსია, მივიღეთ თანხმობა მის თარგმანზე და 2005 წელს გამოვეცით წიგნი გათხრების მეთოდის შესახებ. წიგნის თარგმანიც და გამოცემაც ბ-ნ ბიძინა ივანიშვილის ფონდმა დააფინანსა. გამოცემა წინასწარ განერილი ხელშეკრულების თანახმად არ იყო კომერციული და წიგნები განაწილდა ყველა ბიბლიოთეკაში საქართველოს მასშტაბით. დღეს საქართველოში ეს წიგნი, მართალია არაორიგინალური, მაგრამ არქეოლოგიური კვლევის მეთოდის ერთადერთი სახელმძღვანელოა. ვისურვებდი წიგნის შესწორებული და გაფართოებული ვერსიის ხელმეორედ გამოცემას.

- უცხოელებთან კოორდინირებული მუშაობის პერიოდში, ცხადია, გათხრების უცხოური მეთოდით ხელმძღვანელობთ, თქვენ როგორც არქეოლოგს, გიფიქრიათ თუ არა გათხრების ეროვნული მეთოდის შემუშავებაზე?

- რა თქმა უნდა, მაგრამ აქ მთავარი პრობლემა ქართული უნივერსიტეტებისა და ზოგადად არქეოლოგიური სკოლების ჩართულობაა, რადგან საბოლოო ჯამში ეს სახელმძღვანელო მათი სტუდენტებისთვისაა საჭირო. სამწუხაროდ დღეს პრობლემებია საგანმანათლებლო სექტორში. ამჟამად, თუნდაც არქეოლოგიური მიმართულების სტუდენტები ერთი სემესტრის

განმავლობაშიც კი არ სწავლობენ ისეთ უმნიშვნელოვანეს საბაზისო სამეცნიერო მიმართულებას, როგორც ზოგადი ანატომიაა, რაც არქეოლოგისთვის უბრალოდ აუცილებელია, რადგან თუნდაც იმავე სამარხის აღწერა ანატომიის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია. ანუ, ამ მიმართულების დისციპლინების შესწავლის გარეშე არქეოლოგი ვერ განახორციელებს წარმატებულ კვლევას. სხვაგვარად კი შეუძლებელია მეცნიერების განვითარებაზე თუნდაც ოცნება. ერთხელ და სამუდამოდ უნდა დაირღვეს მითი იმის შესახებ, რომ არქეოლოგისთვის მთავარი არტეფაქტის გამოვლენაა, ვიმეორებ, არქეოლოგის უმთავრესი მიმართულება იმ გარემოს აღდგენაა, რომლის წიაღშიც ეს ნივთი შეიქმნა, რადგან სამყაროში, ყველა ეპოქის ამოსავალი წერტილი ადამიანი (HOMO) გახლავთ, რომელსაც აქვს ტვინი, რომელსაც მიეცა არა მხოლოდ ინსტინქტები, არამედ გრძნობები და რომელიც სწორედ აზროვნებისა და მგრძნობელობის გამო სრულიად გამორჩეულ სეგმენტად მოიაზრება. არასერიოზულია, როდესაც 21-ე საუკუნეში არქეოლოგი მუშაობს ფანტასტიკურ ძეგლზე და გათხრების შედეგად მხოლოდ ოქროს ნივთის აღმოჩენით ინონებს თავს. ამგვარი არქეოლოგია ალარავის სჭირდება, მე მას “ზედაპირულ არქეოლოგიას” დავარქმევდი და ძალიან სამწუხაროა, რომ დღეს ნაწილობრივ კვლევის ასეთ ტენდენციას ვხედავ, თუმცა, ეს “ზედაპირული არქეოლოგიის” მიმდევართა ლოკალური პრობლემაა, რადგან დადგება დრო, როდესაც მომავალი თაობა ყველა მოვლენას თავის სახელს დაარქმევს. ამიტომ, ჩემი აზრით, ზედაპირულად მომუშავე არქეოლოგმა უნდა გააცნობიეროს, რომ ის, შესაძლოა, დღეს წარმატებულ მკვლევარად ითვლება, მაგრამ შორს არის თანამედროვე და მომავლის არქეოლოგიისგან და სჯობს ახლავე იფიქროს განვითარებაზე.

- დავუბრუნდეთ ნოქალაქევს, რატომ დაინტერესდით ნოქალაქევით და რა არის თქვენთვის ნოქალაქევი?

- თავიდან ნოქალაქევის კვლევა მხოლოდ ჩემი სამსახურებრივი მოვალეობა იყო, მაგრამ მუშაობის დანყებიდან ორ წელიწადში მივხვდი, რომ ნოქალაქევი ჩემთვის ყველაფერია. რამდენჯერაც დავუბრუნებულვარ ფიქრებით წარსულში, იმდენჯერვე მხოლოდ ნოქალაქევის კარიბჭესთან მივსულვარ. საქართველოში უამრავი მომხიბვლელი საიტი არსებობს, მაგრამ ჩემთვის ტროა ჩემი ნოქალაქევი.

- XIX საუკუნეში დიუბუა დე მონპერე გამოთქვა მოსაზრება, რომ სწორედ დღევანდელი ნოქალაქევის ტერიტორიაზე მდებარეობდა მითიური ქალაქი აია, საიდანაც იაზონმა, მედეამ და არგონავტებმა ოქროს საწმისი მოიპარეს. თქვენ რას ფიქრობთ?

- ჩემი აზრით, დიუბუა დე მონპერე და სხვა მკვლევარები, რომლებიც ამ სენტენციას იზიარებენ, ნაწილობრივ შეცდომაში შეიყვანა იმან, რომ აია ისეთი მონსტრია (რასაკვირველია, კარგი გაგებით) არქიტექტურულ სივრცეში, რომელსაც ამიერკავკასიის მასშტაბით ანალოგი არ გააჩნია. მე როგორც არქეოლოგი ვერ დავადასტურებ, რომ არგონავტების მითიური ქალაქი დღევანდელი ნოქალაქევის ტერიტორიაზე მდებარეობდა, რადგან ჩვენ ჯერ არ გვაქვს ნაპოვნი ის კულტურული ფენები, რომლებიც ქ.წ. II ათასწლეულზე მიგვანიშნებს. შესაბამისად, გარკვეული დროის განმავლობაში თავს შევიკავებდი დასკვნების გამოტანისგან. არის იქ რაღაც ირიბი მტკიცებულებები, დამთხვევები და ა.შ., მაგრამ არქეოლოგია მკაცრი და ზუსტი მეცნიერებაა, ის ფანტაზიის უფლებას მხოლოდ ნაწილობრივ

ბრივ იძლევა. ამგვარ მძლავრ იდეებს მძლავრი არგუმენტებით დასტური ესაჭიროება. რამდენიმე პატარა ნატეხით ასეთი კონკრეტული დასკვნის გამოტანა შეუძლებელია. ვნახოთ, რას გვიჩვენებს მომავალი.

- თითქმის წელიწადია საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დირექტორის მოადგილე ბრძანდებით. განვითარდა თუ არა ამ პერიოდში სააგენტოს არქეოლოგიური სეგმენტი, რა გაკეთდა ამ მიმართულებით?

- ამ კითხვაზე პასუხი ორ ნაწილად შეიძლება დავყოთ - რა დაგვხვდა და რა როგორ წარმოგვიდგენია მომავალში. დაგვხვდა 2014 წლის უკვე დამტკიცებული ბიუჯეტი. სააგენტოს გენერალურმა დირექტორმა ბ-ნ ნიკა ანთიძემ და მე გარკვეული თანხების აკუმულირება შევძელით და არქეოლოგიაში პირველად დაიწყო სახელმწიფო დაფინანსებით, ანუ სახელმწიფო პროგრამებით მუშაობა. თუ ამ დრომდე სააგენტოს პრიორიტეტი ძირითადად სარესტავრაციო მიმართულება იყო, ახლა ჩვენ ვფიქრობთ პრიორიტეტების სპექტრის გაფართოებას. კულტურული მემკვიდრეობა არ არის მხოლოდ რესტავრაცია, ან მხოლოდ ფერწერა. კულტურული მემკვიდრეობაა ეთნოგრაფიაც, არქეოლოგიაც და სხვ. ჩვენ თანდათანობით ვარღვევთ წარსულის სტანდარტს და შესაბამისად, ვფიქრობთ, რომ მომავალი წელიწადი წინა წლებზე ბევრად უფრო წარმატებული იქნება. მაგრამ რამდენადაც შევეცდებით და შევძლებთ სახელმწიფო თანხებით არქეოლოგიური გათხრებისა და, სავარაუდოა, ეთნოგრაფიული კვლევების დაფინანსებას, იმავდროულად, გავართულებთ გათხრების ნებართვების გაცემის პროცედურებს.

რაც შეეხება იმას, თუ რა კეთდება უშუალოდ არქეოლოგიური მიმართულებით: ამჟამად დაზვერვითი სამუშაოები მიმდინარეობს

როდინაულში, ბ-ნ ბიძინა ივანიშვილის ფონდი კვლავ აქტიურად ჩაერთო ჩვენი მუშაობის პროცესში და მისი დაფინანსებით ბოლნისის მუნიციპალიტეტში დაიწყო ერთ-ერთი ეკლესიის გათხრები, გამოიყო თანხები უჯარმის გათხრებისთვის, გადაწყდა ნოქალაქევის ორმოცმონამეთას ტაძრის სამხრეთის ნაწილი, მეუფე შიოს ლოცვა-კურთხევით, არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოება და სხვ. მიმაჩნია, რომ თუ კეთილი ნება იარსებებს მიუღწეველი არაფერია.

- რა კრიტერიუმები უნდა დააკმაყოფილოს არქეოლოგმა საამისოდ, რომ გათხრების ნებართვა მიიღოს?

- კრიტერიუმები პროექტის ავტორმა თავის პროგრამაში უნდა წარმოადგინოს და როდესაც დავინახავთ, რომ არქეოლოგს სწორედ ის გზა აქვს არჩეული, რომელიც ღირებულ შედეგებამდე მიიყვანს მაშინვე გავცემთ ნებართვას. ცხადია, ჩვენც ვმუშაობთ კრიტერიუმების სისტემაზე. მაგალითად, არსებობს ძეგლები, რომლებიც გადაუდებელ, სასწრაფო სამუშაოების ჩატარებას მოითხოვს, ამისთვის მთელმა მსოფლიომ შეიმუშავა გადარჩენითი არქეოლოგიის სეგმენტი, რომელსაც ჩვენც დავწერგავთ. ურბანული პროცესები შეუქცევადია, რაც ნიშნავს იმას, რომ მალე გაჩნდება ახალი ქარხნები, ახალი მშენებლობები, საქართველოს გეოპოლიტიკიდან გამომდინარე, გარდუვალია ჩვენს ტერიტორიებზე უმსხვილესი ენერგეტიკული კორიდორების გაყვანა, ყოველივე ეს პირდაპირ კავშირშია მიწის თხრასთან, ამიტომ სანებართვო კრიტერიუმები უნდა შემუშავდეს არქეოლოგებისა და სახელმწიფო ინტერესების შესაბამისად, რათა არც სახელმწიფო დაზარალდეს და არც მკვლევარი. არქეოლოგს გათხრების სრულყოფილად განსახორციელებლად საკმარისი ფინანსები და დრო უნდა მიეცეს. არქეოლოგია ხომ ქვეყნის ისტორიას ქმნის, რომელიც არ უნდა დამახინჯდეს, ნებისმიერი არასწორი კვლევა კი მომავალი

თაობისთვის ისტორიის არასწორად გადაცემის საწინდარია, ჩვენ მომავალ თაობას რეალური ისტორია უნდა დავუტოვოთ, როგორც წმინდა ილია მართალმა ბრძანა: “ერმა თავისი ნამდვილი, და არა დამახინჯებული, ისტორია უნდა იცოდეს” და არც შეფერადებული და გალამაზებული.

- რას უსურვებთ სრულიად საქართველოს, თქვენს კოლეგებსა და “ონლაინ არქეოლოგიის” მკითხველებს?

- სრულიად საქართველოს, ჩემს კოლეგებსა და “ონლაინ არქეოლოგიის” მკითხველებს ვუსურვებ წარსულის გამოცდილების კარგად გაანალიზების საფუძველზე შევქმნათ აწმყოზე გაცილებით უკეთესი, ნათელი მყოფადი საქართველოს მომავალი თაობისთვის, იმ თაობისთვის, რომელიც ვერასდროს იტყვის კახაბერად მას “ვინც არა ჰგავს კახაბერსა.”

ინტერვიუ მიჰყავდა მაია ჩოლოყაშვილს

*“HUMAN IS THE BASIC VALUE OF THE UNIVERSE OF
ALL EPOCHS”*

INTERVIEW WITH DAVID LOMITASHVILI

David Lomitashvili - Archaeologist, PhD, Professor, graduated from Tbilisi State University, defended candidate and doctoral dissertations (thesis – Central Egrisi in the 4th and 6th centuries, PhD thesis – Colchis in the 8th century BC – 6th century AD according to the former city (Nakalakari) of Nokalakevi archaeological material). In 2011 he was the leader of Georgian-British international expedition in Nokalakevi, in 2014 he was appointed deputy of general director of the National Agency for Cultural Heritage preservation of Georgia.

In the interview he speaks about Georgian archeology and its development prospects, explains to the public how he considers to strengthen the archaeological segment of the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia.

He believes that archeology is a rigorous and precise science, allows the right of fantasy only partially, that for the archeology it is important not only reveal artefact, but also to restore the environment, where this item was created. He implies future archeology in the context of introduction of modern technology, correct understanding of science and therefore, expanding the range of archeology.

უძველესი საქართველო მკვლევართა თვალით

ბლიც-ინტერვიუ

ონლაინ არქეოლოგია გთავაზობთ ბლიც-ინტერვიუს - “უძველესი საქართველო მკვლევართა თვალით.” ქართველი არქეოლოგები ჩვენს რამდენიმე შეკითხვას უპასუხებენ. ამჟამად ონლაინ არქეოლოგიის სტუმრები არიან: რევაზ პაპუაშვილი, გურამ გრიგოლია, გურამ ლორთქიფანიძე, კიაზო ფიცხელაური.

შეკითხვები:

- თანამედროვე მოთხოვნიდან გამომდინარე და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის გადაწყვეტილებით საქართველოს “კანონი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ” უნდა დაიხვეწოს, უნდა გახდეს მაქსიმალურად ეფექტური, მაქსიმალურად მოქნილი. რას ფიქრობენ ქართველი არქეოლოგები, რა და როგორ უნდა შეიცვალოს კანონის არქეოლოგიურ სებმენტში და შედგება თუ არა ამ მიმართულებით მათი კოორდინირებული მუშაობა სააგენტოს წარმომადგენლობასთან?
- დღეს ერთ-ერთი მწვავე და მტკივნეული საკითხი, ე.წ. შავი არქეოლოგიის წინააღმდეგ ბრძოლაა. როგორ ფიქრობთ შესაძლებელია თუ არა ამ საკითხის კანონით დარეგულირება და უნდა შეიქმნას თუ არა ამისთვის სპეციალური კომისია?
- ვითარდება თუ არა არქეოლოგიური ტურიზმი საქართველოში და რა სამომავლო პერსპექტივები აქვს მას?
- თქვენი - მკვლევართა აზრით, სწორად მიმდინარეობს თუ არა უძველესი საქართველოს შესწავლა?

შეკითხვებს პასუხობს რევაზ პაპუაშვილი - არქეოლოგი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთარ ლორთქიფანიძის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელი.

- კანონი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ უთუოდ უნდა დაიხვეწოს, განსაკუთრებულად არქეოლოგიური მიმართულებით. ამის მრავალი მიზეზი არსებობს. მაგალითად, ამჟამად მოქმედი კანონმდებლობით ზოგიერთი მშენებლობის მიმდინარეობისას არ არის საჭირო არქეოლოგის ზედამხედველობა და ხდება ისე, რომ

თუნდაც პატარა ობიექტის მშენებლობის დროს ზიანდება ძეგლი. ამიტომ ნებისმიერი მშენებლობის დაწყებამდე აუცილებელია არქეოლოგის დასკვნა, ან მშენებლობის მიმდინარეობისას არქეოლოგის ზედამხედველობა. როდესაც საერთაშორისო მნიშვნელობის გზები გაჭყავთ, არქეოლოგი ამ პროცესში ყოველთვის მონაწილეობს, მაგრამ ეროვნული მნიშვნელობის გზების გაყვანის დროს არქეოლოგიური ზედამხედველობა კანონით

გათვალისწინებული არ არის. და განა ეროვნული მნიშვნელობის გზების მშენებლობისას არ შეიძლება დაინგრეს არქეოლოგიური ობიექტი? ვფიქრობ, შესაძლებელია სატენდერო სისტემაც. საქმე ის არის, რომ ამჟამად, ამა თუ იმ ობიექტზე ტენდერის გამოცხადება შესაძლებელია იმ დროს, როდესაც არქეოლოგიური ექსპედიცია ამ ობიექტზე მუშაობს და ტენდერში მონაწილეობის მიღების უფლება აქვთ ისეთ პიროვნებებს, რომლებსაც საერთოდ არაფერი აკავშირებთ არქეოლოგიასთან, რაც პირადად მე დაუშვებლად მი-

მაჩნია. ვფიქრობ, ეს პროცესიც კანონმა უნდა დაარეგულიროს.

ცხადია, დიდი სიამოვნებით მივიღებ მონაწილეობას კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ კანონის დახვეწის პროცესში.

- შავი არქეოლოგია მეტად მტკივნეული თემაა და მის წინააღმდეგ ბრძოლა რთულია, მაგრამ ვფიქრობ, მართლაც შესაძლებელია სპეციალური არქეოლოგიური კომისიის შექმნა, რომელიც სიტუაციის გასაკონტრელელებელი ბერკეტებით იქნება აღჭურვილი. მართებულად მიმაჩნია, თითოეულ რეგიონში დაინიშნოს შესაბამისი უფლებამოსილებით აღჭურვილი პირი, რომელიც თავის რეგიონში გააკონტროლებს სიტუაციას.

- არქეოლოგიური ტურიზმის განვითარებას გარდაუვალ რეალობად აღვიქვამ, თუმცა, არ ვთვლი, რომ მდგომარეობა ამჟამად დამაკმაყოფილებელია. დღეს ძეგლების უმრავლესობა მოწყვეტილია ტურისტულ სააგენტოებს. ამ მიმართულების გასაძლიერებლად ვფიქრობ, საჭიროა მუდმივი კავშირი ტურისტულ სააგენტოებთან, გარდა ამისა, აუცილებელია ჩვენი ძეგლების პოპულარიზაცია, ანუ უნდა გავითვალისწინოთ სხვა ქვეყნების გამოცდილება და მოვიზიდოთ უცხოელები საქართველოს არქეოლოგიურ ობიექტებზე სამუშაოდ. ამ შემთხვევაში ისინი თავად გადაიხდიან ფულს, მაგრამ ჩვენ უნდა დავახვედროთ გამართული ინფრასტრუქტურა. ანუ, რაც უფრო განვითარებული იქნება ინფრასტრუქტურა მით მეტად მიმზიდველი გახდება უცხოელ მკვლევართათვის ძეგლი. ეს კი უდავოდ სასარგებლოა კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისთვის, გარდა ამისა, თავის წვლილს შეიტანს ზოგადად ქვეყნის მატერიალური განვითარების საქმეში.

- მე ვფიქრობ, საჭიროა, არსებობდეს ისეთი ორგანო, რომელიც შეიმუშავებს სად და რა პერიოდის ძეგლებზე უნდა განხორციელდეს გათხრები. საჭიროა, გამოიყოს პრიორიტეტული ძეგლები რეგიონების მიხედვით. სპონტანურ გათხრებს ყოველთვის წინასწარ დაგეგმილი არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოება სჯობს.

შეკითხვებს პასუხობს გურამ გრიგოლია - არქეოლოგი, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი.

- პირადად მე, კანონში პირველ ყოვლისა, ამგვარ ცვლილებას შევიტანდი - ერთსა და იმავე პიროვნებას არ მიეცეს უფლება ერთსა და იმავე სეზონზე ორზე მეტი არქეოლოგიური ძეგლის კვლევისა. მიმაჩნია, რომ ეს უბრალო ქრესტომათიული აუცილებლობაა. რასაკვირველია, დიდი სიამოვნებით მივიღებ აქტიურ მონაწილეობას კანონზე მუშაობის პროცესში.

- ვფიქრობ, შავი არქეოლოგიის აღმოფხვრას სპეციალური კომისიის შექმნით ვერ შევძლებთ. შავი არქეოლოგია ერის კულტურისა

და წარსულის დამლუპველი, საშინელი სენია. აქ მთავარია, საზოგადოების განათლების დონის ამაღლება. ადამიანებმა უნდა იცოდნენ, რომ ქოთანს, ან რაიმე სამეურნეო იარაღსა თუ სამკაულს კი არ კარგავენ, როდესაც მათ თხრიან და ყიდიან, არამედ

თავიანთი წინაპრების მიერ სისხლის, ოფლისა და შრომის ფასად შექმნილ კულტურას ანადგურებენ. ანუ, საჭიროა ერის თვითშეგნების ამაღლება, რაც ასევე დიდი შრომის შედეგად მიიღწევა. ვთვლი, რომ უნდა გაძლიერდეს პროპაგანდა. ბევრი უნდა იყოს ამ მიმართულების, რაც მთავარია, საზოგადოებისთვის ადვილად ხელმისაწვდომი გამოცემა.

- არქეოლოგიური ტურიზმი, რასაკვირველია, ვითარდება და საქართველოს პერსპექტივა ამ მხრივ ძალიან დიდი აქვს. ჩვენს ქვეყანაში უამრავი მასალაა დაგროვილი, მუზეუმების ფონდები სავსეა არტეფაქტებით, მაგრამ არქეოლოგიური ტურიზმის პოტენციის გამოსაყენებლად დიდი ძალისხმევა, ფინანსები და ისევ საზოგა-

დოების ჩართულობა მიმართა უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად.

- მე ძველი თაობის წარმომადგენელი ვარ და შემძლია ვთქვა, რომ უძველესი საქართველოს კვლევა უნინ უფრო სწორად იყო დაგეგმილი, ვიდრე დღეს. ითხრებოდა ძალიან ცოტა ძველი, მაგრამ არქეოლოგიური ობიექტები კანონით იყო დაცული. 1947 წლის კანონით, თუ რომელიმე მშენებლობა ძველს დააზიანებდა, მშენებლები იძულებულნი ხდებოდნენ ჯარიმა გადაეხადათ, მაგრამ გათხრების დონე, რასაკვირველია, ახლა გაცილებით მაღალია. თანამედროვე ტექნოლოგიებმა და ნოვაციებმა დიდი წვლილი შეიტანა არქეოლოგიის განვითარების საქმეში.

უკანასკნელ წლებში კულტურის სამინისტროსა და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დახმარებით, უძველესი საქართველოს შესწავლის დონეც ამაღლდა და, რაც მთავარია, არქეოლოგიურ გათხრებში მასიურად მონაწილეობს სტუდენტობა. მე ვფიქრობ, ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტია, რადგან გათხრებში მონაწილეობა საუკეთესო სკოლაა კვალიფიკაციის ასამაღლებლად და მომავლის იმედი, რის გარეშეც არსებობა წარმოუდგენელია, უკვე გაჩნდა. მჯერა რომ მომავალი კვლევები ხარისხობრივად და კულტურულად კიდევ მეტად განვითარდება.

შეკითხვებს პასუხობს გურამ ლორთქიფანიძე - არქეოლოგი, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი, ისრაელის ცენტრის ხელმძღვანელი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი.

- კანონის დახვეწა აუცილებელია და ვფიქრობ, ყველა პროფესიონალი არქეოლოგი მიესალმება იმ ფაქტს, რომ კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ კანონის გადასინჯვის გადაწყვეტილება მიღე-

ბულია. წინამდებარე კანონში უამრავი ხარვეზია. მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფო ზრუნავს მის დახვეწაზე. აუცილებლად მივიღებ მონაწილეობას კანონზე მუშაობის პროცესში და უკვე შემუშავებული მაქვს რამდენიმე წინადადება. ეს გახლავთ, პირველ ყოვლისა, მიწის მეპატრონის მოვალეობისა და მის მიწაზე არსებული არქეოლოგიური ძეგლის სტატუსის განსაზღვრა. აუცილებლად მიმაჩნია, რომ არქეოლოგიური ობიექტები იყოს სახელმწიფოს და არა კერძო პირის მფლობელობაში. ეს ასეა მთელ მსოფლიოში

და ჩვენც უნდა გავითვალისწინოთ მსოფლიო მონინავე ქვეყნების გამოცდილება. მაგალითად, აშშ-ში გარდა იმისა, რომ სახელმწიფო კანონები არეგულირებს ძეგლების დაცვის მექანიზმს, შექმნილია არასამთავრობო ორგანიზაციებიც, რომ-

ლებიც ზრუნავს არქეოლოგიური ძეგლების გადარჩენაზე. იქ არსებობს დიდი უფლებებით აღჭურვილი არქეოლოგიური კომიტეტები. თუ ეს კომიტეტები დაასაბუთებს ძეგლის მნიშვნელობას, მისი გადარჩევისათვის გათვალისწინება აუცილებელია ყველა ინსტიტუციისთვის. კომიტეტთა წარმომადგენლები მიმართავენ სასამართლოს და, სხვათა შორის, ცნობილია, რომ სასამართლოს ძალიან ბევრი ფირმა დაუჯარიმებია საკმაოდ დიდი თანხით, ეს თანხები კი შემდგომში არქეოლოგიური ობიექტების შესწავლას მოხმარდა. საქართველოში შავ არქეოლოგიასთან დაკავშირებით არანაირი საქმე არ გახმაურებულა, რაც გასაოცარია, რადგან თუნდაც მშრალ ხიდზე უამრავი გასაყიდად გამოტანილი არტეფაქტის ნახვა შეიძლება.

- შავი არქეოლოგია მტკივნეული საკითხია, აქაც მიმაჩნია, რომ საჭიროა კანონმდებლობის გამკაცრება და კანონით უნდა აიკრძალოს არქეოლოგიური ნივთებით უკანონო ვაჭრობა. მაშინ მიეცემა საშუალება არქეოლოგს გააკონტროლოს, თუ რა არტეფაქტები იყიდება შავ ბაზარზე. მე ვიცი რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც აღმოჩენილი განძიდან დაახლოებით ათასობით არქეოლოგიური ნივთი გაიყიდა საზღვარგარეთ და მხოლოდ რამდენიმე ცალი გამოჩნდა კოლექციონერებთან. შავ არქეოლოგიას ბრძოლა კანონმა უნდა გამოუცხადოს.

- არქეოლოგიური ტურიზმი მთელ თანამედროვე მსოფლიოში განვითარებულია და, რასაკვირველია, ეს პოზიტიური მოვლენაა. ზოგადად ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილება ბუნებრივი მოთხოვნილებაა, ამიტომ ადამიანები თავიანთ დანაზოგს ხარჯავენ, რათა სხვადასხვა ქვეყანაში იმოგზაურონ და დაათვალიერონ არქეოლოგიური ობიექტები, გარდა ამისა, თავად მიიღონ მონაწილეობა გათხრებში. მაგრამ აქ დიდი სიფრთხილეა საჭირო, რადგან თუ ჩამომსვლელთ არ დახვდებათ შესაბამისი ინფრასტრუქტურა, ძეგლები შესაძლოა, შემთხვევითი განძის მაძიებლების სათარეშო ობიექტებად იქცეს. მაგალითად, ყირიმში არქეოლოგიური ტურიზმი ყვავის, მაგრამ სამწუხაროდ ეს ხდება შავი არქეოლოგიის დახმარებით. ანუ, პროფესიონალი არქეოლოგები წყვეტენ ველზე მუშაობას, ჩამოდიან მოყვარული არქეოლოგები თავიანთი აპარატურით, უკვე განათხარ ველზე ეძებენ და კიდევ პოულობდნენ არტეფაქტებს. მსგავსი ქმედებები უნდა აიკრძალოს. საჭიროა არქეოლოგიის მკაცრად რეგულირება, ტურისტს უნდა მიეცეს საშუალება იმუშაოს ექსპედიციაში, დაიკმაყოფილოს ცნობისმოყვარეობა, მაგრამ დამოუკიდებლად გათხრისა და მოპოვებული არქეოლოგიური ნივთების თავისი სურვილისამებრ გამოყენების უფლება არ უნდა ჰქონდეს. მე წინააღმდეგი ვარ არარეგულირებადი არქეოლოგიური ტურიზმის. რეგულირების

შემთხვევაში არქეოლოგიურ ტურიზმს საქართველოში, რასაკვირველია, დიდი მომავალი აქვს.

- მეჩვენება, რომ არქეოლოგიური დაწესებულებები, ინსტიტუციები დანაწევრებულად მოქმედებს და არ არსებობს ერთიანი სტრატეგიული გეგმა, რომელიც თავის დროზე ჯავახიშვილმა და ჯანაშიამ შეიმუშავეს. მაგალითისთვის, უნინ განერილი იყო სამეცნიერო გეგმა - ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ანტიკური ხანის საქართველოში და ამ გეგმის მიხედვით ვმუშაობდით. ვფიქრობ, ახლაც უნდა შემუშავდეს ერთიანი სამეცნიერო გეგმა - დაწყებული ქვის ხანიდან (აგრეთვე, სხვა პერიოდების შესასწავლად), რომელშიც აღრიცხული იქნება ქვის ხანის რომელი ძეგლების გათხრაა დღეს აუცილებელი. დმანისი ითხრება, რაც შესანიშნავია და მსოფლიო მნიშვნელობის შედეგებიც გვაქვს, მაგრამ ამასთანავე უნდა ვიცოდეთ სხვაგან რა მდგომარეობაა. სახელმწიფოს არ აქვს იმის ფუფუნება, რომ უზარმაზარი თანხა გამოყოს არქეოლოგიისთვის, მაგრამ არსებული თანხები უნდა იყოს კონცენტრირებული არა ვინმეს ვინრო სამეცნიერო ინტერესების დასაკმაყოფილებლად, არამედ აუცილებელი სამეცნიერო კვლევისთვის. მიმაჩნია, რომ საჭიროა შეიქმნას დაწესებულება, ან კომისია, რომელიც ამ საქმეს განკარგავს.

შეკითხვებს პასუხობს კიაზო ფიცხელაური - არქეოლოგი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი.

- კანონი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ აუცილებლად უნდა დაიხვეწოს, უნდა გახდეს მაქსიმალურად ეფექტური და მოქნილი. მიმაჩნია, რომ ამის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ პროფესიონალი, გამოცდილი არქეოლოგებისა და სააგენტოს წარმო-

მადგენლობის ერთობლივი მუშაობის შედეგად.

- შავი არქეოლოგიის წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა დარეგულირდეს მხოლოდ კანონით, რომელიც გაითვალისწინებს ამ პროცესში შინაგან საქმეთა სამინისტროს აქტიურ ჩართულობას. აუცილებლად მიმაჩნია კანონდამრღვევთა წინააღმდეგ მაქსიმალური სადამსჯელო ღონისძიებების გატარება.

- საქართველოში არქეოლოგიური ტურიზმის განვითარებას დიდი პერსპექტივა აქვს, მაგრამ ამჟამად მდგომარეობა არ არის დამაკმაყოფილებელი, რადგან მისი განვითარების სადავეები არაპროფესიონალთა ხელშია, როდესაც ამ სეგმენტს პროფესიონალები უხელმძღვანელებენ არქეოლოგიური ტურიზმი საქართველოში უთუოდ აყვავდება.

- საქართველოს უძველესი წარსულის კვლევა უნდა მიმდინარეობდეს ყველა ცალკეული ეპოქის პრობლემატიკასთან დაკავშირებით პროფესიონალების მიერ შემუშავებული საგანგებო სამეცნიერო პროგრამის მიხედვით, გლობალურად - მთელი კავკასიის მასშტაბით. არქეოლოგიური გათხრები უნდა ხორციელდებოდეს მხოლოდ ამ პროგრამის ჩარჩოებში.

ბლიც-ინტერვიუ მიჰყავდა მაია ჩოლოყაშვილს

ANCIENT GEORGIA IN VIEW OF RESEARCHERS

ONLINE ARCHAEOLOGY GUETS ARE SCIENTISTS: MR. REVAZ PAPUASHVILI, MR. GURAM GRIGOLIA, MR. GURAM LORTKIPANIDZE, MR. KIAZO PICX-ELAURI. IN THE BLITZ INTERVIEW WITH THEM IT WAS IT TURNED OUT THAT:

In the opinion of archaeologists the active “Law on Cultural Heritage” should be improved, should become efficient and flexible as much as possible. In this direction they express their readiness to cooperate with National Agency For Cultural Heirtage Preservation of Georgia.

They percieve the inevitable reality of development archaeological tourism in Georgia;

They believe that it is necessary to intensify the fight against the black archeology;

That research of the past of ancient Georgia should be conducted in connection to the problems of all the individual era, according to the special scientific program developed by professionals, globally – throughout the Caucasus region; Arcaeological excavations should be conducted only within the framework of this program.

ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა

პიზანტიის კეისრის - კონსტანტინე VIII-ის ოქროს მონეტა მცხეთაში

სამაროვანი ფიქრის გორაზე

მცხეთაში, ფიქრის გორაზე ერთ-ერთმა ადგილობრივმა მცხოვრებმა საკუთარი სახლის მშენებლობის დროს შენიშნა სამარხების კვალი, რის შესახებაც დიდი მცხეთის არქეოლოგიური მუზეუმ-ნაკრძალის წარმომადგენლობას აცნობა.

2014 წლის ივლისში, არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ დიდი მცხეთის არქეოლოგიური მუზეუმ-ნაკრძალის მმართველის ნუკრი მაისურაშვილის ხელმძღვანელობით, ფიქრის გორაზე არქეოლოგიური გათხრები დაიწყო.

გათხრების შედეგად ფიქრის გორის მცირე მონაკვეთზე (დაახლოებით 400 კვ.მ) გამოვლინდა მჭიდროდ განლაგებული ხუთი სხვადასხვა ტიპის 64 სამარხი ნაგებობა - თიხის ფილებისგან შედგენილი სამარხები, ქვყუთები, მათ შორის იმგვარი, რომელთა იატაკიც მოგებულია თიხის ფილებით, რომაული პერიოდის სამშენებლო კვადრებით, ნატეხი ქვითა და ფილებით ნაშენი სამარხები და ორმოსამარხები. სამაროვანზე დომინირებს ქვყუთები.

სამაროვანი ადრეული შუა საუკუნეებისაა. გათხრების შედეგად დადგინდა, რომ იქ გავრცელებულია როგორც საოჯახო, ისე ინდივიდუალური სამარხები. მიცვალებულები დაკრძალულნი არიან

ქრისტიანული წესით. ამგვარი სამაროვანი მცხეთისთვის უცხო არ არის, სპეციალისტები მას სამთავროს სამაროვნის გაგრძელებად მოიაზრებენ.

მაგრამ საინტერესო და მნიშვნელოვანია, რომ ფიქრის გორის ერთ-ერთ სამარხში მიცვალებულის ბარძაყის ძვალთან, მენჯის არეში გამოვლინდა ბიზანტიის კეისრის კონსტანტინე VIII-ის ოქროს მონეტა. ბიზანტიური მონეტა მცხეთაში ამ დრომდე არ გამოვლენილა. ის 1025-1028 წლებით დათარიღდა. სწორედ კეისარ კონსტანტინე VIII-ის მონეტის ფიქრის გორაზე აღმოჩენა ადასტურებს ფაქტს, რომ ამ სამაროვანზე მცხეთის მოსახლეობას არა მხოლოდ IV-VI საუკუნეებში, არამედ შუა საუკუნეებშიც კრძალავდნენ.

სამარხთა ნაწილი არ არის გაძარცვული, სავარაუდოა, რომ აქ დაკრძალული იყო მცხეთის მოსახლეობის საშუალო ფენა.

სამაროვანზე, ოცდაშვიდ სამარხში გამოვლენილია 106 არტეფაქტი, მათ შორის, ოქროს სამკაულები - ძვირფასი თვლებით მოოჭვილი საყურეები. ოქროს ნივთების გარდა აღმოჩენილია საკინძები, მშვილდსაკინძები, ფიბულები, სანელსაცხებლები, სხვადასხვა მასალისგან დამზადებული ბეჭდები და მძივები, არის ქალცედონის გემა ფარშევანგისა და ჯვრების გამოსახულებებით. არტეფაქტები, სავარაუდოდ, IV-VI საუკუნეებით თარიღდება.

სამარხებში აღმოჩენილი არქეოლოგიური ნივთები ტიპურია მცხეთის სამაროვნებზე სხვადასხვა პერიოდში გამოვლენილი მასალებისა.

მოპოვებული არტეფაქტები დიდი მცხეთის არქეოლოგიურ მუზეუმში განათავსეს.

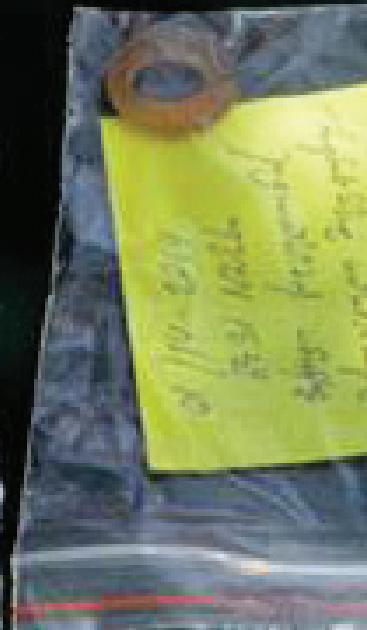
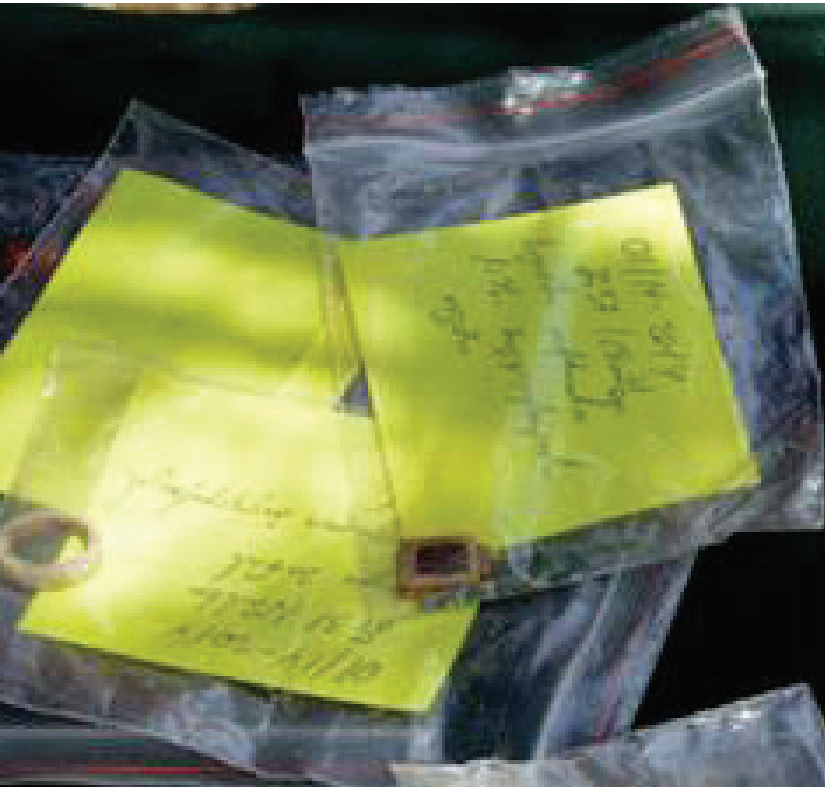
NEW ARCHAEOLOGICAL DISCOVERY

BYZANTINE EMPEROR _ CONSTANTINE VIII'S GOLD COIN IN MTSKHETA

IN JULY 2014, AN EXPEDITION, LED BY THE MANAGER OF ARCHAEOLOGICAL MUSEUM-PRESERVE OF GREAT MTSKHETA, MR. NUKRI-MAISURASHVILI, AS A RESULT OF ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS CARRIED OUT ON PIKRIS GORA, DISCOVERED EARLY MEDIEVAL CEMETERY

IT IS INTERESTING AND IMPORTANT THAT IN ONE OF THE TOMBS OF PIKRIS GORA, AT THE DEAD PERSON'S THIGH BONE, IN PELVIC AREA, BYZANTINE EMPEROR CONSTANTINE VIII'S GOLD COIN WAS REVEALED. BYZANTINE COIN HAS NOT BEEN FOUND MTSKHETA UNTIL THIS TIME. IT WAS DATED FROM THE YEARS 1025-1028. THE DISCOVERY OF CONSTANTINE VIII'S COIN ON PIKRIS GORA ATTESTS THE FACT THAT THE INHABITANTS OF MTSKHETA WERE BURIED IN THIS CEMETERY NOT ONLY IN IV-VI CENTURIES, BUT ALSO IN MIDDLE AGES.

THE PART OF THE TOMBS HAS NOT BEEN PLUNDERED, IT IS LIKELY THAT HERE WAS BURIED THE MIDDLE CLASS OF THE POPULATION OF MTSKHETA. ON THE CEMETERY. IN TWENTY-SEVEN BURIALS 106 ARTIFACTS HAVE BEEN FOUND, INCLUDING GOLD JEWELRY-EARRINGS COVERED WITH PRECIOUS STONES. IN ADDITION OF GOLD ITEMS THERE HAVE BEEN FOUND PINS, FIBULA BROOCHES, RINGS AND NECKLACES MADE OF VARIOUS MATERIAL, CHALCEDONY GEMMA WITH DEPICTIONS OF A PEACOCK AND CROSSES. ARTIFACTS MOST LIKELY DATE BACK TO IV-VI CENTURIES.

ფიქრის გორაზე აღმოჩენილი არტეფაქტების ა

ოქროს საკიდი

ოქროს საყურა

ოქროს გეჭედი სარდიონის თვლით

გეჭდის თვალი, სარდიონი

მინის სანელსაცხებლა

მინის სანელსაცხებლა

რკინის გეჭედი

ქვლის კვირისტავი

ოქროს გეჭედი ქონის თვლით

ქონისა და სარდიონის გურ თუ-
ლუგისგან ასხმული მძივი

ოქროს საკიდი (საყურა)

აქატის გეჭადი

ოქროს საყურა

ოქროს გეჭადი მწვანე ვასტის თვლით

ქონის მძივაჲი

ქალცედონის გეჭადი

ოქროს საკინძი

ბიზანტიის იმპერატორ
კონსტანტინე VIII-ის მონეტა

შიდა ქართლის გვიანბრინჯაოს ხანის სამაროვნებიდან მომდინარე ჭურჭლის ტიპოლოგიისა და ქრონოლოგიის საკითხისათვის

ნიკოლოზ ჩადუნელი

არქეოლოგიის მაგისტრი

შიდა ქართლი საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მხარეა, რომლის ხელსაყრელმა ბუნებრივმა და გეოგრაფიულმა პირობებმა განაპირობა ამ ტერიტორიაზე თითქმის ყველა პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლის არსებობა. აქ განსაკუთრებულად მრავლადაა გამოვლენილი გვიანდელი ბრინჯაოს ხანის ძეგლები (სამთავრო, ფლავისმანი, დვანი, ნაცარგორა, თლია, თრელიგორები და სხვ.).

სტატიის მიზანია მეტ-ნაკლებად თანმიმდევრული ქრონოლოგიით წარმოვაჩინოთ გვიანბრინჯაოს ჭურჭლის ტიპოლოგია. გვიანბრინჯაოს ხანის შიდა ქართლის ძირითადი სამაროვნებიდან მომდინარე ჭურჭლის მასალას წარმოვადგენთ სქემატურად, ხოლო ტიპოლოგიას განვიხილავთ ფუნქციონალური თვალსაზრისით.

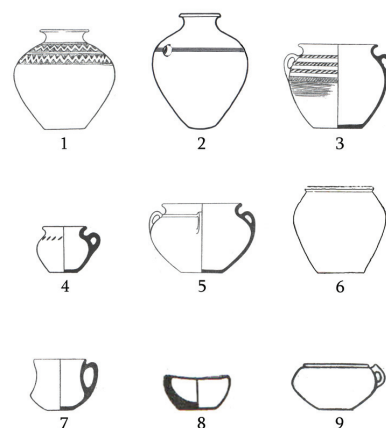
შიდა ქართლის გვიანბრინჯაოს ხანის ქრონოლოგია დაყოფილი სამ ძირითად ეტაპად: I – შუაბრინჯაოდან-გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი პერიოდი, ქ.წ. 1450-1350 წწ., II – გვიანბრინჯაოს ხანის I ადრეული ხანა, ქ.წ. 1350-1300 წწ. (8:20) და III – XIII-XII სს. (7:2).

შედარებითი ანალიზის საფუძველზე, გვიანბრინჯაოს ეპოქის

სამი ეტაპის ჭურჭელი რაოდენობრივად შემდეგნაირად ხასიათდება:

I – გარდამავალი პერიოდი (ქ.წ. 1450-1350) – სამეურნეო ჭურჭელი – 1) დერგებით (26%) (ტაბ. I, სურ. 1), 2) სადღვებლებით (1%) (ტაბ. I, სურ. 2); სამზარეულო ჭურჭელი – 3) ქოთნებით (36%) (ტაბ. I, სურ. 3), 4) კოჭობებით (6%) (ტაბ. I, სურ. 4), 5) ქვაბქოთნებით (2%) (ტაბ. I, სურ. 5) და სუფრის ჭურჭელი – 6) ქილები (7%) (ტაბ. I, სურ. 6), 7) სასმისები, ტოლჩები და კათხები (15%) (ტაბ. I, სურ. 7), 8) ლანგრები, ჯამები და თასები (1%) (ტაბ. I, სურ. 8), 9) ბადიები (6%) (ტაბ. I, სურ. 9) (პროცენტული მაჩვენებელი აღნიშნავს კონკრეტული ჭურჭლის სახეობის მიმართებას სამარხებში გამოვლენილი კერამიკის მთლიან რაოდენობასთან).

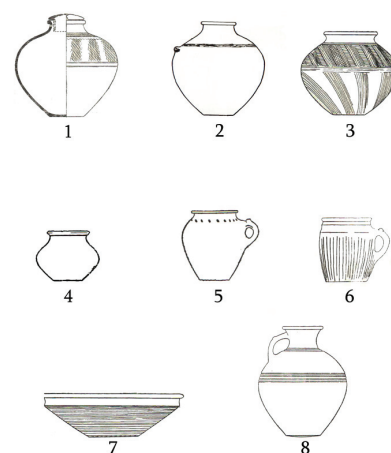
II – გვიანბრინჯაო I ადრეული (ქ.წ. 1350-1300) – სამეურნეო – 1) დერგები (20%) (ტაბ. II, სურ. 1), 2) სადღვებლები (2%) (ტაბ. II, სურ. 2); სამზარეულო – 3) ქოთნები (18%) (ტაბ. II, სურ. 3), 4) კოჭობები (6%) (ტაბ. II, სურ. 4), 5) ქვაბქოთნები (2%) (ტაბ. II, სურ. 5); სუფრის – 6) ქილები (10%) (ტაბ. II, სურ. 6) 7) სასმისები, ტოლჩები და კათხები (6%) (ტაბ. II, სურ. 7) 8) ლანგრები, ჯამები და თასები (31%) (ტაბ. II, სურ. 8), 9) დოქები და ხელადები (5%) (ტაბ. II, სურ. 9).

ტაბულა 1

ტაბულა 2

ტაბულა 3

აღნიშნული ხანის ჭურჭლისთვის დამახასიათებელია, ე.წ. პარკეტული ორნამენტი, რომელიც შემდეგ პერიოდში კერამიკულ ნაწარმზე აღარ ჩნდება.

III – ე.წ. XIII-XII სს. – სამეურნეო ჭურჭლებით – 1) დერგები (11%) (ტაბ. III, სურ. 1), 2) სადღვებლები (1%) (ტაბ. III, სურ. 2); სამზარეულო ჭურჭლით – 3) ქოთნები (24%) (ტაბ. III, სურ. 3) და 4) კოჭობები (8%) (ტაბ. III, სურ. 4); სუფრის ჭურჭლით – 5) ქილები (9%) (ტაბ. III, სურ. 5), 6) სასმისები, ტოლჩები და კათხები (17%) (ტაბ. III, სურ. 6), 7) ლანგრები, ჯამები და თასები (18%) (ტაბ. III, სურ. 7), 8) დოქები და ხელადები (10%) (ტაბ. III, სურ. 8).

ამ მონაცემებისა და სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოქვეყნებული დასკვნების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ: შუაბრინჯაოს ეპოქიდან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდის ჭურჭელი მსგავსია შუაბრინჯაოს ფინალური ეტაპის მასალისა, თუმცა, ბევრია განმასხვავებელი ნიშანიც: ჭურჭლის ზომა, კერამიკის ხარისხი, დამზადების ტექნიკა, ორნამენტის სახე და სირთულე. ასევე იცვლება ორნამენტის გამოყვანის ხერხებიც. გვიანბრინჯაოს ხანაში კერამიკული ნაწარმი უფრო მრავალფეროვანია. ჩნდება ახალი სახეობის ჭურჭელი, მაგ.: ქვაბქოთნები, სადღვებლები, ლანგრები, ჯამები, ფიალები. ახალი სახეობის ჭურჭელთან ერთად თანაარსებობს ძველიც, ბადიების სახით, თუმცა ეს უკანასკნელი გვიანბრინჯაოს მოგვიანო ეტაპზე თანდათან მცირდება და შემდეგ საერთოდ ქრება. აღნიშნული პერიოდის მასალები, ძირითადად მომდინარეობს შემდეგი სამაროვნებიდან: თრელიგორები, წეროვანსათბურები, წაღვლი, ნამგალა მინები, ბოდბე, გადრეკილი და სხვ.

გვიანბრინჯაოს I ადრეულ ეტაპზე არსებულ ჭურჭლის სახეობებთან და ფორმებთან ერთად ვითარდება და იხვეწება ახალი ტიპის კერამიკული ნაწარმი (დოქები და ხელადები). ლანგრების,

ჯამებისა და ფიალების რაოდენობა საგრძნობლად მატულობს, სახეობრივად მრავალფეროვანი ხდება. რაც შეეხება ბადიებს, მათი რაოდენობა მცირდება, ხოლო მორფოლოგიურად იმდენად ემსგავსება ჯამებსა და ქოთნებს, რომ მათგან გარჩევაც კი ჭირს. ამ პერიოდის კერამიკული ჭურჭელი მომდინარეობს სამთავროს, წეროვნის, წაღვლის, მადნისჭაღისა და სხვა სამაროვნებიდან.

ქ.ნ. XIII-XII სს-ის ჭურჭელი მისი წინამორბედისგან განსხვავებით, უფრო დახვეწილი და შედარებით მაღალი ხარისხისაა. უკვე არსებული ტიპები მეტ-ნაკლებად განიცდის ცვლილებებს, ზოგიერთი მათგანის წარმოება მცირდება, ზოგის დამზადების ინტენსივობა და სახესხვაობა მატულობს, ნაწილი კი (ქვაბქოთნები) იმდენად ემსგავსება სხვა ტიპებს, რომ მათი ერთმანეთისგან გარჩევა ძნელდება.

აღნიშნული პერიოდის კერამიკული მასალა წარმოდგენილია შემდეგი სამაროვნებიდან: სამთავრო, წაღვლი, ღრმაღელე, ფე-ვრები, კასპი, თრელიგორები, მუხრანის ველი, კოდისხევი და სხვ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბრამიშვილი რ. – სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანბრინჯაოს ხანისა და რკინის ფართო ათვისების ხანის ძეგლების დათარიღებისათვის – სსმმ. თ. XIX—XXI—13, თბ. 1957
2. აბრამიშვილი რ. – თბილისი, არქეოლოგიური ძეგლები 1. თბ. 1978.
3. აბრამიშვილი რ. – ამიერკავკასიის არქეოლოგიური ძეგლების ქრონოლოგიური ჯგუფები. თბილისის არქეოლოგიური მუზეუმის ბიულეტენი 1, 1997.
4. აბდუშელაშვილი რ. – ფევრების სამაროვნის რამდენიმე ორმოსამარხის დათარიღებისათვის. კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები. თ. IV. 1980.
5. ბარამიძე მ. კასპის სამაროვანი. სკა. IV თბ. 1965.
6. თუშიშვილი ნ. – მადნისჭალის სამაროვანი. 1972.
7. კალანდაძე ა. – სამთავროს სამაროვნის წინაანტიკური ხანის არქეოლოგიური ძეგლები. არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები. ტ. V. 1981.
8. კალანდაძე ა. – სამთავროს სამაროვნის წინაანტიკური ხანის არქეოლოგიური ძეგლები. არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები. მცხეთა. ტ. VI. 1982.
9. ლომთათიძე გ. – ბრინჯაოს სატევრები და მახვილები სამთავროს უძველეს სამარხებში. თბ. 1974.
10. მაკალათია ს. – ფლავისმანის უძველესი ნეკროპოლი. სსმმ. თ. V. თბ. 1928.

11. მაკალათია ს. – დვანის ნეკროპოლის არქეოლოგიური გათხრები. თბ. 1948.
12. მენაბდე ც. – გვიანბრინჯაოს ხანის ორმოსამარხები კოდისხევიდან. კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები. ტ. IV, 1980.
13. მუსხელიშვილი დ. – ხოვლეს ნამოსახლარის არქეოლოგიური მასალა. თბ. 1978.
14. ნიორაძე გ. – ზემო ავჭალის სამარა. შსმმ. თ. VI. თბ. 1931.
15. ოქროპირიძე ნ. – მუხრანის ველის არქეოლოგიური ძეგლები ძვ.წ. XVII—VII სს. მ.ს.კ. ტ. IV. 1965.
16. რამიშვილი ა. – ბრინჯაოს ხანის სამაროვანი ნაღვლში, ძეგლის მეგობარი 63, 1983.
17. რამიშვილი ა. – ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები ნაღვლში. ხაშურის ექსპედიციის შრომები. 2004.
18. სადრაძე ვ. – ნატახტარი, შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვანი. თბ. 1991. (პრეპრინტი)
19. სადრაძე ვ. – სამთავროს სამაროვნის ბრინჯაოს ხანის ძეგლები. თბ. 1997
20. სადრაძე ვ. – მცხეთისა და მისი შემოგარენის ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველი ნახევრის არქეოლოგიური ძეგლები. 2002.
21. ქორიძე დ. – თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები. ნაწილი I. 1955.
22. Садрадзе В. Раскопки в Церовани и Нареквави, АО 1979 года, М., 1980.

*FOR THE TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL
ISSUE OF THE UTENSILS FROM SHIDAKARTLI
LATE BRONZE AGE BURIAL GROUNDS*

NIKOLAZ CHADUNELI

Shida Kartli is one of the important parts of Georgia. Its favorable natural and geographical conditions stipulated the existence of archaeological monuments of all the times on this territory. Especially lots of monuments from the Late Bronze Age are found (Samtavro, Plavismani, Dvani, Natsargora, Tlia, Treligorebi etc.).

The aim of the work is to more or less gather and show in successive chronology the typology of Late Bronze Age utensils, and make conclusions based on this. Typology is based on the tableware material from Late Bronze Age ShidaKartli main burial grounds.

On the basis of comparative and statistical analysis in the work, we divided the development of Late Bronze Age ceramic utensils into three stages: I- The transitional period from Middle Bronze to Late Bronze Age, 1450-1350 BC. , II – the first early period of Late Bronze Age, 1350-1300 BC. (8:20) and 3rd -13th -12th centuries (7:2).

In each stage we tried to show what types of utensils are presented and in what percentage of amount.

I-Transition period (1450-1350 BC) – agricultural utensils – 1) pitchers (26%) (tab. I Fig. 1), 2) churns (1%) (tab. I fig. 2); Kitchen utensils – 3) pots (36%) (tab. I fig. 3), 4) small pots (6%) (tab. I fig. 4), 5) panpots 92%) (tab. I fig. 5) and tableware – 6) jars (7%) (tab. I fig. 6), 7) vessels for drinking, steins and glass for beer (15 %) (tab. I fig. 7), 8) dishes, bowls and cups (1%) (tab. I fig. 8), 9) basins (6%) (tab. I fig. 9), (the percentage marks the relation of particular utensils to the total number of ceramics found in the burials).

II- Early Late Bronze I (1350-1300 BC.) – agricultural – 1) pitchers (20%) tab. II fig. 1), 2) churns (2%) tab. II fig. 2); Kitchen – 3) pots (18%) (tab. II fig. 3), 4) small pots (6%) (tab. II fi. 4), 5) pan pots (18%) (tab. II fig. 5), tableware – 6) jars (10%) (tab. II fig. 6), 7) vessels for drinking, steins and glass of beer 96%) (tab. II fig. 7), 8) dishes, bowls and cups (31%) 9tab. II fig. 8), 9) jugs and pitchers (5%) (tab. II fig. 9).

The utensils form the Late Bronze I early period (1350-1300 BC) are characterized by so called parquet ornament, which no longer appears on the ceramic utensils in the following period.

III- the 13th 12th centuries BC – agricultural utensils – 1) pitchers (11%0 (tab. III fig. 1), 2) churns (1%) 9tab. III fig. 2), kitchen utensils – 3) pots 924%) (tab. III fig. 3), and 4) small pots (8%0 (tab. III fig. 4), Tableware – 5) jars (9%) (tab. III fig. 5), 6) vessels for drinking, steins and glass of beer (17%) (tab. III fig. 6), 7) dishes, bowls and cups (18%) (tab. III fig. 7), jugs and pitchers (10%) (tab. III fig. 8).

On the basis of these data and the conclusions published in scientific literature it can be said that: the utensils from the transition period from Middle Bronze to Late Bronze Age are similar to the material of Middle bronze Age final stage, however, there are lots of distinctive signs: The size of utensils, quality of ceramic, manufacturing technique, the face of ornament and complexity. Also the methods of drawing ornaments are changed. Ceramic products in Late Bronze Age are more diverse. A new type of utensils appear: for example: pan pots, churns, dishes, bowls,. Cups. With new types of utensils the old ones also co-exist, in the form of basins, although the latter is gradually are cutting back at a later date of the Late Bronze Age and then disappears altogether. The materials of the period are mainly derived from the following burial grounds: Treligorebi, Tserovani greenhouses, Tsaghvli, Namgala lands, Bodbe, Gadrekili and others.

საკრძალავი რიტუალის ერთი დეტალი მცხეთის მუზეუმიდან

ქეთევან დიღველაშვილი
ისტორიის დოქტორი

დიდი მცხეთის არქეოლოგიურ სახელმწიფო მუზეუმ-ნაკრძალის ფონდში არაერთი საინტერესო არტეფაქტია დაცული. მათ შორის საკრძალავი რიტუალის შემადგენელი ნივთებია, რომელთაგან, ამჯერად, ყურადღებას გავამახვილებთ ხოირებზე (152 ფურცელი).

ისინი დამზადებულია ოქროს თხელი ფურცლებისგან, რომელთა სისქე 0.02 სმ-ს არ აღემატება. უმეტესად ნიახურის ფოთლის მსგავსი მოყვანილობა აქვს, სამკუთხედისებურად იშლება და იკბილება. ფოთოლთა კბილების რაოდენობა სამიდან ექვსამდე მერყეობს. ფურცლის ძირიდან თავისკენ სხივებად იშლება რელიეფური ხაზები, რომლებიც ფოთოლთა ძარღვების იმიტაციას ქმნის. არის განსხვავებულებიც - დაფნის ფოთლების მსგავსი.

ხოირების ფურცლების ზომები მერყეობს: სიგრძეში – 1.4-5.6 სმ, სიგანეში – 1-5 სმ, წონა – 0.135-0.665 გრ. შორის. ამ 152 ექსპონატიდან ერთი შემთხვევითი აღმოჩენაა არმაზციხიდან¹, დანარჩენი კი მცხეთის ტერიტორიაზე გათხრილი 13 სამარხის ინვენტარია. მათგან, 4 ცალი აღმოჩენილია 1958 წ. არაგვის (ამჟ. მამულაშვილის) ქუჩის №2 სამარხში², 6 – იქვე, 1959 წ. გათხრილ კრამიტსამარხში³, 25 – 1966 წ. ლენინისა (ამჟ. აღმაშენებლის) და არაგვის (ამჟ. მამულაშვილის) ქუჩის კვეთაში გათხრილ ქვასამარხში⁴, 26 - 1967 წ. აღმაშენებლის №140-ში გამოვლენილ კრამიტსამარხში⁵ და 30 – იქვე, 2006 წ. გათხრილ აკლდამაში⁶, 10 - სამთავროს 1976 წ. №71 ქვასამარხში⁷, 1 – სვეტიცხოვლის V უბნის №45 ქვასამარხში⁸, 7 – 2001 წ.

სვეტიცხოვლის ეზოში გათხრილ №11 კრამიტსამარხში⁹. კოლექციის დანარჩენი ნაწილი ბაიათხევის სამაროვნიდანაა: 6 – №1, 7 – №11, 2 – №15, 13 – №32 და 15 ცალი – №35¹⁰.

მცხეთის მუზეუმში დაცული ერთეულების გარდა, ხოირის ოქროს ფურცლები აღმოჩენილია: არმაზისხევის №3 (ბერსუმა პიტიახშის) და №9 (ბავშვის) სამარხებში, [1:49,99-100]; მცხეთის სტალინის ქ. №24-ში 1948 წ. გათხრილ №1 კრამიტსამარხში [7:272]; არაგვისა (ამჟ. მამულაშვილის) და ლენინის (ამჟ. აღმაშენებლის) ქუჩების შესაყარში 1958 წ. გათხრილ №1 ფილასამარხში [5:201-207], სამთავროს სამაროვნის 1920 წ. გათხრილ აკლდამაში¹¹ [8:180], 1939 წ. „A“, №140,144 და 1940 წ. №212 ქვაყუთებში, 1938 წ. №32, 1939წ. №116, 1941 წ. №319 კრამიტსამარხებში, 1941 წ. №335 ფილასამარხსა [17:106] და №905 ქვის სარკოფაგში [3:28-29], ასევე ბორში¹², თბილისში [14:78], ურბნისში [15:61]. ეს სამარხები II-IV სს-ით თარიღდება.

სამგლოვიარო გვირგვინები, ანუ ხოირები დაკრძალვის რიტუალთან პირველად ეგეოსურ სამყაროში დააკავშირეს. ისინი განსაკუთრებულად გავრცელდა კლასიკური ეპოქის საბერძნეთში ელინისტურ და რომაულ ხანაში. სამგლოვიარო გვირგვინები ლითონისგანაც (ოქრო, ვერცხლო, ბრინჯაო) მზადდებოდა და ცოცხალი ყვავილებისგანაც [15:59-63]. იყო როგორც ერთი, ისე სხვადასხვა მასალისგან შეკრული გვირგვინები. მათ სარჩულად გამოიყენებოდა ნაზი ქსოვილი ან ტყავი. გვირგვინის ფურცლები გამოსახავდა ზეთისხილის, დაფნის, მუხის, ვაზის, ასევე ნიახურის ფოთლებს. ისინი სარჩულზე ნახვრეტის ან წებოს საშუალებით მაგრდებოდა [16:394; 15:62; 1:49].

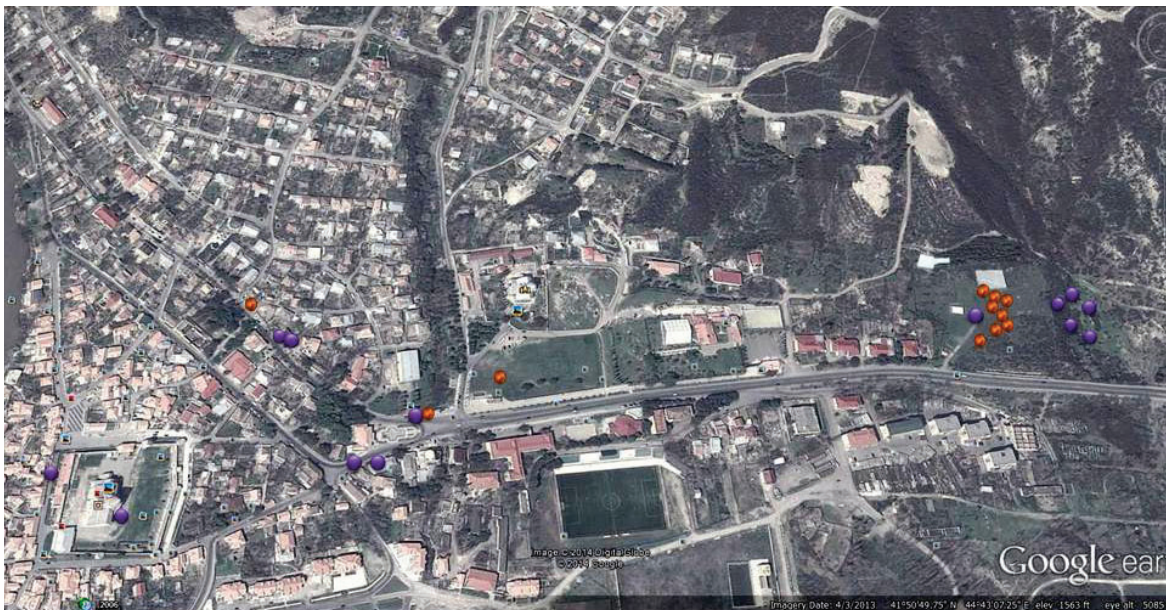
ხოირების გამოყენება გავრცელებული ჩანს ძველი ბოსფორის სამეფოს სამარხებში. თუმცა, აქ თითქოს კანონზომიერია I-III სს-ში მათი აღმოჩენა მხოლოდ განსაკუთრებულად მდიდრულ სამარხებში, რაც მეცნიერებს აფიქრებინებს, რომ საკრძალავი გვირგვინებით მაღალი წრის წარმომადგენლები იკრძალებოდნენ.

ბოსფორულ გვირგვინთა შემადგენლობაში, გარდა ნიახურის მინაბაძი ფურცლებისა, გვხვდება ზეთისხილისა და დაფნის ფოთოლთა მინაბაძებიც. ერთ შემთხვევაში ეს ფურცლები ოქროს მასიურ მავთულზეა მიმაგრებული, მეორე შემთხვევაში კი – ოქროსფურცლოვან ლენტზე. საშუალებე ნაწილი ფურცლების მაგივრად ხშირად იმკობოდა ღვთაების, მითიური პიროვნების ან მეფის გამოსახულებიანი მედალიონებით. ასეთი საშუალებე გვირგვინების შემცველი სამარხები ბოსფორში ქ.ნ. I-ქ.ნ. IV სს-ით დაათარიღეს [1:49; 17:107; 19:45-46; 18:60].

იმავე პერიოდის სამარხებში ჩნდება ხოირის ოქროს ფურცლები საქართველოშიც¹³. ისინი წარმოდგენილია სამი ფორმით: წრიული ფირფიტები, დაფნისა და ნიახურის ფოთლების მინაბაძები. უნდა აღვნიშნოთ, რომ პირველი და მეორე ფორმის ფურცლები მცხეთის სამარხებში ცალკე არ აღმოჩენილა, ისინი ყოველთვის ნიახურის ფურცლებს ახლდა თან, მაშინ, როდესაც ეს უკანასკნელნი სამარხებში დამოუკიდებლად დადასტურებული, რაც უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ ხოირის ძირითადი ნაწილი ნიახურის ფოთლების მინაბაძები იყო, დანარჩენი ორი კი მისი დანამატი.

მცხეთის სამარხთა მონაცემების გათვალისწინებით, მეცნიერთა ნაწილი ფიქრობდა, რომ ხოირების სარჩულად გამოყენებული უნდა ყოფილიყო ნაზი ქსოვილი, რადგან სარჩულის კვალი სამარხებში არ დასტურდებოდა [1:49; 17:107], მაგრამ 2006 წ. მცხეთაში გახსნილმა აკლდამამ ცხადყო, რომ სარჩულად, შესაძლებელია, ტყავიც ყოფილიყო გამოყენებული. გვირგვინის ფურცლები მაგრდებოდა ნებოვან ფურცლებზე გაკეთებული ნახვრეტებისა ან მავთულის საშუალებით [1:49]. მცხეთის სამარხებში აღმოჩენილ სამარხთა მაგალითით თუ ვიმსჯელებთ, მცხეთაში გავრცელებული ხოირები სამი სახის იყო: 1. მხოლოდ ნიახურის ფოთლებით; 2. ნიახურის ფოთლებითა და მრგვალი ფირფიტებით; 3. ნიახურისა და დაფნის ფოთლე-

ბით შედგენილი გვირგვინები. მათგან დაფნის ფოთლის მსგავსნი გარდიგარდმო იყო დამაგრებული, ხოლო ნიახურის ფოთლის მინაბაძები სიმაღლეზე, ოღონდ ქვემოთ მიმართული გაშლილი კიდით და ისინი ერთმანეთის მონაცვლეობით მაგრდებოდა. ასეთი გვირგვინები იშვიათია. უფრო მეტად გავრცელებულია ნიახურის ფოთლებისგან შედგენილი ხოირები. ფოთოლთა რაოდენობა საკრძალავ გვირგვინებზე განსხვავებულია (1-დან 24-მდე). საინტერესოა, რომ ხოირის ფურცლების რაოდენობა იმავე სამარხში აღმოჩენილი ინვენტარის რაოდენობისა და სიძვირფასის პროპორციულია. ანუ, თუ ინვენტარი მდიდრულია, ხოირის ფურცლებიც შედარებით მეტია. ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ ხოირის ფურცლების რაოდენობა დამოკიდებული უნდა ყოფილიყო მიცვალებულის მატერიალურ მდგომარეობაზე¹⁴. მაღალი წრის წარმომადგენლებს, ბუნებრივია, ხოირი უფრო სრულად უნდა ჰქონოდათ შემკული ოქროს ფურცლებით, საშუალო წრის წარმომადგენლებს კი, მხოლოდ ნაწილობრივ. ეს, თავის მხრივ, იმაზე მიუთითებს, რომ მეცნიერთა ერთი ნაწილის მოსაზრება, თითქოს ასეთი გვირგვინებით მიცვალებულთა შემკობის ტრადიცია ქართლის სამეფოს მაღალი წრეებისთვის იყო დამახასიათებელი (რადგან ისინი მხოლოდ ოქროს ფირფიტებისგანაა

სურ. 1

სურ. 2

დამზადებული და მხოლოდ მდიდრულ სამარხებში ჩნდება) [1:49] არ უნდა იყოს მართებული.

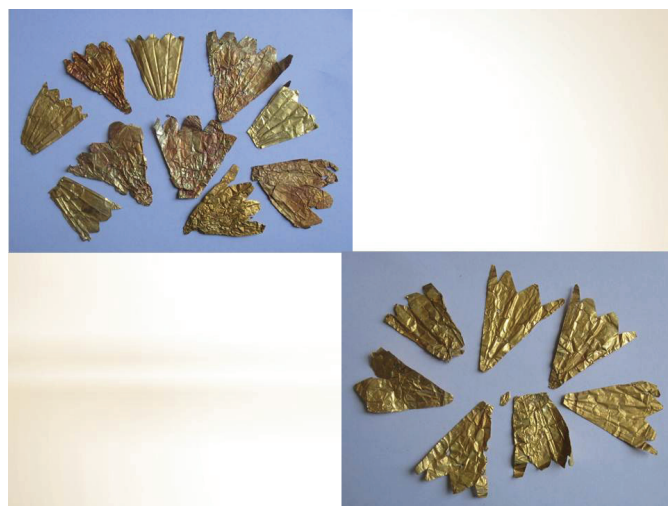
აღნიშნული მოსაზრების დასტურია, ერთი მხრივ, სვეტიცხოვლის №45 სამარხი და, მეორე მხრივ, ბაიათხევის სამაროვანი¹⁵. ამ სამარხებში ხოირის ფურცლის მინიმალური რაოდენობა და ღარიბული ინვენტარი მიუთითებს იმაზე, რომ ხოირით მიცვალებულის შემკობა არა მხოლოდ საზოგადოების მაღალი წრისთვის იყო დამახასიათებელი, არამედ საშუალო ფენის წარმომადგენლებისთვისაც. უფრო ღარიბი მოსახლეობისთვის კი, როგორც ჩანს, ხოირის ფურცლებს უკვე ცოცხალი მცენარეებისა და ყვავილებით მოწნული გვირგვინით ანაცვლებდნენ. ამაზე უნდა მიუთითებდეს 2006 წ. წინამურის ველზე გათხრილი №101 სამარხი (V ს.). ცხედრის თავის არედან აღებული მიწის პალინოლოგიურმა კვლევამ გამოავლინა, რომ მიცვალებული

დაკრძალული იყო ხორბლის, ქერის, შვრიის, ვაზისა და სხვადასხვა ყვავილით დაწნული გვირგვინით [24:217-224]. მართალია, აღნიშნული სამარხი უფრო მოგვიანო პერიოდისაა, მაგრამ ცოცხალი გვირგვინით მიცვალებულის თავის შემკობა, სწორედ გვიანანტიკური ეპოქის ტრადიციის გაგრძელებად უნდა მოვიაზროთ.

ხოირის ფურცლების აღმოჩენა მცხეთაში გათხრილ როგორც მამაკაცის, ისე ქალისა და ბავშვის სამარხებში მეტყველებს იმაზე, რომ ხოირით მიცვალებულთა შემკობა ერთი რომელიმე სქესისთვის არ იყო განკუთვნილი.

საინტერესო დეტალია ხოირის ფურცელთა მხოლოდ სამი სახით წარმოდგენა: მრგვალი უსახო ფირფიტა, დაფნის ფოთლები (იშვიათად) და დაღარულკბილებიანი ტრაპეციის მსგავსი ფირფიტები, რომელნიც ერთმანეთისგან მნიშვნელოვანწილად მხოლოდ დაძარღვულობითა და დაკბილვის რაოდენობით განსხვავდება. ამასთან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არც ერთ შემთხვევაში დაფნის ფოთლები და მრგვალი ფირფიტები ცალკე, ნიახურის ფოთოლთა მინაბადების გარეშე არ აღმოუჩენიათ, რაც იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ მთავარი სწორედ მესამე ტიპის ფურცლებია, დანარჩენი კი მათი დანამატი.

როგორც ცნობილია, ნიახურის სიმბოლო ერთ-ერთი გავრცელებ-

სურ. 3.3-6

სურ. 4.7

ბული სიმბოლო იყო ანტიკურ სამყაროში¹⁶. მისი გვირგვინებით ამკობდნენ სხვადასხვა თამაშში გამარჯვებულ გმირებს. მაგალითად, პოსეიდონისადმი მიძღვნილ ისტმოსის (კორინთოს) შეჯიბრებების გამარჯვებულთა გვირგვინები კლასიკურ ეპოქაში ნიახურის ფოთლებისაგან (იმპერიის დროს კი პალმისა ან ფიჭვისაგან) [21] მზადდებოდა, მაგრამ უფრო მეტად, ნიახური მიცვალებულის კულტთან იყო დაკავშირებული. მაგალითად, შეიძლება დასახელდეს ზევსი-

სურ. 5.8

სადმი მიძღვნილი ნემის (პელოპონესის) შეჯიბრებები, რომლებიც დაღუპულ მებრძოლთა ხსოვნის პატივსაცემად იმართებოდა და გამარჯვებულებს სწორედ ნიახურის გვირგვინით ამკობდნენ [23]. ნიახური იყო სიმბოლო სიკვდილისა და მწუხარებისა და მისგან დაწნულ გვირგვინებს იყენებდნენ ცხედართა ან საფლავების

შესამკობად. საქართველოს წარმართულ რწმენა-წარმოდგენებში ნიახურის სიმბოლო არ გვხვდება, ამიტომ მისი გამოსახულებების გამოჩენა ქართლის მოსახლეობაში, სწორედ ანტიკური რელიგიის გავლენისა და ქართლის რომთან მჭიდრო ურთიერთობის შედეგად უნდა მოვიაზროთ.

საქართველოში საკრძალავი გვირგვინების ამ სახით გამოყენება უკანასკნელ დრომდე მხოლოდ გვიანანტიკური პერიოდით, ტერიტორიულად კი იბერიის სამეფოთი შემოიფარგლებოდა¹⁷. ქართლის სამეფოში დიდი მცხეთის სამაროვანთა გარდა, ისინი აღმოჩენილია მხოლოდ თბილისში, ბორსა და ურბნისში და დღემდე არ არის დადასტურებული იბერიის სამაროვნებზე, რომლებიც მკვიდრი მოსახლეობის განსასვენებლად მოიაზრება (მაგ. არაგვის ხეობა, ივრის ხე-

სურ. 6.9

ობა, ბრილი, კლდეეთი და სხვ.). მეცნიერთა აზრით, ეს დედაქალაქის გარესამყაროსთან ინტენსიური კონტაქტების დასტურია [3:28-29;

12:12]. აქვე ისმის კითხვა: **ხოირების გავრცელებაში დიდი წვლილი ხომ არ მიუძღვის მცხეთის ეთნიკურ სიჭრელესაც?!** ამ ნიუანსზე ყურადღება ერთ-ერთმა პირველმა ბ-ნ თ. ბიბილურმა გაამახვილა და ამის გათვალისწინებით, საკრძალავი გვირგვინის ტრადიცია ადგილობრივ ნიადაგზე წარმოშობილად არ მოიაზრა [5:118]. ვფიქრობთ,

სურ. 7.10

უნდა გავიზიაროთ მკვლევარის მოსაზრება, რადგან თავად ნიახურის სიმბოლოც, როგორც აღვნიშნეთ, ადგილობრივი არ არის, იგი შემოტანილია ანტიკური სამყაროდან.

ხოირის ფურცლების კვლევისთვის განსაკუთრებით საინტერესოა სამთავროს სამა-

როვანზე 1976 წ. გათხრილი №71 ქვასამარხი. მასში აღმოჩნდა ვერცხლის ბეჭედი სარდიონის ინტალიოთი, რომელზეც გამოსახულია ღუზა და ორი თევზი. ამ სიმბოლიკის ინტალიოები II-IV სს. იყო გავრცელებული და ისინი ქრისტიანული სემანტიკითაა დატვირთული. როგორც ცნობილია, ღუზა ქრისტიანობაში რწმენის სიმბოლო იყო, ხოლო თევზი – თავად იესოს გამოხატულება. ბეჭდებზე ღუზისა და მისი პირისკენ მიმართული ორი თევზის გამოსახულებას მეცნიერები ქრისტეს რწმენით ქორწინების სიმბოლოდ მიიჩნევენ [6:29-36]. სამთავროს №71 სამარხში აღმოჩენილი ინტალიო სწორედ ასეთ ქრისტიანულ სიმბოლოდ გვევლინება, რაც იმას ნიშნავს, რომ სამარხში დაკრძალული ბავშვი ქრისტიანი უნდა ყოფილიყო. თუკი სამთავროს №71 სამარხისა და წინამურის №101

სამარხის მონაცემებს გავითვალისწინებთ, რომლებშიც მიცვალებული ქრისტიანული წესით იყო დაკრძალული, საფიქრებელია, რომ საკრძალავი გვირგვინის რიტუალში მონაწილეობა ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგაც გრძელდებოდა და არა მხოლოდ წარმართებში, არამედ ქრისტიანებშიც. თუმცა, მომდევნო საუკუნეებში ქრისტიანობის განმტკიცებისა და ქრისტიანული საკრძალავი წესის გაბატონების პარალელურად ეს ტრადიცია დავიწყებულ იქნა.

ამდენად, მცხეთის მუზეუმში დაცული ხოირის ოქროს ფურცლები საკრძალავი რიტუალის ნაწილია. ისინი, როგორც სიკვდილისა და მწუხარების სიმბოლო, ქართლის სამეფოს დედაქალაქში რომაული სამყაროს გავლენით და მასთან ურთიერთობის შედეგად უნდა იყოს გავრცელებული. ხოირების გამოყენება დამახასიათებელია მოსახლეობის მაღალი და საშუალო ფენისთვის და გავრცელებულია II-IV საუკუნეებში. ქრისტიანობის განმტკიცების კვალდაკვალ ამგვარი საკრძალავი გვირგვინები დავიწყებას მიეცა.

შენიშვნები:

1. ხოირი (სამ. №22083) აღმოჩნდა 2001 წ. ექვსაბსიდიან ტაძარში მისი განმენდის დროს.
2. არაგვის (მამულაშვილის) ქუჩის სამარხი №2 (1958 წ.) სამარხის ნაშთია. მასში დაკრძალულია მამაკაცი. გარდა ხოირისა (სამ. №626), სამარხში აღმოჩნდა გოტარზე II-ის (39-51 წწ.) ვერცხლის მონეტა (სამ. №620). გოტარზეს მონეტები მცხეთის სამარხებში დიდი დროის განმავლობაში – I-III სს. გვხვდება (მაგ. კარსნისხევი, ბაიათხევი), ამიტომ სამარხის თარიღად გვიანანტიკური ხანა უნდა განისაზღვროს.
3. არაგვის ქუჩის კრამიტსამარხში (1959 წ.) აღმოჩნდა: კოჭობი, მინის სანელსაცხებლე და სამელნე, ძვლის სტილოსი, რკინის ბეჭედი, ოქროს გარსაკრავი და ხოირები, გიმრისა და პასტის

მძივები, ეგვიპტური პასტის მძივები, გოტარზეს ვერცხლის მონეტა (სამ.№263254-263265). სამარხი გვიანანტიკური ხანით უნდა დათარიღდეს.

4. 1966 წ. გათხრილ ქვასამარხში დაკრძალული იყო ორი ინდივიდი გულაღმა გაშოტილი, თავით დასავლეთისკენ. სამარხში აღმოჩნდა: თიხის მოჭიქული ჭურჭელი – ამფორისკი, მინის ჭურჭლის ფრაგმენტი, ფერუმარილის სასრესი ნიჟარა, ხორის ოქროს ფურცლები - 25 ცალი (მათგან 6 ცალი – დაფნის ფოთლისებრი, 5 – მრგვალი ფირფიტა და 14 კი ნიახურის ფოთლისებრი), ოქროს ბეჭედი ძონის კონუსური თვლით, ოქროს წინიბოსებრი წყვილი საყურე, ვერცხლის ბეჭედი იასპის ინტალიოთი, რომელზეც გამოსახულია 3 მამაკაცის პორტრეტი, ვერცხლის ბეჭედი თევზის გამოსახულებიანი სარდიონის გემით, ვერცხლის ბეჭედი ძონის კონუსური თვლით, რკინის ბეჭედი, ქამრის ვერცხლის აბზინდები, სანვივე თასმის ბრინჯაოს 2 რგოლი, ავგუსტუსის (ქ.წ. 27 - ქ.შ. 14 წწ.) ვერცხლის 3 მონეტა და გოტარზე II-ის მონეტა (39-51 წწ.), რკინის დანის ნატეხები, ძვლის მახათი, აქატის, სარდიონის, გიშრის, პასტის, ძვლისა და ქარვის მძივები (სამ. №3671-3691). ჩამოთვლილი არტეფაქტები სამარხის დათარიღების მყარ საფუძველს იძლევა: ერთი მხრივ, მოჭიქული ამფორისკი [10:72-75], მეორე მხრივ, წინიბოსებრი საყურეები და ბეჭდების ფორმები, სამარხს III სს-ით ათარიღებს.
5. სამარხი შესწავლილია და დათარიღებულია III ს-ით [13:67-81].
6. სამარხი შესწავლილია და დათარიღებულია III-IV სს-ის I ნახევრით [12:11-22].
7. სამარხი IV ს-ის I ნახევრით თარიღდება [9:45-46,101].
8. სამარხი გვიანანტიკური ხანისაა [2:49, სურ.308].
9. სვეტიცხოვლის ეზოში 2001 წ. გათხრილი კრამიტსამარხი №11 გამართული იყო ჩრდილოეთ-სამხრეთის ღერძზე. ზრდასრული მიცვალებული დაეკრძალათ გულაღმა გაშოტილი, თავით

- ჩრდილოეთით. სამარხში აღმოჩნდა: თიხის 2 ხელადა, ძვლის სტილოსი, გოტარზეს ვერცხლის მონეტა, ხოირის ფურცლები (სამ. №22084-22094). სამარხი III-IV სს-ით თარიღდება [4:81-82].
10. ბაიათხევის აღნიშნული სამარხები III-IV სს-ის I ნახევრით თარიღდება [11:128-132].
 11. სამარხი გამართული იყო აღმაშენებლის №140-ში 1967 და 2006 წწ გათხრილი სამარხების მახლობლად.
 12. ბორში აღმოჩენილი ოქროს ორი ფიგურული ფირფიტა ტიპოლოგიურად სრულიად განსხვავდება საქართველოში ამ დრომდე აღმოჩენილი გვიანანტიკური ხანის ხოირის ფურცლებისგან [20: 98, რან. II-12].
 13. გვირგვინის ზეთისხილის ფურცლები გამოვლენილია ვანშიც, მაგრამ ისინი სამარხეული ინვენტარი არ არის [15:61].
 14. სხვადასხვა ფორმის ფურცლებით შედგენილი ხოირები მხოლოდ მდიდრულ სამარხებში გვხვდება.
 15. ინვენტარის მიხედვით ბაიათხევის №1 სამარხი სიმდიდრით არ გამოირჩევა, ისევე, როგორც №11 ქალისა და №32 კაცის სამარხები. რაც შეეხება №15 სამარხს, ის გაძარცვული იყო და მასში აღმოჩენილი ხოირის 2 ფურცელიც ძარცვის დროს უნდა დავარდნოდან ქურდებს. ჩამოთვლილ 5 სამარხს შორის ყველაზე უხვინვენტარიანი აღმოჩნდა №35 სამარხი, რომელშიც მიცვალებულს ჩატანებული ჰქონდა ხოირის 15 ოქროს ფურცელი. ბაიათხევის ხუთივე სამარხი III ს. - IV ს. I მეოთხედით თარიღდება და მიუხედავად განსხვავებული ინვენტარისა, ბაიათხევის სამაროვანი საშუალო ფენის განსასვენებლად მოიაზრება [11:102-132].
 16. ნიახური დაიტანებოდა სიცილიის ქ. სელინუნტის მონეტებზე, როგორც ამ ქალაქის სიმბოლო, ქალაქის ბერძნული სახელწოდება სწორედ ნიახურის ბერძნული სახელწოდებიდან წარმომდგარად მოიაზრება, ანუ ნიახური ბერძნულად წარ-

მოითქმის, როგორც სელენუნიტი [22].

17. 2013 წ. ნიახურის ფოთლებისგან შედგენილი ოქროს ხოირი აღმოჩნდა სოფ. კაპანდიბში (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი) გათხრილ სამარხში (მასალა დაცულია ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ფონდში), რომელსაც მეცნიერები წინასწარულად I საუკუნით ათარილებენ (ინფორმაციის მოწოდებისთვის მადლობას ვუხდით ბ-ნ ამირან კახიძეს).
18. ამ აღმოჩენამ საქართველოს ტერიტორიაზე ხოირების გავრცელების გეოგრაფია შეცვალა, მაგრამ, ვინაიდან, მასალა ჯერ სათანადოდ შესწავლილი და გამოქვეყნებული არ არის, ჩვენ თავს შევიკავებთ მისი განხილვისგან კულტუროლოგიურ ჟრილში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აფაქიძეა., გობეჯიშვილი გ., კალანდაძე ა., ლომთათიძე გ. *არმაზისხევის არქეოლოგიური ძეგლები*. მცხეთა. I., თბ., 1955.
2. აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ., სიხარულიძე ა., ბიბილური თ., გიუნაშვილი გ., ირემაშვილი შ., მანჯგალაძე გ., სადრაძე ვ., ხეცურიანი ლ. *დიდი მცხეთა, 1981. საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები*. მცხეთა. IX. თბ., 1989.
3. აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ. *მცხეთის წარჩინებულთა განსასვენებელი ახ.წ. III საუკუნისა – აკლდამა 905*. მცხეთა. XI. თბ., 1996.
4. აფაქიძე ა., ყიფიანი გ., ნიკოლაიშვილი ვ., მანჯგალაძე გ., კაპანაძე მ. *სვეტიცხოვლის ეზოში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოები*. მცხეთა 2001. საქ. მეც. აკად. მცხეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესია, 2001 და 2002 წლების საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, ანგარიშები. VI თბ., 2003.
5. ბიბილური თ. *თიხის ფილასამარხები გვიანანტიკური ხანის საქართველოს ტერიტორიაზე*, საკანდიდატო დისერტაცია.

- საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის კვლევის ცენტრი, 1983.
6. დიღმელაშვილი ქ. *თევზის ქრისტიანული სიმბოლოს საქართველოში გავრცელების საკითხისათვის (გემების მაგალითზე)*. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები. კრებული XXII. ქუთაისი, 2012.
 7. კალანდაძე ა. *ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი მცხეთაში*. საქ. სსრ მეც. აკად. მიმომხილველი. I. თბ., 1949.
 8. მაკალათია ს. *1920-1924 წწ. საქართველოში აღმოჩენილი ზოგიერთი ნეკროპოლის დათარიღებისათვის*. საქ. მუზეუმის მოამბე. ტ. IV. თბ., 1928.
 9. მანჯგალაძე გ. *სამთავროს გვიანანტიკური ხანის სამარხები*. კატალოგი. მცხეთა. VII. თბ., 1985.
 10. მანჯგალაძე გ. *რომაული ხანის მოჭიქული თიხის ჭურჭელი საქართველოში*. იბერია-კოლხეთი: საქართველოს კლასიკური და ადრემედიევური პერიოდის არქეოლოგიურ-ისტორიული კვლევანი. №4. თბ., 2008.
 11. ნიკოლაიშვილი ვ., გიუნაშვილი გ. *ბაიათხევის სამაროვანი*. მცხეთა. X. თბ., 1995.
 12. ნიკოლაიშვილი ვ., ყიფიანი გ., გიუნაშვილი გ., სიხარულიძე ა., მანჯგალაძე გ. *ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა მცხეთაში*. ქართული არქიტექტურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები. №2 (5), თბ., 2006.
 13. ნიკოლაიშვილი ვ., შეროზია მ. *ქალაქ მცხეთის ტერიტორიაზე 1967 აღმოჩენილი საინტერესო სამარხეული კომპლექსი*. საქ. ერ. მუზეუმის მოამბე. საზ. მეც. სერია. №3. 2012.
 14. ქორიძე დ. *თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები*. II. თბ., 1958.
 15. ჭყონია ა. *ოქროს სამკაულები ვანის ნაქალაქარიდან*. ვანი. VI. თბ., 1981.
 16. Гаидукевич В. В. Боспорское царство. М.-Л. 1949.
 17. Иващенко М.М. Самтаврские погребения первых трех веков н.э.

- Мцхета. III. Тб., 1980.
18. Отчет императорской археологической комиссии за 1901 год. С-Пб. 1903.
 19. Отчет императорской археологической комиссии за 1903 год. С-Пб.1906.
 20. Придикъ Е.М. Новые кавказские клады. Материалы по археологии России. вып.34. П. 1914.
 21. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. т.13. СПб. 1894.
 22. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т.29. СПб.1900.
 23. Dictionnaire de l'Antiquité. Mythologie, littérature, civilisation, Paris, Robert Laffont, coll. «Bouquins», 1996.
 24. Kvavadze Eliso, Rukhadze Luara, Nikolaishvili Vakhtang and Mumladze Levan. Botanical and zoological remains from an early medieval grave at Tsitsamuri, Georgia. Published online: 2 oktober 2008.

სურათების აღწერილობა:

1. მცხეთაში ხოირთა აღმოჩენის გეოგრაფია. მეღნისფირით აღნიშნულია დიდი მცხეთის არქეოლოგიურ სახელმწიფო მუზეუმ-ნაკრძალში დაცული სამარხეული კომპლექსები, ნარინჯისფრით კი საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში დაცული.
2. მცხეთაში აღმოჩენილი ხოირის ფურცლების ფორმები.
3. 3-6. მცხეთაში გავრცელებული ხოირის სახეები.
4. 7. ლენინის (ამჟ. აღმაშენებლის) ქუჩაზე, ძეგლ კარიბჭესთან გათხრილი ქვასამარხის ინვენტარი.
5. 8. ბაიათხევის №1 სამარხის ინვენტარი.
6. 9. აღმაშენებლის №140-ში გათხრილი კრამიტსამარხის ინვენტარი.
7. 10. სამთავროს სამაროვნის №71 სამარხის ინვენტარი.

Ketevan Digmelashvili

ONE DETAIL OF THE FUNERAL RITUAL FROM THE MTSKHETA MUSEUM

153 LEAVES OF A FUNERAL WREATH, MADE OF THIN SHEETS OF GOLD, DISCOVERED IN MTSKHETA BURIALS, ARE PRESERVED AT THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM-RESERVE OF GREAT MTSKHETA. THEY ARE REPRESENTED IN THREE FORMS: CIRCULAR PLATES, IMITATIONS OF LAUREL AND CELERY LEAVES. ACCORDING TO THEIR DISCOVERY, WREATHS WERE OF THREE VARIETIES: MADE BY ALTERNATION OF CIRCULAR PLATES AND CELERY LEAVES, BY ALTERNATION OF LAUREL AND CELERY LEAVES, AND MADE OF IMITATIONS OF CELERY LEAVES. OF THESE, THE MOST WIDESPREAD WAS THE LATTER VARIETY. THE NUMBER OF LEAVES IN FUNERAL WREATHS VARIES FROM 1 TO 20. THEIR NUMBER DEPENDED ON THE WEALTH OF THE DECEASED PERSON.

THE TRADITION OF THE USE OF FUNERAL WREATHS FOUND ITS WAY INTO KARTLI UNDER THE INFLUENCE OF CLASSICAL CULTURE, WHERE DECORATION WITH WREATHS WAS LINKED TO THE CULT OF THE DECEASED.

THE USE OF WREATHS IN GEORGIA IS LIMITED TO THE PERIOD OF THE 2ND-4TH CC. AND THEY ARE DISCOVERED ONLY IN MTSKHETA, TBILISI, BORI AND URBNISI. THIS INDICATES THAT THE ETHNIC DIVERSITY OF THE CITIES MUST HAVE PLAYED ITS ROLE IN THEIR DISSEMINATION.

THE ARCHEOLOGICAL MATERIALS CONFIRM THAT THE INVOLVEMENT OF A FUNERAL WREATH IN THE RITUAL CONTINUED AFTER THE SPREAD OF CHRISTIANITY NOT ONLY AMONG PAGANS, BUT AMONG CHRISTIANS AS WELL. HOWEVER, ALONG WITH THE STRENGTHENING OF CHRISTIANITY AND DOMINATION OF THE CHRISTIAN FUNERAL RITE, THIS TRADITION WAS FORGOTTEN.

თვალსაზრისი

გაგაბაშვილას ბრძოლა, მოზაიკა კომაკიიდან

საქართველო დიადოქოსების ხანაში (ბაბილონიდან ტრიპარაიდიმდე)

მოახდინა თუ არა გავლენა ამიერკავკასიაზე ქ.წ. IV საუკუნეში ბაბილონში განვითარებულმა მოვლენებმა? შეცვალა თუ არა ვითარება საქართველოში ალექსანდრე მაკედონელის პირადი მცველისა და მეგობრის - პერდიკას იმპერიის რეგენტად დანიშვნამ? სად და როგორ დაიწყო მოსხებ-მესხების ცნობილი მიგრაციული პროცესი, რომელიც ძველი ქართული ისტორიული ტრადიციის თანახმად, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებით დასრულდა? რისთვის დასჭირდა კავშირი ნორაში გამოკეტილ ევმენტან “ქართველს?..”

საქართველო დიადოქოსების ხანაში - არქეოლოგ ვია მახარაძის თვალსაზრისით:

ქ.ნ. 323 წლის ზაფხულში ბაბილონში მოულოდნელად გარდაიცვალა ალექსანდრე მაკედონელი. ფალანგასა და გეტაირებს (მხედრებს) შორის შეხლა-შემოხლის შემდეგ უზარმაზარი იმპერიის რეგენტად (მეფე არიდეუსთან) და “სამეფო ჯარების” მთავარსარდლად მაკედონელის პირადი მცველი და მეგობარი - პერდიკა დაინიშნა. ევროპის სტრატეგოსობა შეინარჩუნა ანტიპატრმა, რომელიც აჯანყებულ ბერძნებს ქალაქ ლამიის აკროპოლისში ჰყავდათ გამოკეტილი (ლამიის ომი). ანტიპატრი ტყვეობიდან უნდა დაეხსნა ალექსანდრეს მეგობარსა და მაკედონელთა უსაყვარლეს სარდალ კრატერს, მასვე უნდა აღედგინა კონტროლი რეგიონზე [Дроизен И. 1995:20-25]. ყოველივე ამის განხორციელების შემდეგ დადგა სატრაპიების გადანაწილების დროც. სტატიამში ყურადღებას გავამახვილებთ პერდიკას იმ სამ დანიშვნაზე, რომლებმაც გავლენა მოახდინა ამიერკავკასიაში არსებულ ვითარებაზე.

მიდიის სატრაპად ქ.ნ. 323 წლის ზაფხულში დაინიშნა ალექსანდრეს პირადი მცველი და მეგობარი პითონი, რომელმაც თავი გამოიჩინა ფალანგის აჯანყების ჩახშობაში. კრატერთან, ჰეფესტიონთან, ლეონატთან ერთად იგი ჯერ კიდევ ალექსანდრეს სიცოცხლეში მონაწილეობდა საბრძოლო სტრატეგიების დაგეგმვაში და დიდი გავლენით სარგებლობდა. პერდიკა რეგენტად სწორედ მან დაასახელა. აჯანყებული ბერძენი კოლონისტების შესაჩერებლად (რომლებმაც სამშობლოში დაბრუნება გადაწყვიტეს) პითონს სამეფო არმიიდან გადაეცა 3 000 ქვეითი ჯარისკაცი და 800 მხედარი. მონინააღმდეგე კი 20 000 ქვეითსა და 3 000 მხედარს ითვლიდა. ამიტომ, პითონს ეკპატანაში მეზობელი სატრაპიებიდან გაგზავნილი 10 000 ქვეითი ჯარისკაცი და 3 000 მხედარი დაახვედრეს. მაკედონელებმა გაჟლიტეს მონინააღმდეგე და მათი ქონება დაისაკუთრეს. პითონის მიდიის სატრაპად დანიშვნამ გაამართლა,

პერდიკას რეგენტობის პერიოდში ვითარება აღმოსავლეთ სატრაპიებში სტაბილური იყო [Дроизен И, 1995:11].

მიდიური მოვლენების აღწერისას წყაროებში არ ჩანს ატროპატი, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელმა მიდიის სატრაპად ჯერ კიდევ შუა აზიაში ლაშქრობის დროს ქ.წ. 328 წელს დანიშნა [Дьяконов И. М., 1959:245]. ის ამიერკავკასიელ მოკავშირეებთან ერთად მონაწილეობდა გაუგამელას ბრძოლაში. კასპიები, კადუსიები, საკები და ალბანელები ატროპატის ვასლები ქ.წ. IV ს-ის 50-იან წლებში გახდნენ. ქ.წ. 358 წლის დეკემბერში გარდაიცვალა არტაქსერქსე II და ტახტზე ავიდა არტაქსერქსე III ოხი (ქ.წ. 358-338 წწ.). ამ რეფორმატორი მეფის სახელს უკავშირდება აქემენიდური ირანის სიძლიერის ხანმოკლე რენიმაცია. მან მოღვაწეობა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ლაშქრობით დაიწყო [Дандамаев М. А. 1985:249]. წყაროების თანახმად, ეს იყო პასუხი კადუსიების ლაშქრობაზე (მათ ისარგებლეს არტაქსერქსე II-ის სიკვდილით და მორიგი თავდასხმა განახორციელეს ირანზე) [Just., X, 3]. კადუსიები ლოკალიზდება მდ. არაქსის ქვემო დინების სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე მთიან რეგიონში, მანას სამეფოს (ურმიის ტბასთან) ჩრდილო-აღმოსავლეთით [Дьяконов И.М. 1959:339 прим. №3]. კტესიუსი დიოდორესთან მიუთითებს, რომ კადუსიები მიდიელებს არ დაუმორჩილებიათ [Diod, II, XXXIII]. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის დაპყრობა კიროს დიდის სახელს უკავშირდება. ქსენოფონტეს თანახმად, კიროსმა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის, მიდიის, მანასა და არმენია-ურარტუს მმართველად თავისი შვილი ტანაოქსარი — იგივე ბარდია [Xen. Cyrop., VIII, 7, 11] დანიშნა. ქ.წ. 620 წელს დარიოს I-მა ეს უზარმაზარი ტერიტორია ორ სატრაპიად დაჰყო — №10 მიდია, №13 არმენია, მოგვიანებით ცალკე გამოყო დასავლეთ არმენიისა (№18) და “კასპიანას” (№11) ოლქები [Дьяконов И. М., 1959:343]. როგორც ჩანს,

სწორედ ეს უკანასკნელი ადმინისტრაციული დანაყოფი მოიცავდა კასპიების, ალბანელების, კადუსიებისა და საკების მიწა-წყალს. ქ.ნ. V ს-ის მეორე ნახევრიდან აღმოსავლეთ ამიერკავკასიურმა ტომებმა დაიწყეს პერმანენტული თავდასხმები ირანზე, რაც ნიშნავს იმას, რომ აქემენიდებმა დაკარგეს კონტროლი №11 ოლქზე. ქ.ნ. V ს-ის ბოლოს მდგომარეობა იმდენად დამძიმდა, რომ ქ.ნ. 404 წელს კადუსიების წინააღმდეგ ლაშქრობას სათავეში ჩაუდგა არტაქსერქსე II [Xen. Hell., 11, 1, 13], მაგრამ ლაშქრობა უშედეგო აღმოჩნდა. თუ რაოდენ ანგარიშგასაწევი ძალა იყო ეს ტომები, ნათლად ჩანს კტესიუსის ნაშრომ "პერსიკაში".

პროფესიით ექიმი, ჰიპოკრატეს მოწაფე კტესიუსი, ქ.ნ. 414 წელს, ტყვედ აიყვანეს ირანელებმა და ის 17 წლის განმავლობაში არტაქსერქსე II-ის კარზე ცხოვრობდა. კტესიუსის ნაშრომი უტყუარ წყაროდ არ არის აღიარებული, მაგრამ თხზულებაში რეალურად არის ასახული მისი ირანში ცხოვრების პერიოდში სპარსეთში განვითარებული მოვლენები. კტესიუსის მონაცემებს ადასტურებს შემდეგი ფაქტებიც: I — აღმოსავლეთ ამიერკავკასია იმ სატრაპიების რიცხვში იყო, რომლებზეც კონტროლი აქემენიდებმა ყველაზე ადრე დაკარგეს; II — კადუსიების ალაგმვა ვერ შეძლეს მიდიისა და არმენიის სატრაპებმა; III — საჭირო გახდა ბრძოლაში ირანის შაჰების უშუალო ჩართვა. მიუხედავად ამისა, ქ.ნ. IV ს-ის პირველი ნახევარში, აქემენიდურმა ირანმა ვერ გადაჭრა კადუსიების პრობლემა. თუმცა, ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ შეუძლებელია, კადუსიებს ბრძოლის ველზე გამოეყვანათ 200 000 მეომარი და საფრთხე შეექმნათ უზარმაზარი იმპერიისათვის [Дьяконов И. М., 1956:448], ფიქრობენ, რომ კადუსიების სახელი კტესიუსთან ცალკეულ შემთხვევებში მთელ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიურ ტომებს მოიცავს, ისე როგორც ტერმინი კასპიები მოიაზრებდა ჰეროდოტესთან

ჩამოთვლილ აქ მცხოვრებ ხალხებს: პავსიკიებს, პანტიმატებს, დერეიტებს, იმავე კადუსიებს. კადუსები (როგორც უშუალოდ აქემენიდური ირანის საზღვარზე მცხოვრები ტომი) დანიანურდნენ შედარებით გვიან, კტესიუსის ირანის სამეფო კარზე ყოფნის დროს [Дьяконов И. М., 1956:447, прим. №1].

“კასპიანის” დაკარგვამ განაპირობა კავკასიონის, როგორც დამცავი ბარიერის ჩამოშლა და ჩრდ. კავკასიის სტეპებში მცხოვრები ნომადების გააქტიურება. ამიერკავკასიური ტომები მომთაბარებთან ერთად უკვე რეალურ საფრთხეს უქმნიდნენ აქემენიდურ ირანს. თუ არტაქსერქსე III ვერ დაიბრუნებდა კონტროლს დარუბანდზე, გამარჯვება კადუსიებზე სასურველ შედეგს ვერ მოიტანდა. კადუსიებთან გამართულ ბრძოლაში ირანელებმა გაიმარჯვეს. ამ

მაკედონური ფალანგა

ომში თავი გამოიჩინა არსამ კოდომანმა, აქემენიანთა შორეულმა ნათესავმა (არტაქსერქსე III ოხმა თავისი 80 ძმა ტახტზე ასვლისთანავე გაჟლიტა), მოგვიანებით, დარიოს III სახელით აქემენიდური ირანის ტახტი დაიკავა. ბრძოლის დანწყებამდე, სრულიად ახალგაზ-

რდამ ორთაბრძოლაში დაამარცხა კადუსიების „ფალავანი“, რაც გამარჯვების სანინდარი გახდა [Just. X, 3]. ამის შემდეგ, არტაქსერქსე III ოხმა მიდიის სატრაპად დანიშნა ატროპატი, პიროვნება, რომლის სახელიდან მომდინარეობს დღევანდელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახელწოდება (ატროპატი – ატროპატენა – ატარპატაკანი – აზერბაიჯანი) [Дьяконов И. М. 1959:448]. ლაშქრობის შედეგად ირანელებმა მიაღწიეს ყველა დასახულ მიზანს: ერთხელ და სამუდამოდ შეწყდა თავდასხმები ირანზე; კადუსიები, კასპიები, ალბანელები და საკები ერთგულნი დარჩნენ აქემენიდური ირანისა (მის დაცემამდე) და მონაწილეობდნენ გაუგამელას ბრძოლაში, თუმცა, არა როგორც აქემენიდების ქვეშევრდომნი, არამედ, როგორც ატროპატის მოკავშირეები [Дьяконов И. М., 1959:339, прим. №3].

სტაბილურობის შენარჩუნება მხოლოდ და მხოლოდ რეპრესიებით შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო. საფიქრებელია, რომ ატროპატმა მოახერხა ადგილობრივი ტომების მხარდაჭერის მოპოვება. ატროპატს ამ ტომებისთვის მხოლოდ ნომადებისგან დაცვის შეთავაზება შეეძლო, რაც დარუბანდზე კონტროლს გულისხმობს. ამის დამადასტურებელი პირდაპირი მონაცემები არ არსებობს, მაგრამ ი. დიაკონოვი ყურადღებას ამახვილებს ორ გარემოებაზე: I — ატროპატმა ინდოეთიდან დაბრუნებულ ალექსანდრე მაკედონელს მიჰგვარა (მოაწყო საჩვენებელი ვარჯიშები) 100 მეომარი ტყვექალი. ეს კი ნიშნავს, რომ ატროპატს საშუალება ჰქონდა მოეწყო სამხედრო რეიდები ჩრდილოეთ კავკასიაში (იქ ამ პერიოდში სარმატები დომინირებდნენ). სარმატი მეომარი ქალების სამარხები დადასტურებულია არქეოლოგიური გათხრებით [Дьяконов И. М., 1959:446-449]; II — არქეოლოგიური სამუშაოების დროს დარუბანდში აღმოჩნდა აქემენიდური ხანის სასიმაგრო კედლები [Кудрявцев А. А., 1974:155]. ამ მონაცემების ფონზე ყურადსაღებია ქართლის

ცხოვრების ცნობაც: „არდამ ერისთავმან ალაშენა ქალაქი ზღვის-კარს, და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების „დახშა კარი“ [ქართლის ცხოვრება, 1957:13]. დასაშვებია, რომ არტაქსერქსე III ოხს არსამ კოდომანისათვის, კადუსიებთან ომის გამირისთვის გამოეცხადებინა ნდობა და მისთვის დაევალებინა წარმატებული ლაშქრობის დაგვირგვინება და დარუბანდის აღება. ჯერ კიდევ ვ. კოვალევსკაიამ, რომელმაც შეისწავლა „ქართლის ცხოვრების“ ცნობები სკვითების აღმოსავლეთში ლაშქრობების შესახებ შენიშნა, რომ არდამ ერისთავის „ეპიზოდი“ კონტექსტიდან ამოვარდნილია და მისი დაკავშირება ქ.წ. VII-VI სს-ის მოვლენებთან ვერ ხერხდება [Ковалевская В.Б., 1975:66]. მ. სანაძე არდამ ერისთავზე დაცულ გადმოცემას მიაკუთვნებს, ე.წ. სპარსულ ციკლს, რომელშიც გამოყოფს ცნობების ორ ჯგუფს: ადრეულსა (კიროსისა და დარიოსის ეპოქა) და გვიანდელს. მკვლევარი არდამ ერისთავის ეპიზოდის ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს ქ.წ. V ს-ის დასასრულითა და ქ.წ. IV ს-ის პირველ ნახევრით განსაზღვრავს [მ. სანაძე, 2001:57]. შესაბამისად, საფიქრებელია, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შემონახულია ცნობები დარიოს III-ის მოღვაწეობის შესახებ.

ქ.წ. IV ს-ის 50-იან წლებში ჩამოყალიბებულმა ვასალიტეტმა უზრუნველყო სტაბილურობა რეგიონში და შესაძლებელი შეიქმნა დარუბანდის გასასვლელის კონტროლი. ალექსანდრე დიდის გადაწყვეტილება მიდიაში სპარსელი სატრაპის დანიშვნასთან დაკავშირებით აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში შექმნილ ვითარებას ითვალისწინებდა. ატროპატის ერთგულების შემწეობით მისი იმპერიის საზღვარი დარუბანდამდე აღწევდა. მაგრამ, ამ პერიოდის ატროპატი ე.წ. მცირე მიდიასა (ყოფილი მანას სამეფო) და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიას აკონტროლებდა. მიდიის სხვა ტერიტორიებზე, სადაც გადიოდა იმპერიის ძირითადი მაგისტრალები

მაკედონელთა სამხედრო მანქანა დომინირებდა. ბაბილონში სატრაპიების გადანაწილებისას პითონს მიდიის ეს ნაწილი (ეკატანა) ერგო. საქართველოს აღმოსავლეთით მდებარე მიდია-ატროპატენა კი (ქ.ნ. 323 წლის შემოდგომაზე) ფაქტობრივად დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა [Дроизен. И., 1995: 25-26].

სახელმწიფოს მართავდა სპარსელი სატრაპი, ავტორიტეტული და გამოცდილი პოლიტიკოსი ატროპატი. სპარსული არისტოკრატიისა და მაგების მდგომარეობა რეგიონში არ შერყეულა. უშუალოდ საქართველოს საზღვართან, მდ. მტკვრის ჩრდილოეთით, ალბანური ტომები და მის სამხრეთით, მდ. მტკვრისა და არაქსის შესართავამდე მცხოვრები ირანულენოვანი მომთაბარე საკები, კადუსიებთან და კასპიებთან ერთად ატროპატის სამხედრო ძლიერების დასაყრდენი იყო (ვასალიტეტი, რომელიც შეესაბამება მოკავშირის სტატუსსა და ეფუძნება საერთო ინტერესებს). ამ შეთანხმების წყალობით მიდია-ატროპატენა სახელმწიფოდ შედგა. ატროპატის მიერ დაარსებულმა სამეფომ თითქმის მთელი ქ.ნ. III ს-ის განმავლობაში იარსება. როდის გამოაცხადა ატროპატმა თავი მეფედ ცნობილი არ არის. შესაძლოა, ეს მოხდა რეგენტის სიკვდილის შემდეგ - პერდიკა ხომ ატროპატის სიძე იყო. მეფეებად თავის გამოცხადება თავდაპირველად ირანელმა სატრაპებმა დაიწყეს. დიადოქოსები ამას ვერ ბედავდნენ ქ.ნ. 306 წლამდე.

ქ.ნ. 323 წ. არანაკლებ მძიმე ვითარება შეიქმნა ამიერკავკასიის სამხრეთ-დასავლეთ მისადგომებთან. კაპადოკიის სპარსელმა სატრაპმა არიარატმა ისარგებლა იმით, რომ ალექსანდრე დიდის არმიის მარშრუტი ასცდა მის ოლქს და თავი მეფედ გამოაცხადა. არიარატის განკარგულებაში იყი 30 000 ქვეითი ჯარისკაცი და 15 000 კაპადოკიელი კავალერისტი. 45 000 მეზრძოლისგან შემდგარი ჯარი დიადოქოსების ეპოქაში დიდ არმიად ითვლებოდა. კრატერი

ანტიპატრის დასახმარებლად 10 000 ვეტერანის თანხლებით გაემართა. ბაბილონში სატრაპიების პირველი გადანაწილებისას კაპადოკია, პაფლაგონია და შავი ზღვის სანაპირო (ტრაპეზუნდამდე) ერგო ალექსანდრეს პირად მდივანსა და მისი სკოლის, სავარაუდოდ, ყველაზე ნიჭიერ სარდალ ბერძენ ევმენს. პაფლაგონიელები ნებაყოფლობით დამორჩილდნენ მაკედონელებს. ამიტომ ითვლებოდა, რომ არიარატის დამარცხებით რეგიონზე ევმენის ძალაუფლება სპონტანურად გავრცელდა [Дроизен И., 1995: 25-26], მაგრამ აქემენიდური ირანის №19 “ქართული სარტაპია” დასაპყრობი იყო. დამოუკიდებლობას ინარჩუნებდნენ მოსხები - მესხები კაპადოკიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვართან (თოკათ-ყარაყისარ-გიუმეუმხანეს რაიონში) [Хазарадзе Н В., 1991:7], მათ ჩრდილოეთით ტიბარენები შავი ზღვის სანაპიროზე ქ. ორდუს მიდამოებში, უფრო აღმოსავლეთით მოსინიკები (რომლებსაც ზღვის სანაპირო ზოლის გარდა ეკავათ ქსერქსენე), იგივე დერქსენე (სომხური დერჯანი) [Strabo., XI, 14, 5], მაკრონები (ტრაპეზუნის რაიონსა და მის აღმოსავლეთით) [Xen. Anab. IV, 8, 23-24]. ქსენოფონტეს ანაბაზისიდან ჩანს, რომ ქ.წ. V ს-ის ბოლოს, როდესაც აქ ბერძენმა გაიარეს №19 სატრაპია აღარ არსებობდა [გ. მელიქიშვილი, 1970: 418].

სწორედ ამ თავისუფალ ზონაში იწყება მოსხებ-მესხების ცნობილი მიგრაციული პროცესი, რომელიც ძველი ქართული ისტორიული ტრადიციის თანახმად, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებით დასრულდა.

ქ.წ. 323 წლის შემოდგომაზე მცირე აზიაში შექმნილი ვითარება მაკედონელთა დაუყონებლივ ჩარევას ითხოვდა. პერდიკას ბრძანებით ჰელესპონტის, ანუ მცირე ფრიგიის სატრაპად დანიშნულ ალექსანდრეს პირად მცველსა და სარდალ ლეონატს 20 000 ქვეითი ჯარისკაცითა და 2 500 მხედრით, დიდი ფრიგიის სატრაპ ანტიგონის

მხარდაჭერით უნდა დაეპყრო კაპადოკია ევმენისათვის. ანტიგონი თავიდანვე არ აპირებდა რეგენტის ბრძანების შესრულებას, მაგრამ ლეონატს პოზიცია ანტიპატრისა და ალექსანდრე მაკედონელის დის კლეოპატრას მიერ გამოგზავნილმა ელჩებმა შეაცვლევინეს. ლამიის ციხეში გამოკეტილი ევროპის სტრატეგოსი შველას ითხოვდა, კლეოპატრა კი სთავაზობდა დახმარებას მაცდუნებელი პერსპექტივით. ლეონატს შეეძლო კრატერის არმიის მოახლოებამდე ბერძნების დამარცხება, ანტიპატრის ძალაუფლების დამხობა და მაკედონიის ტახტზე ასვლა. იგი იმდენად იყო დარწმუნებული წარმატებაში, რომ ევმენს თანამშრომლობა შესთავაზა. ლამით ევმენმა 500 მხლებლითა და 5 000 ტალანტი ოქროთი ბანაკი დატოვა და პერდიკასთან გამოცხადდა [Дроизен И., 1995:68].

ქ.წ. 322 წლის დასაწყისში რეგენტმა “სამეფო არმია” კაპადოკიისკენ დაძრა და პირველი გამარჯვება მოიპოვა. 4 000 კაპადოკიელი და სპარსელი ბრძოლის ველზე დაეცა, 6 000 ტყვედ ჩავარდა. არიარატი ოჯახის წევრებთან და ნათესავებთან ერთად ჯვარზე გააკრეს. ევმენმა ჩაიბარა სატრაპია. კაპადოკიელებს დანაშაული ეპატიათ, დაუბრუნდათ ქონება და უფლებები. ლეონატი ბერძნებთან ბრძოლაში დამარცხდა და დაიღუპა. ანტიპატრი ლამიიდან გამოვიდა და ლეონატის არმიის დარჩენილ ნაწილთან გაერთიანდა. მას უკვე მშვიდად შეეძლო დალოდებოდა კრატერს. ბერძნების თავდამსხმელი ძალის პოტენციული ამონურული იყო. კილიკიაში დაბანაკებული პერდიკა ანტიპატრის ქალიშვილზე დაქორწინდა და იმედოვნებდა, რომ ევროპის სტრატეგოსი მხარს არ დაუჭერდა მასთან შეფარებულ დიდი ფრიგიის სატრაპ ანტიგონს, რომელიც ურჩობისათვის სამეფო სასამართლოზე დაიბარა. მოვლენები პერდიკასთვის სასურველად ვითარდებოდა, მაგრამ ქ.წ. 322 წლის გაზაფხულზე აჯანყებამ იფეთქა არმენიაში. პერდიკას ბრძანებით

ევმენი კაპადოკიაში დაბრუნდა, სადაც მას არმენიიდან გაძევებული ნეოპტოლემოსი დახვდა. მისი მხრიდან ეს მართლაც მძიმე გადაწყვეტილება იყო, რადგან ნეოპტოლემოსს სძულდა ევმენი და ამავე დროს შურდა მისი და ახლა ევმენი იძულებული შეიქნა კარდიელი ბერძენის დარიგებები მოესმინა [Дроизен И., 1995:69].

არმენიის სატრაპია დარიოს I-ის იმ ადმინისტრაციული რეფორმის პირმშოა, რომელიც მან ქ.წ. VI ს-ის 20-იანი წლების ბოლოს განახორციელა. ჰეროდოტეს მიხედვით, ოლქში ოთხი “დიდი” ხალხი გაერთიანდა: ალაროდიები (ურარტელები), მათიენები (ხურიტები), არმენები (სომხები), სასპერები (ქართველები). ჰეროდოტეს ცნობა განეკუთვნება ხანას, როდესაც მახლობელ აღმოსავლეთში დასრულ-

ალექსანდრე მაკედონელის მონეტა

და მასშტაბური პოლიტიკური და ეთნიკური ძვრების, ძალთა

გადაჯგუფების ეპოქა და დადგა სტაბილურობის პერიოდი, რომელმაც თითქმის მთელი ქ.წ. V-IV სს-ის განმავლობაში გასტანა. არმენიის სატრაპად დარიოს I-მა შვიდი “დიდი სპარსიდან” გამორჩეული ვიდარნა (ბერძნული ორონტი, სომხური ერვანდი, ქართული იარედ-იარედოს) დანიშნა. ფაქტობრივად, მას სამართავად ყოფილი ურარტუს სამეფო

და მდ. ევფრატის დასავლეთით მდებარე არმენია გადაეცა. ამგვარი ვითარება შენარჩუნდა ქ.წ. V ს-ის დასაწყისამდე ანუ, იმ დრომდე, სანამ ადმინისტრაციული ოლქი აღმოსავლეთ და დასავლეთ არმენიებად დანაწევრდებოდა. ქ.წ. 401 წელს, როდესაც კუნაქსთან დამარცხების შემდეგ ქსენოფონტმა არმენია გაიარა ვიდარნას შთამომავლები აღმოსავლეთ არმენიას, ალაროდიებისა და მათიენების მიწა-წყალს აკონტროლებდნენ, ხოლო სომხები და სასპერები დასავლეთ არმენიის შემადგენლობაში იყვნენ გაერთიანებულნი [Xen. Anab. II, 4, 8; III, 5, 17; IV, 3, 4], [Дьяконов И.М., 1959:446-445].

უნდა აღინიშნოს ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება - გაიყო არა სომხეთი, არამედ არმენიის სატრაპია. წარმოგიდგინთ აქემენიდური ირანის არმენიის სატრაპიის “სამეფო გზის” მონაკვეთის “ჭრილს”:

ჰეროდოტეს მიხედვით, სარდებიდან მომავალი “სამეფო” გზა აღმოსავლეთ სომხეთში, კილიკიიდან შემოდიოდა. მდ. ევფრატის (ყარა-სუ) მარცხენა სანაპიროზე, არმენიაში 57 ფარსაგანის მანძილზე 15 გადასასვლელი მდებარეობდა. შემდეგ იწყებოდა მათიენების ქვეყანა (მატიენა) და აღმოსავლეთ არმენიის სარტაპია. აქ კისიამდე 136 ფარსაგანის მანძილზე, 34 გადასასვლელი იყო მოწყობილი. მათიენას 4 ნავით გადასალახავი მდინარე სერავდა. მათგან ყველაზე დასავლეთით მდებარეობდა მდ. ტიგროსი, რომელიც სათავეს არმენიაში იღებდა, “სამეფო გზა” კი მას მათიენაში კვეთდა [V, 49]. სწორედ ჰეროდოტეს ცნობებიდან გამომდინარე აღნიშნავდა ი. მანანდიანი, რომ ქ.წ. V ს-ში არმენებს ეკავათ “სომხეთის” ზეგნის მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთი რაიონები [ა. აბდალაძე, 2001:242]. მდ. ევფრატის დასავლეთით მდებარე არმენია აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა კაპადოკიას, ჩრდილოეთიდან კილიკიას, ხოლო სამხრეთიდან აქემენიდური ირანის №19 “ქა-

რთულ” სატრაპიას. ქ.წ. V ს-ში სომხური ეთნიკური ელემენტი მდ. ევფრატის მარჯვენა ნაპირზე თილ-გარიმუ-მელიტენას რაიონში იყო კონცენტრირებული. ი. დიაკონოვის აზრით, ეს რეგიონი პროტოარმენებმა ქ.წ. VII ს-ის დასაწყისში დაიკავეს, როდესაც ასურეთის მეფე სინაქერიბემ თილ-გარიმუდან სემიტური გარნიზონი გაიყვანა [Дьяконов И..М. 1959:50-51]. თილ-გარიმუ, ბიბლიური თოგარმა “ქართლის ცხოვრების” თარგამოსი, ყველა კავკასიელისა და სომხის ეპონიმი. ლეგენდარული ქართლოსი და ჰაოსი, იგივე სომხური ჰაიკი, მისი შვილები, ე.ი. თილ-გარიმუს სახლის ვასლები არიან [ქართლის ცხოვრება, 1957:3-4].

ჰეროდოტესთან წარმოჩენილი სურათის უმთავრესი სიახლე სწორედ მდ. ევფრატის (ყარა-სუ) ორივე ნაპირზე გადაჭიმული არმენიაა. იგი არ ჩანს მახლობელი აღმოსავლეთის ქ.წ. VII-VI სს-ის პოლიტიკურ რუკებზე. მოვსეს ხორენაცისა და კტესიუსის ცნობებიდან გამომდინარე მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ წარმატებას სომხებმა ურარტუს ნგრევისა და მიდიის სამეფოს ფორმირების პროცესში მიაღწიეს. ურარტუს აღმოსავლეთი და დედაქალაქი ტუშპა, ანუ მათიენებითა და ალაროდიებით დასახლებული ტერიტორია, მიდიის მეფე ყიალსარმა ქ.წ. 609-606 წლებში დაიპყრო. მიდიელებმა აქ მკაცრი კონტროლი დაანესეს. ხური-ურარტული ეთნიკური ელემენტი უნდა შეგუებოდა სახელმწიფოებრიობის დაკარგვას. რეგიონი თავიდანვე განცალკევდა და ქ.წ. V ს-ის დასაწყისში ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად ჩამოყალიბდა. როგორც აღინიშნა, სატრაპიას სპარსელები, ვიდარნას შთამომავლები მართავდნენ. სამასი წლის განმავლობაში (მიდიური პერიოდიდან) *Lingua Franca* აქ ირანული იყო, დამწერლობა კი არამეული.

ურარტუს დასავლეთ ოლქებზე, მათ შორის, არმენების მიწა-წყალზე შეტევა ყიალსარმა ქ.წ. 605 წ. ქარხემიშთან გამართული ბრ-

ძოლის შემდეგ, ანუ ქ.წ. 604 წელს განახორციელა. ამ ომში სომხები ყიალსარის მოკავშირეები იყვნენ და თავს მიდიელთა ქვეშევრდომებად თვლიდნენ. ჰეროდოტეს თანახმად, ყიალსარის მმართველობის პერიოდში ერთი ხალხი ბატონობდა მეორეზე, ხოლო ყველა ერთად მიდიელებს ემორჩილებოდა. ისინი უშუალოდ განაგებდნენ თავიანთ მეზობელ ქვეყნებს, ამ უკანასკნელთა მმართველები კი საკუთარ მოსაზღვრეებს [Herod. I, 134] [Дьяконов И. М. 1959:336]. სომხეთი მიდიიდან იმართებოდა, ვითარებას უფრო დასავლეთით მიდიელთა სახელით სომხეთის “მეფეები” აწესრიგებდნენ. პოლიტიკური უპირატესობის მოპოვებისთანავე არმენები მსოფლიო მნიშვნელობის მაგისტრალების გასწვრივ განსახლდნენ და დაიწყო მათი სწრაფი განვითარების პროცესი. წინამორბედ პერიოდში ამ რეგიონში წამყვანი ხური-ურარტული, ლუვიური, ხეთური, სემიტური, კავკასიური ეთნიკური ელემენტები იყო. არსებობს ვრცელი ლიტერატურა იმის მეცნიერული დასაბუთებით (ზოგჯერ ურთიერთგამომრიცხავი), თუ როგორ განხორციელდა კაცობრიობის ისტორიაში ასიმილაციის ეს უპრეცედენტო პროცესი [Дьяконов И. М., 1981:50-51]. ფაქტია, რომ ქ.წ. VI ს-ის მიწურულს, ბეჰისტუნის წარწერაში ფიქსირდება სატრაპია არმენია (ბაბილონურ ქრონიკებში იგი ურარტუდ იხსენიება), ხოლო ქ.წ. V ს-ში ჰეროდოტესთან ქვეყანა არმენია, სადაც *Lingua Franca*, მოგვიანებით კი კოინეც სომხური იყო [Дьяконов И.М., 1968:232]. ამიტომ, ი. დიაკონოვი არ გამორიცხავს, რომ ქ.წ. 553-548 წწ. (კიროს-ასტიაგის ბრძოლის ხანა) სომხებმა მართლაც სცადეს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა. ამგვარი ვარაუდის დაშვების შემთხვევაშიც კი მის არსებობას ქ.წ. 547 წ. ბოლო მოუღო კიროს დიდმა, რომელმაც არმენიის ციხეებში სპარსული გარნიზონები განათავსა [Xen. Cyrop. II, 4, 12; III, 3, 5]. მიდიური და სომხური არისტოკრატის ორიენტაცია კირო-

სზე უარყოფითად აისახა. როგორც სომხებმა, ისე მიდიელებმა დაკარგეს დამოუკიდებლობა და აქემენიდური ირანის რიგით სატრაპიებად ჩამოყალიბდნენ [Дьяконов И. М. 1959:50-51]. ეს მოხდა ქ.წ. 522-520 წწ., როდესაც სომხებმა მხარი დაუჭირეს დარიოს I-ის წინააღმდეგ ფრავარტიშის აჯანყებას მიდიაში. წყაროებში საუბარია ირანელებთან გამართულ ხუთ ბრძოლაზე. არმენიელი აჯანყებულები ისალას ოლქიდან ცდილობდნენ მესოპოტამიაში გაჭრას (იქ ჯერ კიდევ იბრძოდა ბაბილონი). ამ მიმართულებას შვიდი დიდი სპარსიდან ერთ-ერთი - ვაუმისტა კურირებდა [Дандамаев М. А. 1985:91]. დარიოსს ძირითადი საფრთხე მაინც მიდიიდან ემუქრებოდა. ფლანგს არმენიის მომავალი სატრაპი ვიდარნა იცავდა. მას შემდეგ, რაც დარიოს I-მა ჩაახშო აჯანყება ბაბილონში, ძირითადი ძალებით სწორედ ვიდარნას დასახმარებლად დაიძრა. ფრავარტიში დამარცხდა და არმენიის ბედიც გადაწყდა. სომხებმა დაკარგეს მიდიურ ხანაში მოპოვებული ყველა პრივილეგია [Дандамаев М. А. 1985:92]. ამან განაპირობა გავგამელის ბრძოლის მონაწილე, ლეგენდარული ჰაიკის შთამომავალ — ვაჰეს დაბალი სტატუსი. იგი ადგილობრივი არისტოკრატის მიერ აღიარებული ლიდერი და მდ. ევფრატის ორივე ნაპირზე გადაჭიმული სომხეთის მმართველი იყო, ფლობდა სრულ ადმინისტრაციულ და სამხედრო ძალაუფლებას. მაგრამ, აქემენიდური ირანის იერარქიით მხოლოდ მეორე რანგის სატრაპი - ორონტის სტრატეგოსი გახლდათ. მეორე რანგის სატრაპი იყო ამ დროს პონტოს სამეფოს დამაარსებელი მითრიდატე კტისტიც (ქალაქ კიუსის თავი). პირველი რანგის სატრაპი კაპადოკიაში, თვით არიარატი ბრძანდებოდა. ამ დონეს აქემენიდურ ირანში მხოლოდ სპარსთა არისტოკრატია აკონტროლებდა (მიდიაში, კაპადოკიაში, ლიდიაში, არმენიაში და სხვ.). დარიოს III-ის სიკვდილის შემდეგ მეფეებად თავი სწორედ ამ რანგის სატრაპებმა

გამოაცხადეს. იმპერიის დაცემის შემდეგ მათ საამისო ლეგიტიმაცია ჰქონდათ.

აქემენიდური ირანის დასუსტების შემდეგ ვიდარნას შთამომავლები ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ თითქმის ყველა შეთქმულებაში მონაწილეობდნენ. ამიტომ, ქ.წ. 352 წელს არტაქსერქსე III ოხმა ორონტიდებს სატრაპია ჩამოართვა, ხოლო გვარი დაამცრო. მან კვლავ აღადგინა დარიოს I-ის დროინდელი ადმინისტრაციული ოლქი და მმართველად კადუსიებთან გამართული ომის გმირი არსამ კოდომანი დანიშნა [Дандамаев М.А. 1985:249]. სატრაპიების დანაწევრება ან გაერთიანება მსხვილ ადმინისტრაციულ ერთეულებად ჩვეულებრივი მოვლენაა აქემენიდური ირანის ისტორიაში. მაგ. კიროს უმცროსი ერთდროულად სამი — იონიის, ლიდიისა და კაპადოკიის სატრაპი გახდა, მის მომდევნოს – ტისაფერნს კი დამატებით კარიაც ერგო [Дьяконов И. М., 1959:342]. არმენიას, ქ.წ. V ს-ის მეორე ნახევარში, დარიოს II-ის მეფობის დროს, კვლავ ერთი სატრაპი მართავდა. ბაბილონური საბეჭდავის ტექსტში იგი მოხსენიებულია, როგორც ურაშტუსა და მელიდუს (მელიტენა) მმართველი [Пиотровский Б. Б., 1944:136]. შემთხვევითი არ არის, რომ ალექსანდრე მაკედონელმა და პერდიკამ არმენიაში ერთი სატრაპი განამწესეს (ჯერ მითრენი, მოგვიანებით ნეოპტოლემოსი). არმენიის სატრაპიის გაერთიანების სასარგებლოდ მეტყველებს ქ.წ. 322 წლის აჯანყების გეოგრაფიაც (იხ. ქვემოთ).

ამრიგად, ქ.წ. 336 წლამდე არმენიის სატრაპი არსამ კოდომანი, თვით დარიოს III იყო. ცენტრალურ და დასავლეთ ამიერკავკასიის მიმართულებით არტაქსერქსე III ოხის მიერ წამოწყებული რეფორმა სწორედ მან განახორციელა. შემთხვევით არ აურჩევია არც სატახტო სახელი დარიოსი - თავისი დიდი წინაპარის, დარიოს I-ის მს-

გავსად, მან ფარდა ახადა საჭურის ბაგოის შეთქმულებას (ბაგოიმ მონამლა არტაქსერქსე III და მისი ოჯახი), მოკლა უზურპატორი და აქემენიდებს კანონიერი ხელისუფლება დაუბრუნა) [Дандамаев М. А., 1985:254-255]. არმენიის სატრაპად მან ორონტი დანიშნა. ტახტისათვის ბრძოლაში (ისე, როგორ თავის დროზე ვიღარნა) იგი მხარში ედგა არსამ კოდომანს, რომელმაც საგვარეულოს ძველი დიდება და პატივი დაუბრუნა. გაერთიანებული არმენიის სატრაპიას ორონტი ექვსი წლის განმავლობაში მართავდა და გავგამელაზე 30000 ქვეითი ჯარისკაცითა და 15000 მხედრით გამოცხადდა. ასეთივე არმიის მხარდაჭერით არიარატმა თავი მეფედ გამოაცხადა.

“ქართლის ცხოვრება,” რომელშიც არ არის ნახსენები არმენიის ქ.წ. V-IV ს-ის პირველი ნახევრის არც ერთ სატრაპი, ქ.წ. IV ს-ის შუა ხანებიდან გვანწვდის ვრცელ ინფორმაციას არდამ ერისთავის შესახებ (არსამ კოდომანი). სიუჟეტში აღწერილია როგორც არტაქსერქსე III ოხის აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ლაშქრობის ეპიზოდი (არდამის მიერ დარუბანდის მშენებლობა), ისე ქართლში მისი სამხედრო და სააღმშენებლო მოღვაწეობა. წყაროს მიხედვით, არდამი სამეფო გვარის წარმომადგენელია. სპარსთა მეფემ „წარმოგზავნა ერისთავი თვისი სპითა დიდითა, რომელსა სახელი ერქვა არდამ, შვილი ნებროთის ნათესავთა“ [ქართლის ცხოვრება, 1957:13]. ნებროთი “ქართლის ცხოვრებაში” აქემენიდების საგვარეულოს განასახიერებს [მ. სანაძე, 2001:13]. “ქართლის ცხოვრების” თანახმად, არდამის შემდეგ არმენიაში ოთხი მმართველი შეიცვალა: “ხოლო შემდგომად არდამ ერისთავისა გარდაიცვალნეს “დ” ერისთავნი” (ორონტი, მითრენი, ნეოპტოლემოსი, ევმენი). არდამის მემკვიდრედ ასახელებს იარედს — “მასვე ხვდა წილად ქართლი, რომელსა სახელად ერქვა იარედ” (სომხური - ერვანდ, ბერძნული - ორონტ) და მის სახელს უკავშირებს ქართველთა გათავისუფლებას: “...

მოკლეს ორთა ძმათა იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვეს ჟამი მარჯვე ქართლოსიანთა” [ქართლის ცხოვრება, 1957:13-14]. ცხადია, რომ აქ იგულისხმება გავგამელის ბრძოლის შემდეგ შექმნილი ვითარება, ანუ, როდესაც ალექსანდრე მაკედონელმა დამორჩილებულ სატრაპებთან შეხვედრისას ორონტი თანამდებობიდან გადააყენა. სახელი იარედ იგივეა, რაც იარედ-ოს [თ.ქემერტელიძე. 2000:33], დაბოლოებათა სხვაობა განპირობებულია ინფორმაციის ბერძნულენოვანი წყაროდან მომდინარეობით (ამ გარემოებაზე საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას მ. სანაძე). “ქართლის ცხოვრების” მიხედვით ქართლის მმართველი აზო სწორედ იარედოს-ის ძეა. მკვლევარმა არაერთი მაგალითის საფუძველზე დაადასტურა, რომ ძველ ქართულ წყაროებში ძეობა უპირატესად გულისხმობს არა ნათესაურ კავშირს, არამედ ვასალიტეტს [მ.სანაძე, 2001:38]. ამდენად, წყარო მიუთითებს, რომ ქართლის (იბერიის) პირველი მეფე აზო ქ.წ. 336-331 წწ. არმენიის სატრაპ ორონტის ვასალი იყო. ისტორიის ასპარეზზე აზო არმენიის ქ.წ. 322 წლის აჯანყების სხვა ლიდერებთან ერთად ჩნდება, რაც ქართული წყაროების მონაცემების სანდოობაზე მეტყველებს.

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის მარშრუტი ასცდა არმენიას. შუა აზიისა და ინდოეთის კამპანიების დროს გავრცელდა ცნობები მისი დაღუპვის შესახებ. იმპერიაში სრული განუკითხაობა სუფევდა [Дроизен И., 1995:30]. თითქოს არსებობდა ყველა პირობა იმისა, რომ მოვლენები არმენიაში კაპადოკიური სცენარით წარმართულიყო, მაგრამ ორონტის თანამდებობიდან გადაყენებამ დაარღვია სახელისუფლებო ვერტიკალი უზარმაზარ, ურმიის ტბის დასავლეთ სანაპიროდან კაპადოკიამდე გადაჭიმულ ადმინისტრაციულ ოლქში. შეიქმნა მმართველობის ვაკუუმი, აქემენიდების ხელისუფლება დაემხო, ხოლო ახალი, მაკედონური არ

დამკვიდრდა. ინიციატივა და ლეგიტიმურობა თავიდანვე მეორე რანგის სატრაპების ხელში გადავიდა. ისინი ამ დროს ვასალურ მდგომარეობაში არ იმყოფებოდნენ, ადგილებზე რეალურ ძალაუფლებას ფლობდნენ, თითოეული მათგანი არჩევანის წინაშე აღმოჩნდა: ან მაკედონელთა ხელისუფლება უნდა ელიარებინათ, ან თავი მეფეებად უნდა გამოეცხადებინათ. მათ გადანყვეტილების მისაღებად დროც საკმარისი ჰქონდათ. არმენიაში სატრაპი ალექსანდრე მაკედონელმა მხოლოდ ქ.წ. 325 წ. დაინიშნა [Шифман И. Ш., 1988:186].

ძირითადი შემაკავებელი ფაქტორი მაკედონელებთან მოსალოდნელი დაპირისპირება აღმოჩნდა. დიადოქოსების ეპოქა შედარებით

ანტიგონეს მონეტა

მცირერიცხოვანი, მაგრამ კარგად ეკიპირებული და დაკომპლექტებული პროფესიონალური არმიების ხანაა. ცნობილია იმ შენაერთების დაახლოებითი რაოდენობა, რომლებითაც ამ პერიოდში ოპერირებდნენ მაკედონელები. მაგალითად, **პითონი მიდიაში:** 13 000 ქვეითი, 3 800 მხედარი; **მონინა აღმდეგე:** 20 000 ქვეითი ჯარისკაცი, 3 000 მხედარი; **ლეონატი საბერძნეთში:** 20 000 ქვეითი

ჯარისკაცი, 2 500 მხედარი; **ბერძნები**: 22 000 ქვეითი ჯარისკაცი, 5 000 მხედარი; **კრატერი კაპადოკიაში**: 25 000 ქვეითი ჯარისკაცი, 2 500 მხედარი. უფრო მცირერიცხოვან არმიას სარდლობდა ნეიტოლეემოსთან და კრატერთან ბრძოლაში ევმენი. ამგვარი არმიები გამარჯვების გარანტია არ იყო, მაგრამ ბრძოლებში გამობრძმედილმაკედონელებთან ღია შეჯახება მხოლოდ დიდ და ძლიერ სახელმწიფოებს ხელეწიფებოდა (მაგალითად, ამ პერიოდის მიდია-ატროპატენას). კავკასიელ მოკავშირეებთან ერთად ატროპატი იმდენად ანგარიშგასაწევი ძალა გახლდათ, რომ მაკედონელმა სარდლებმა მის წინააღმდეგ გალაშქრებაც კი ვერ გაბედეს. ამგვარ მოწინააღმდეგეს არმენიის სატრაპიის დანაწევრებული ძალები ვერ დაუპირისპირდებოდა.

ყველაზე მყარი პოზიციები არმენიაში აქემენიდებს ტრადიციულად აღმოსავლეთ სომხეთსა და მათიენაში ეკავათ. აქ გადიოდა საგანგებოდ გამაგრებული “სამეფო გზა,” რომლის ციხესიმაგრეებში სპარსული გარნიზონები იდგა. ქ.წ. 331 წლიდან “სამეფო გზა” ალექსანდრე დიდის მიერ შექმნილი იმპერიის ძირითად მაგისტრალად იქცა და, ცხადია, მაკედონელთა კონტროლს დაექვემდებარა. სხვაგვარად წარმოუდგენელია ფოსტის ასეთი გამართული მუშაობა, ან სამხედრო შენაერთების მობილური გადაადგილება აღმოსავლური კამპანიის დროს. ამ თვალსაზრისით, არმენიაში მიდიის მსგავსი სიტუაცია იკვეთება — “სამეფო” გზაზე მაკედონელთა სამხედრო მანქანა დომინირებდა. სავარაუდოდ, სტრატეგია სამართავად მენონს გადაეცა (ყოველ შემთხვევაში, ამ პერიოდში ის მოქმედებდა არმენიაში). ალექსანდრე მაკედონელი მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში აერთიანებდა სტრატეგიასა და სატრაპიას. ასე მოიქცა ის კილიკიაში (განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობიდან გამომდინარე), სადაც მმართველად თავისი პი-

რადი მცველი ვალაკრი დანიშნა.

სპარსული გარნიზონების მხარდაჭერის გარეშე ორონტის გავლენის არეალი ვანის ტბის რაიონით შემოიფარგლა, სადაც ურარტუს დედაქალაქ ტუმპის რაიონში მისი დომენი ერვანდუნიკი მდებარეობდა [Тер-Мартиросов Ф. 1995:63]. ურარტუს ცენტრალურ რაიონებს სპარსული არისტოკრატია ორი საუკუნის განმავლობაში აკონტროლებდა და გარნიზონების გარეშეც მყარი პოზიციები ეკავა. მაგრამ, არმენიის ქ.ნ. 322 წლის აჯანყების ეპიცენტრი აღაროდიების ქვეყნის ჩრდილოეთი იყო. აჯანყებას მეთაურობდა არმავირის არმაზდის ტაძრის მთავარი ქურუმი მაგი მერგამი [Глинка С.Н., 1832:117]. როგორც ჩანს, მდ. არაქსის შუა წელზე, ურარტულ ქალაქ არგიშტიხინილის ადგილზე აღმოცენებული ახურამაზდას სალოცავი ქ.ნ. V-IV სს-ში სატრაპიის მნიშვნელოვან რელიგიურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცენტრად ჩამოყალიბდა (აქვე მდებარეობდა არისტოკრატის საპატიო სატუსალო). მაგი მერგამი სარდლობდა აღაროდიების სამხედრო შენაერთს, რომელიც ნეოპტოლემოსს დაუპირისპირდა. სპარსული არისტოკრატია მისი დროშის ქვეშ იბრძოდა. ქ.ნ. 322 წ. არმენიის აჯანყების დღეებში მაგი მერგამი დამოუკიდებლად, თუმცა სომხურ დაჯგუფებასთან შეთანხმებით მოქმედებდა [Глинка С.Н., 1832:117].

ძველი სომხური ისტორიული ტრადიციის თანახმად გავგამელას ველზე დაიღუპა არმენთა სამეფო გვარის უკანასკნელი წარმომადგენელი, ლეგენდარული ჰაიკის შთამომავალი ვაჰე [Абаза В.А., 1888:31]. ამ ბრძოლამ საფუძველი ჩაუყარა პოლიტიკური დაწინაურების პროცესს სომხეთში, რომელიც თითქმის მთელი ქ.ნ. III საუკუნის განმავლობაში მიმდინარეობდა. ქვეყნისათვის უაღრესად რთულ ვითარებაში სომხური არისტოკრატია წინამძღოლის გარეშე დარჩა და პირველობისათვის ბრძოლაში ჩაება. ყველასთვის ნათელი

იყო, რომ წარმატებული ანტიმაკედონური აჯანყების მეთაური ახალი სამეფო დინასტიის დამფუძნებელი გახდებოდა. ეს გარემოება არსებითად შემაფერხებელი გამოდგა ანტიმაკედონური კოალიციის ფორმირების პროცესისთვის. ამიტომ, ალექსანდრე დიდის მიერ ქ.ნ. 325 წ. არმენიის სატრაპად დანიშნული სპარსელი მითრენი (ვარ. მიჰრან, მიჰრდატ) [Шифман И.Ш., 1988:186] მისაღები კანდიდატურა აღმოჩნდა როგორც სპარსული, ისე სომხური არისტოკრატიისთვის. ვფიქრობთ, რომ სწორედ ამ მიჰრდატს (და არა პონტოს სამეფოს დამაარსებელ მითრიდატე კტისტს) გულისხმობს მოვსეს ხორენაცი, როდესაც იბერთა მმართველი დინასტიის წარმომავლობაზე საუბრობს [გ. მელიქიშვილი. 1999:379; გ. მამულია. 1979:71-72].

ლიდიის დედაქალაქ სარდესის გარნიზონის მეთაურმა მითრენმა ქ.ნ. 334 წ. გრანიკის ბრძოლის შემდეგ მაკედონელებს სარდები და იქვე დაცული სამეფო საგანძური ნებაყოფლობით ჩააბარა. ალექსანდრემ დაიახლოვა მითრენი და აღმოსავლურ ლაშქრობაში იახლა. არჩევანი მითრენზე შემთხვევით არ შეჩერებულა. ის ვიდარნას საგვარეულოს ეკუთვნოდა, რომელიც ორი საუკუნის განმავლობაში მართავდა აღმოსავლეთ არმენიას [C. Tommanff, 1963:280, 289 ტაბ. IV]. ის დანიშნეს ქ.ნ. 325 წელს - მაკედონელთა და სპარსელთა ცნობილი დამოყვრების, ათი ათასი ქორწინების შემდეგ. იმპერიის მაკედონელთა და სპარსელთა კუთვნილებად გამოცხადებით ალექსანდრემ შეიქმნა დასაყრდენი არმენიაში და პოზიციები გაიმყარა იმ რეგიონში, სადაც მის არმიას არც კი გაუვლია. ქ.ნ. 322 წლის ანტიმაკედონიური გამოსვლის სომეხი აჯანყებულების თავკაცი - არდოარდი ვაჰეს დაზე იყო დაქორწინებული, მის მხარდამხარ იბრძოდა გავგამელაზე და დიდი გავლენით სარგებლობდა. მითრენის მიერ მინიჭებული სარდლობა (როგორც ჩანს, სომხური შენაერთების) მისი უპირატესობის აღიარებას ნიშნავდა. იგი primus

inter pares გახდა, რაც პირველობისათვის ბრძოლის მხოლოდ დასაწყისი აღმოჩნდა. არდოარდი ერის მხსნელი ანუ სოტერი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ, ნეოპტოლემოსის დანიშვნიდან რვა თვეში უყოყმანოდ ჩაუდგა სათავეში ანტიმაკედონიურ გამოსვლას არმენიაში [Глинка С.Н., 1832:116].

მითრენი ერვანდიანთა საგვარეულოს უკანასკნელი სატრაპი იყო, რომელიც სომხებმა თავიანთ მმართველად აღიარეს. მისი ხანმოკლე მმართველობის პერიოდი სომხურ ისტორიოგრაფიაში დადებითად, მაკედონელთა ბატონობა კი ნომინალურად არის შეფასებული [Глинка С.Н., 1832:116]. ქვეყანა იხდიდა გადასახადებს და საჭიროების შემთხვევაში გამოჰყავდა სამხედრო შენაერთები. წყაროებიდან არ ჩანს, რა ბედი ენია მომავალში მითრენს. ფაქტია, რომ ბაბილონში სატრაპიების გადანაწილებისას ეს თანამდებობა ვაკანტური აღმოჩნდა. არმენიის სატრაპად დანიშნულ ნეოპტოლემოსს დროიზენი არხიგიპასპისტს უწოდებდა. ის უალრესად პატივმოყვარე პიროვნება გახლდათ (ეაკიდების დინასტიის მემკვიდრედ მოჰქონდა თავი). გიპასპისტები მაკედონიური არმიის ელიტარული ქვეითი შენაერთი იყო. სწორედ ამ შენაერთებით ჩამოაყალიბა ალექსანდრემ არგირასპიდების (ვერცხლისფაროსნები) სახელგანთქმული აგემა (დაახლოებით სამი ათასი მეომრით დაკომპლექტებული), მეთაურად პარმენიონის ვაჟი - ნიკანორი დაინიშნა. შუა აზიაში მისი დალუპვის შემდეგ (ინდოეთში), გიდასპის ბრძოლაში არგირასპიდებს სელევკი სარდლობდა, ბაბილონში ქვეითი გვარდიის სარდალი კი უკვე ნეიპტოლემოსი იყო. პითონისგან და კრატერისგან განსხვავებით ნეოპტოლემოსს ბაბილონში სამხედრო შენაერთი არ გადაეცა, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ქ.ნ. 323 წლის ზაფხულში არმენიაში ვითარება კონტროლს ექვემდებარებოდა [Дроизен И., 1995:24].

ქ.ნ. 322 წლის კრიზისი არმენიაში პროვოცირებული იყო ნეოპტოლემოსის სალდაფონური მმართველობით. ამიტომ განვითარდა არახელსაყრელ პოლიტიკურ ვითარებაში. კაპადოკიაში პერდიკამ ყველას ნათლად დაანახა, რომ ურჩობას არავის აპატიებდა. ახლა ის კილიკიაში, არმენიის სამხრეთ საზღვართან იდგა, ევმენი კი დასავლეთიდან, კაპადოკიიდან მოემართებოდა. ყველაზე მძიმე მდგომარეობაში არდოარდი აღმოჩნდა, რადგან ორივე არმია არმენიას, საკუთრივ სომხეთს ემუქრებოდა. ვითარებას ამწვავებდა ის გარემოება, რომ კაპადოკიის მეფე არიარატის ერთადერთი მემკვიდრე არმენიას აფარებდა თავს. ამ დროისათვის ევმენი კაპადოკიაში უკვე საკუთარ არმიას აყალიბებდა, თუმცა დაკომპლექტება და წრთვნა ჯერ არ დაესრულებინა. კარდიელი ბერძენი გამჭრიახი მმართველი და კარგი ადმინისტრატორი აღმოჩნდა. მან შეუნარჩუნა პრივილეგიები ადგილობრივ არისტოკრატებს და რიგი შეღავათები დაუნესა ოჯახებს, რომელთა შვილებიც მის კავალერიაში ჩაირიცხნენ. სულ მალე ევმენის განკარგულებაში აღმოჩნდა 5 000 კარგად ეკიპირებული მხედარი. კავალერიის ენთუზიაზმით აღენთნენ ქვეითებიც, რომლებსაც ევმენი მაკედონური ბრძოლის წესებს ასწავლიდა [Дроизен И., 1995:69]. არმენიაში ლაშქრობა მაკედონურ-კაპადოკიური არმიის პირველი სამხედრო ოპერაცია გახლდათ. თუმცა, ევმენი არ აპირებდა ომს. მან კონფლიქტი მშვიდობიანი გზით მოაგვარა. მოლაპარაკებების პროცესში არდოარდმა განაცხადა, რომ აჯანყება მიმართული იყო არა მაკედონელების, არამედ ნეოპტოლემოსის დესპოტიზმის წინააღმდეგ. ეს ნიშნავდა, რომ სომხური სამეფოს შექმნის მორიგი მცდელობა მარცხით დასრულდა. მაკედონელი პეტზეტაირებით ზურგამაგრებულ ნეოპტოლემოსს არმენიაში მეფურად დახვდნენ. სატრაპია მან სიკვდილამდე, ქ.ნ. 321 წლის გაზაფხულამდე შეინარჩუნა [Глинка С. Н. 1832:119-120].

აჯანყების მსვლელობის პროცესში წყაროებში არ ჩანს არმენიაში მცხოვრები კიდევ ორი “დიდი” ხალხი - მათიენები და სასპერები. მათიენებთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას: ქ.ნ. 322 წლის გაზაფხულზე მაკედონელთა პოზიციები ჯერ კიდევ საკმაოდ მყარი იყო, საამისოდ, რომ მათ დაეკარგათ კონტროლი იმპერიის ძირითად მაგისტრალზე. შემთხვევითი არ არის, რომ არმენიის სატრაპიის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილი - მათიენა, საბოლოოდ არმენიის სატრაპიის სახელწოდებით სელევკიდების სამეფოს შემადგენლობაში გაერთიანდა [Ломоури Н.Ю. 1981:37]. რაც შეეხება სასპერებს, ისინი წყაროებში უშუალოდ არმენიის აჯანყების წინ, ჯერ კიდევ ალექსანდრე დიდის სიცოცხლეში მოიხსენიებიან. სტრაბონის თანახმად, ალექსანდრეს მიერ სვისპირითში ოქროს საბადოების დასაუფლებლად გაგზავნეს მენონი ჯარისკაცებითურთ, მაგრამ მკვიდრმა მოსახლეობამ ის უკუაგდო [XI, 14, 9], ბრძოლაში დაიღუპა მენონიც.

სასპერების ქვეყანა ლოკალიზდება არმენიის სატრაპიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, ისტორიული სპერის, ტაოს, კლარჯეთის, მდ. ჭოროხის, არაქსის, ევფრატის (ყარა-სუ) სათავეების რაიონში [ვ. ლიჩელი, 2001:23]. იგი ურარტული წყაროებიდან კარგად ცნობილი დიაუხის მემკვიდრე იყო. გ. მელიქიშვილისა და ი. დიაკონოვის გამოკვლევებით ქ.ნ. VI-IV სს-ში ეს რეგიონი ქართველური და მეგრულ-ჭანური ტომების განსახლების არეალშია მოქცეული [Меликишвили Г. 1959:52-57; Дьяконов И.М. 1959:355]. არმენიის სატრაპიის სხვა “დიდი” ხალხებისგან განსხვავებით სასპერებმა მიდიურ პერიოდში დამოუკიდებლობა შეინარჩუნეს. ჰეროდოტეს თანახმად, “მეოტიდის ტბიდან მდინარე ფაზისისა და კოლხების ქვეყნამდე არის 30 დღის გზა ქვეითისათვის. კოლხეთიდან მიდიამდე კი გზა დიდი არ არის; ამ ქვეყნებს შორის მხოლოდ ერთი

ხალხი ცხოვრობს — სასპერები; მათ გასცდები თუ არა, უკვე მიდიაში ხარ” [I, 104]. აქემენიდური ირანის შემადგენლობაში სასპერები დარჩოს I-ის დროს აღმოჩნდნენ, როგორც ჩანს, ფრავარტიშის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ. კონკრეტული თარიღი ცნობილი არ არის. გერმანის გამოკვლევაზე დაყრდნობით ი. დიაკონოვი არ გამორიცხავს, რომ ამიერკავკასიაზე შეტევა კიდევ უფრო გვიან — ქ.წ. 515 წელს განხორციელდა [Дьяконов И.М., 1959:345]. ქ.წ. 401 წელს სასპერები მხარში ედგნენ დასავლეთ არმენიის გიპარხს, მეფის უზანგის დამჭერ ტირიბაზს, რომელიც ბერძნების ათიათასიან არმიას დაუპირისპირდა. როგორც ჩანს, სასპერები ანგარიშგასანევი ძალა იყო, რადგან ბერძნებმა თავი აარიდეს მათთან შეტაკებას, მძევლად აიყვანეს ელჩები და ბრძოლის ველიდან გაიქცნენ [Xsen. Ana., IV, 4,4-6]. ჯ. როულისონი - მკვლევარი, რომელმაც შეიმუშავა სასპერების ისტორიის ქრონოლოგია, სასპერების აქემენიდური ირანის შემადგენლობაში არსებობის პერიოდს ქ.წ. V-IV სს-ით განსაზღვრავს [Jorje Rowlison, 1862:186-187, ტაბ. IV]. გ. მელიქიშვილის აზრით, სწორედ ამ დროს ჩნდება მცნება “არიან ქართლი,” ანუ არიული ქართლი, რაც პერსარმენიის, არმენოხალიბის შესაბამისი ტერმინია [გ. მელიქიშვილი. თბ. 1970:440].

ალექსანდრე დიდის ბრწყინვალე გამარჯვებების ფონზე ფერმკრთალდება მეორეხარისხოვანი მარცხი სვისპირიტში. მაგრამ სასპერებისთვის, მათი ლიდერისთვის მაკედონელების დამარცხება ალექსანდრეს სიცოცხლეში ლეგენდარული გამარჯვება უნდა ყოფილიყო. შესაძლოა, აქედან მომდინარეობს ძველ ქართულ და სომხურ ისტორიულ წყაროებში შემონახული ტრადიცია სპერის მმართველი დინასტიის “სარდლობის განსაკუთრებული ნიჭის” შესახებ [გ. მელიქიშვილი, 1999:376]. ეს არის მაკედონელთა პირველი მარცხი მთელ კამპანიაში. განვიხილოთ ფაქტები: I.

სელევკ ნიკატორი

სვისპირიტამდე მაკედონური არმია დაუბრკოლებლად გადაადგილდებოდა სომხეთის ან ალაროდიების ტერიტორიაზე; II. სამხედრო ოპერაციის მიზანი მოკრძალებული იყო. მენონს დაევალა არა სასპერების დამორჩილება, არამედ ოქროს საბადოების მისაკუთრება; III. სასპერებმა შეინარჩუნეს ეს მნიშვნელოვანი რესურსი; IV. სასპერებს აღმოაჩნდათ სამხედრო ძალა მაკედონიუ-

რი არმიის დასამარცხებლად; IV. რეაგირება მომხდარზე ბაბილონში პერდიკამ მოახდინა (როგორც ვალაკრისა და მითრენის შემთხვევაში), რაც მიუთითებს იმაზე, რომ სვისპირიტში ლაშქრობა განხორციელდა ალექსანდრე დიდის სიცოცხლის ბოლო წლებში, მითრენის არმენიაში მმართველობის დროს.

ქ.წ. 325 წელს არმენიაში სატრაპის დანიშვნა, ქ.წ. 324 წელს კი (არა უგვიანეს 323 წლის გაზაფხულისა) დამსჯელი ექსპედიციის გაგზავნა სვისპირიტში მეტყველებს იმაზე, რომ სასპერებმა არც მაკედონელთა ხელისუფლება აღიარეს და არც მითრენი მიიჩნიეს თავიანთ მმართველად. სტრაბონის ცნობაზე დაყრდნობით მიუთითებდა ჯ. როულისონი (ჰეროდოტეს თხზულების ინგლისურად მთარგმნელი და გამომცემელი), რომ სასპერებმა დამოუკიდებლობა ქ.წ. 331 წ. მოიპოვეს (მისი ქრონოლოგიით, მათი ისტორიის III პერიოდის დასაწყისი) [Jorje Rowlison, 1862:187, ტაბ. IV], რაც

სავსებით შეესაბამება ქართული წყაროების ცნობებს (იხ. ზემით). ანუ, არმენიის სატრაპიაში მცხოვრები ხალხებიდან მხოლოდ სასპერებმა გამოიყენეს ქ.ნ. 331-325 წწ-ში შექმნილი ხელსაყრელი ვითარება და დამოუკიდებლობა მოიპოვეს. მაგრამ, საიდან აღმოჩნდა სასპერების განკარგულებაში რესურსები, საამისოდ, რომ მათ მოკავშირეების გარეშე წამოეწყოთ აჯანყება და ღიად დაპირისპირებოდნენ მაკედონელებს? არმენიის ქ.ნ. 322 წ. ანტიმაკედონიური გამოსვლის ორგანიზება მას შემდეგ მოხერხდა, რაც გაერთიანდნენ არდოარდი, ორონტი და მაგი მერგამი. სწორედ ამ შეთანხმებამ შეცვალა ძალთა თანაფარდობა რეგიონში. ფაქტია, როდესაც ორ კოლონად არდოარდისა და მაგი მერგამის ჯარები ნეოპტოლემოსის ბანაკთან გამოჩნდა, ნეოპტოლემოსმა შებრძოლებაც კი ვერ გაბედა [Глинка С. Н., 1832:114].

სასპერების წარმატება უნდა განიხილებოდეს, არა მარტო არმენიის ქ.ნ. 322 წლის აჯანყების კონტექსტში, არამედ იმ მოვლენებთან კავშირში, რომლებიც ბრძოლის შემდეგ განვითარდა. იმპერიის განაპირას, ხელისუფლების ვაკუუმის პირობებში სასპერები მოექცნენ არანაკლებ მნიშვნელოვანი და დინამიკური პროცესების ეპიცენტრში. “მოქცევაი ქართლისაის” ქრონიკა ქართული სახელმწიფოს შექმნას სპერის მმართველ დინასტიასა და მესხთა მიგრაციას უკავშირებს. არიან ქართლის მმართველი აზო ათი მესხი ტომის ბელადის თანხლებით ქართლში შემოვიდა და იბერიის პირველი მეფე გახდა. არიან ქართლიდან აზომ ჩამოიტანა თავისი სალოცავი კერპები (გაცი და გა) და ჩამოიყვანა რვა სახლი “მდაბიოი უფლისაი” [“მოქცევაი ქართლისაი,” 1963:82], რომელთა “დედანულით დაშენებამ” ქართლში გამოიწვია მატერიალური კულტურის ტრანსფორმაცია, დემოგრაფიულ-ურბანული აფეთქება [Лордкиपანიძე О.Д., 1989:312] და საფუძველი ჩაეყარა სამადლოს ტიპის არქეოლოგიური ძე-

გლების გაფურჩქვნის ასორმოცდაათწლიან პერიოდს [ი. გაგოშიძე. 1970:41-46; Гагошидзе Ю. М., 1979:130; Нариманашвили Г. К., 1991:380]. ქართველი ერის ისტორიაში ყველაზე მასშტაბური და შედეგებიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანი მიგრაცია დოკუმენტირებულია ძველი ქართული წერილობითი და არქეოლოგიური წყაროებით.

ამჯერად, ჩვენთვის საინტერესოა მიგრაციის არა ფინალური სტადია (ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნა), არამედ მისი საწყისი ფაზა, როდესაც არიან ქართლის მმართველი აზო მამამძუძეობის ინსტიტუტით დაუკავშირდა მესხ ბელადებს (ქართული სახელმწიფოს პირველ აზნაურებს). ხელოვნური დანათესავების, მამამძუძეობის ინსტიტუტი სტადიალური ხასიათის მოვლენაა მსოფლიო ხალხების ისტორიაში. ქართველური ტომებით დასახლებულ ტერიტორიაზე იგი მოქმედებს ქ.წ. XI-IX სს-დან, რკინის ფართო ათვისების პირველი საფეხურიდან. “კლასობრივი საზოგადოების გენეზისის პროცესში მამამძუძეობის ინსტიტუტი გაბატონების გზაზე მდგომი ფენების კონსოლიდაციას ისახავდა მიზნად, რადგან ხელოვნური ნათესაობა სისხლით ნათესაობას უტოლდებოდა” [გ. მამულია, 1979:71-72]. სამხრეთ-დასავლეთ შავიზღვისპირეთის ტომების კონსოლიდაციის შედეგად მესხმა ბელადებმა აღიარეს აზოს უპირატესობა (რანგით იგი არდოარდის, მაგი მერგამისა და ორონტის თანასწორი გახლდათ, ანუ სათანადო ლეგიტიმაცია ჰქონდა). საპასუხოდ, აზომ მოსხებ-მესხები დაასახლა თავისი ქვეყნის იმ ნაწილში, რომელსაც დღესაც სა-მცხე, ანუ მესხეთი ჰქვია. მესხეთის ლოკალიზაცია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, იბერიის, კოლხეთისა და არმენიის საზღვარზე აღწერა სტრაბონმა [Strabo XI, 2, 14]. ქ.წ. V ს-ში ჰეროდოტე მესხებ-მოსხებს XIX სატრაპიაში, კაპადოკიის ჩრდილო-დასავლეთ საზღვართან მოიაზრებს (ნ. ხაზარაძის მიხედვით თანამედროვე თოკათ-ყირაყისარ-გიუმუშხ-

ანეს რაიონი) [Хазарадзе Н.В., 1991:7]. აქემენიდური ირანის №19 ადმინისტრაციული ოლქი დასავლეთიდან უშუალოდ ეკვროდა არმენიის სატრაპიის ქართულ პროვინციებს: სპერს, რომელიც იმ დროს მოიცავდა ტაოს, აგრეთვე, ხალიბებით დასახლებულ კარენიტს, იმავე კარნუ-ქალაქს, ანუ არზრუმს, მდ. დასავლეთ ევფრატის სათავეში, მოსინიკური ქსერქსენეს, იმავე დერქსენეს (სომხური დერჯანი) აღმოსავლეთით [Strabo., XI, 14, 5] [ვ.ლიჩელი, 2001:23]. ქართველური ტომებით დასახლებული ეს რეგიონი მესხთა მიგრაციის ერთადერთი პერსპექტიული მიმართულება იყო. ამდენად, ამ “დიდი მოძრაობის” პირველი ეტაპის მარშრუტიც ნათლად იკვეთება.

არქეოლოგიური წყაროების მიხედვით, მესხთა მიგრაციულმა ტალღამ შიდა ქართლამდე ქ.წ. IV ს-ის მიწურულს მოაღწია [ი. გაგოშიძე, 1970:41-46], რასაც წინ უძღოდა მათი განსახლება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, საკუთრივ მესხეთში. ხალხის ასეთი მასშტაბური გადაადგილების პირობები მახლობელ აღმოსავლეთში გავგამელის ბრძოლის შემდეგ შეიქმნა, როდესაც თავისუფალი აღმორჩნდა ქართველური ტომების მთელი მასივი სამხრეთ-დასავლეთ შავიზღვისპირეთიდან ჰერეთამდე, მათ შორის, აქემენიდური ირანის ადმინისტრაციულ სისტემაში ჩართული “სვისპირიტი,” ქართული წყაროების არიან-ქართლი. ქ.წ. 331-325 წწ. “სამეფო გზის” არმენიის მონაკვეთისგან სომხებისა და ალაროდიების ბუფერული ზონით გამიჯნულ რეგიონში მიმდინარე პროცესებზე მაკედონელები რეაგირებასაც კი ვერ მოახერხებდნენ. ქ.წ. 331 წ. დერეფანი გაიხსნა, ქ.წ. 225 წ. სასპერები არ დაემორჩილნენ მითრენს, ქ.წ. 324 წ. კი (არა უგვიანეს ქ.წ. 323 წლის გაზაფხულისა) მაკედონელები დაამარცხეს. ვფიქრობთ, ძალთა თანაფარდობის ასეთი მკვეთრი ცვლილება მესხთა მიგრაციის შედეგი იყო. ქ.წ. 331-325 წწ. ამ “დიდი მოძრაობის” დაწყებას, შესაძლოა, ხელი შეუწყო კაპადოკია-

ში განვითარებულმა მოვლენებმა. ომისთვის მზადების პროცესში არიარატი ყოველმხრივ აღრმავებდა ანტიმაკედონურ განწყობას მეზობელ ხალხებში. წარმატებას მან კილიკიაშიც მიაღწია. ალექსანდრე მაკედონელის მიერ საგანგებო უფლებებით აღჭურვილი სატრაპი ვალაკრი ადგილობრივ ტომებთან ბრძოლაში დაიღუპა. სატრაპიების გადანაწილებისას პერდიკამ ბაბილონში მის ადგილზე ფილოტა დანიშნა. აპადოკია კაპადოკიის მოსაზღვრე რეგიონია და მაკედონელთა მეორე მარცხი ქრონოლოგიურადაც შეესაბამება ისტორიის ჩვენთვის საინტერესო მონაკვეთს [Дроизен И., 1995:20-21].

ანტიმაკედონიური აჯანყების წამოწყება არმენიაში ამ ეტაპზე ავანტიურა იყო (რაც არ უნდა ხელსაყრელი პირობები ყოფილიყო საამისოდ შექმნილი). იმპერიაში ობიექტურად არ არსებობდა ძალა, რომელიც დაუპირისპირდებოდა პერდიკას “სამეფო” არმიას (ამიტომ, არიარატი უზარმაზარი არმიით დამარცხდა, ბერძნებმა კი 28 000 მეომრით გაიმარჯვეს). მაგრამ დიადოქოსების ხანა ზოგადად ავანტიურისტების ეპოქა გახლდათ. გავიხსენოთ სელევკი, რომელიც ბაბილონის დასაბრუნებლად მხოლოდ 800 ქვეითითა და 200 მხედრით დაიძრა. თანამებრძოლები მის ამ ქმედებას სიგიჟედ აღიქვამდნენ. სელევკმა შტურმით აიღო სატრაპის სასახლე ბაბილონში და ყველაზე დიდი ელინისტური სახელმწიფოც დააფუძნა. თუმცა, ცხადია, ავანტიურისტთა უმრავლესობა ასეთი იღბლიანი არ აღმოჩნდა. ქართული წყაროების მიხედვით, ქართლის (იბერიის) პირველი მეფე აზო სელევკის მსგავსი პერსონაა. ალექსანდრეს გეტაირი (პატრიკი) ახალგაზრდა, ამბიციური, “სარდლობის განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოებული... ისახავს მიზნებს, რომლებიც თანამებრძოლებს სიგიჟე ჰგონიათ” ქართულ წყაროებში დაცული აზოს თავგადასავალი სიუჟეტურად, ქრონოლოგიურად დიადოქოსების ხანას განეკუთვნება (ის არ ჰგავს ფარნავაზიანი მეფეების ისტო-

რიებს, არ განიცდის აღმოსავლურ გავლენას, არ შეიცავს ორთაბრძოლებს გოლიათებთან და სხვ.). მხოლოდ ავანტიურისტს შესწევდა ძალა ისეთი მასშტაბური პროექტის განხორციელებისა, როგორც იყო მესხი ხალხის გადასახლება ან მმართველობის სრულიად ახალი ფორმის შემოღება, თუმცა, აზოს ხელთ არსებული ოქროს საბადოები, მესხთა სამხედრო ძალა და მოკავშირეები (კოლხეთის სამეფო და ქართლის სამამასახლისო) გვაფიქრებინებს, რომ ეს არ იყო თავზეხელაღებული პიროვნების ქმედებები. აზო იყო პირველი, ვინც დაიწყო ქვეყნის მეფურად მართვა.

ძნელი სათქმელია, როგორ განვითარდებოდა მოვლენები, რომ მოულოდნელად არ გარდაცვლილიყო ალექსანდრე მაკედონელი. ფაქტია, გამარჯვების შემდეგ სასპერებს სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი მშვიდობიანი პერიოდი დაუდგათ (მესხების “დაშენებისთვის,” რეგიონის ათვისებისთვის, ძალთა გადაჯგუფებისათვის). ქ.ნ. 322 წლის გაზაფხულზე მაკედონელებმა დაკარგეს სომხეთი და ალაროდიების ქვეყანა. მართალია, პოზიციები ქ.ნ. 321 წლის გაზაფხულზე აღიდგინეს, მაგრამ ნეოპტოლემოსის მისწრაფებები ამ დროს მთლიანად მცირე აზიისკენ იყო მიმართული. ვითარება იმპერიაში ძირფესვიანად შეიცვალა. დევნილი ანტიგონი ანტიპატრმა მეგობრულად მიიღო. კრატერის მიერ მოწვეულ სამხედრო თათბირზე რეგენტის მოქმედებები დაგმეს და გაფორმდა დიადიქოსების პირველი კოალიცია, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ - იმპერიის პროსტატი კრატერი, ევროპის სტრატეგოსი ანტიპატრი, ალექსანდრეს პირადი მცველი და მეგობარი (ზოგიერთი ვერსიით ნახევარძმა), ეგვიპტის სატრაპი პტოლემე ლაგიდი (ანტიგონი ჯერ რეალურ ძალაუფლებას არ ფლობს). პტოლემე ლაგიდმა თავიდანვე დაისახა მიზნად დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. ამიტომ მომზადებული შეხვდა ომს. მან საჯაროდ გაას-

ამართლა და სიკვდილით დასაჯა თავისი წინამორბედი კლეომენი, ხოლო მის მიერ მოხვეჭილი 8 000 ტალანტი არმიის ფორმირებისთვის გამოიყენა. პერდიკა სამართლიანად თვლიდა პტოლემე ლაგიდს თავის ძირითად მინინააღმდეგედ. ამიტომ, სამეფო არმია ეგვიპტისკენ დაძრა [Дроизен И., 1995:64].

არმენიის საქმეების ბრწყინვალედ მოგვარების შემდეგ პერდიკამ ევმენი მცირე აზიის სტრატეგოსად დანიშნა. კაპადოკია-პაფლაგონიასთან ერთად (ქ.წ. 322 წლის შემოდგომაზე) მას სამართავად გადაეცა ლეონატის ჰელესპონტის ფრიგია, ასანდრის კარია, ანტიგონის ლიკია და დიდი ფრიგია. რეგენტმა ევმენს დაუმორჩილა თავისი ძმა ალკეტა, ლიდის სატრაპი მენანდრი, არმენიის სატრაპი ნეოპტოლემოსი და კილიკიის სატრაპი ფილოტა, რომლის სატრაპია ფილოკსენს გადაეცა. მიუხედავად იმისა, რომ მაკედონელებს სძულდათ ევმენი პერდიკამ იცოდა — კრატერის შეჩერება მხოლოდ ევმენს შეეძლო. მას დაევალა არ დაემუა მონინააღმდეგის შემოჭრა მაკედონიიდან. თუმცა, მტერი დაუბრკოლებლად გადმოსხდა მცირე აზიაში, ხოლო მაკედონიურმა გარნიზონებმა მასიური გადასვლა იწყეს კრატერის მხარეზე. მხარდაჭერის შემთხვევაში კრატერი ევმენს დამატებითი სატრაპიების გადაცემას შეჰპირდა. მაგრამ კარდიელი ბერძენი ანტიპატრს არ ენდო და კაპადოკიისკენ დაიხია. ვითარება აქაც არასახარბიელო დახვდა. ალკეტამ უარი თქვა ბრძანების შესრულებაზე, განაცხადა, რომ მაკედონელები არ იბრძობდნენ ევმენის სარდლობით კრატერის წინააღმდეგ. ნეოპტოლემოსმა ელჩები გაგზავნა მტრის ბანაკში. ირწმუნებოდა, რომ იძულებული გახდა მიმხრობოდა პერდიკას და, რომ მოქმედებით დაამტკიცებდა თავის ლოიალურობას. მან მკვლელები მიუგზავნა ევმენს, რომელმაც დამალა მომხდარი, ნეოპტოლემოსს ბრძანება გაეგზავნა დაუყონებლივ გამოცხადებულიყო მასთან ბანაკში,

თვითონ კი მაკედონელი ოფიცრებით დაკომპლექტებული კაპადოკიური არმიით არმენიისკენ დაიძრა [Дроизен И., 1995:64].

ქ.ნ. 321 წლის გაზაფხულზე ნეოპტოლემოსის განკარგულებაში არსებული სამხედრო ძალა ევმენის არმიას რიცხოვნობად და ხარისხოვნობად აღემატებოდა. ის ფლობდა მაკედონიურ ფალანგას, რომელიც იმ დროისათვის დაუმარცხებლად ითვლებოდა. ნეიპტოლემოსმა თავის სასარგებლოდ გამოიყენა ის ფაქტი, რომ არიარატის მემკვიდრე არდოარდს ჰყავდა შეფარებული. არ დაასმინა იგი ევმენტან, პირიქით, დაავალა საგანგებოდ დაემალა და დაეცვა ტახტის მემკვიდრე და ამ ქმედებით სარდლობას ჩამოაშორა. სატრაპიის კავალერია თავიდანვე ორონტს ჩააბარა. საფიქრებელია, რომ ეს დანიშვნა ევმენის რჩევით განხორციელდა და მიზნად ისახავდა არმენიის აჯანყების ლიდერების მაგი მერგამისა და არდოარდის გავლენის შესუსტებას (ეს ნათლად წარმოაჩინს რაოდენ დაბალი იყო ორონტის სტატუსი წინამორბედ პერიოდში). ნეოპტოლემოსი იმედოვნებდა, რომ გამარჯვების შემთხვევაში ევმენის კაპადოკიას, პაფლაგონიას და შავ ზღვაზე გასასვლელს მას გადასცემდნენ. ბრძოლაში გადამწყვეტი აღმოჩნდა კაპადოკიური კავალერიის შეტევა. ევმენმა ფლანგებზე გაფანტა მტრის მხედრობა, ფალანგა ალყაში მოაქცია, რის შედეგადაც მაკედონელები დანებდნენ. მან დამარცხებული მტერი კვლავ რეგენტის ერთგულებაზე დააფიცა. ქ.ნ. 321 წლის შემოდგომაზე ევმენი არმენიის სატრაპიც გახდა, ხოლო ორონტი, არდოარდი და მაგი მერგამი მისი ვასალები შეიქნენ [Глинка С.Н., 1832:122]. ახლა ის მზად იყო კრატერთან ბრძოლისთვის.

ანტიპატრთან ბანაკში გამოცხადებულ ნეოპტოლემოსს ყველა დაეთანხმა იმაზე, რომ ევმენის ზურგში დატოვება სახიფათო იქნებოდა. ამიტომ, კრატერს გადაეცა თითქმის მთელი მაკედონ-

ალექსანდრე მაკედონელი, მოზაიკა პომპეიდან

ური არმია - 25 000 ქვეითი ჯარისკაცი, 2 500 მხედარი. ევმენს არ სუდა მის ოფიცრებს გაეგოთ, რომ კრატერს უპირისპირდებოდნენ. ამიტომ ყველა დაარწმუნა, რომ მოლალატე კაპადოკიელების მხარდაჭერით, ნეოპტოლემოსი თავდასხმის გამეორებას აპირებდა. უშუალოდ ბრძოლის წინ კი კავალერია გააფრთხილა, რომ მტრის დანახვისთანავე ყოველგვარი მოლაპარაკებების გარეშე თავს დასხმოდნენ მონინაალმდეგეს. თავის ფლანგზე ევმენმა ორთაბრძოლაში მოკლა ნეოპტოლემოსი. სანინაალმდეგო ფლანგზე დაილუპა კრატერი. კარდიელმა ბერძენმა ხმით დაიტირა მეგობარი და მაკედონელებს საპატიო ზავი შესთავაზა. ღამე ევმენს ჭრილობები გაუმიზეზდა და ციება დაეწყო. ამით ისარგებლეს მაკედონელებმა და ანტიპატრთან გაიპარნენ. საპასუხოდ ევმენი მცირე აზიისკენ დაიძრა და დაკარგული პოზიციები აღიდგინა. სირიაში მყოფი ანტიპატრი (დემორალიზებული არმიით) თავად გაება მახეში, გზა

მაკედონიისკენ მოჭრილი აღმოჩნდა. ათ დღეში ევმენმა ორჯერ დაამარცხა რიცხოზრავად აღმატებული მაკედონიური არმია და ძლიერების ზენიტს მიაღწია. თუ რეგენტი წარმატებით დაასრულებდა ეგვიპტურ კამპანიას, ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიაში იგი მეორე კაცი გახდებოდა. რეგენტის გამარჯვებაში კი ეჭვი არავის ეპარებოდა. პერდიკას განკარგულებაში ხომ მსოფლიოში საუკეთესო “სამეფო” არმია იყო [Дроизен И., 1995:64].

ფორტუნა ხშირად დასცინოდა დიადოქოსებს...

პტოლემე ლაგიდი “სამეფო” არმიაში დიდი გავლენით სარგებლობდა. მან უბრალოდ “იყიდა” პერდიკას სარდლები. გვარდიამ თავი შეირცხვინა. ნილოსის ფორსირებისას განცდილი წარუმატებლობის შემდეგ გამართულ თათბირზე ფალანგისტებმა პითონის თაოსნობით დაუმორჩილებლობა გამოაცხადეს და რეგენტის კარავი დატოვეს. იქ ხილიარხი სელევკი და არგირასპიდების მეთაური ანტიგენი შევიდნენ. პირველი დარტყმა მახვილით პერდიკას სწორედ ანტიგენმა მიაყენა. გაიგო თუ არა ეს ამბავი პტოლემე ლაგიდმა, სამეფო არმიის ბანაკში გამოცხადდა თავისი ამალითურთ, კონფლიქტს გაუგებრობა უწოდა და ყველაფერი პერდიკას დააბრალა. ჯარმა იგი ერთხმად დაასახელა რეგენტად, მაგრამ პტოლემეს ფარაონობა სურდა. ამიტომ, დროებით რეგენტებად ჯარს პითონი და არიდეუსი შესთავაზა. არიდეუსი გახლდათ პიროვნება, რომელმაც პერდიკას ბრძანების მიუხედავად ალექსანდრე დიდის ნეშტი ალექსანდრიაში გადაასვენა. სწორედ ამ დროს გაიგეს ბანაკში ევმენის გამარჯვების, კრატერისა და ნეოპტოლემოსის დაღუპვის ამბავი. ეს ცნობა ორი დღით ადრე რომ გავრცელებულიყო, შესაძლოა, პერდიკას ეგვიპტური კამპანია წარმატებით დასრულებულიყო. მაგრამ ასე არ მოხდა და საგანგებოდ მოწვეულ შეკრებაზე ევმენსა და პერდიკას ძმას ალკეტას სასიკვდილო განაჩენი გამოუ-

ტანეს. შემდეგ გაგზავნეს ელჩები ანტიპატრთან სირიაში, ანტიგონთან კვიპროსზე ბრძანებით, დაუყოვნებლივ გამოცხადებულიყვნენ მდ.ორონტზე, ტრიპარაიდისში [Дроизен И., 1995:64].

თავყრილობაზე პითონმა და არიდეუსმა უარი თქვეს საკუთარ ვალდებულებებზე. რეგენტად და სამეფო არმიის მთავარსარდლად ანტიპატრი დასახელდა, რომელსაც არგირასპიდებმა ალექსანდრე მაკედონელის მიერ შეპირებული გასამრჯელო და საჩუქრები მოსთხოვეს. ანტიპატრმა სალდაფონური პირდაპირობით განაცხადა, რომ ასეთი თანხა არ გააჩნდა. მდგომარეობა დაიძაბა. ქვეითებმა მდ. ორონტზე ხიდი გადაკეტეს და ახლად არჩეულ რეგენტს გზა მოუჭრეს. ანტიგონმა (სრული აღჭურვილობით) გადმოკვეთა მდინარე და მაკედონელებს სიტყვით მიმართა. ამით ისარგებლა ხილიარხმა სელევკმა. გეტაირების შუაგულში მოაქცია ანტიპატრი და ძალის გამოყენებით გადაიყვანა მდინარეზე. ასე მოიპოვა სელევკმა იმ დროის ორი ყველაზე გავლენიანი დიადოქოსის — პტოლემე ლაგიდისა და ანტიპატრის მხარდაჭერა. შემთხვევითი არ არის, რომ სელევკს ტრიპარაიდისში ყველაზე მდიდარი ბაბილონის სატრაპია არგუნეს. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობაში სელევკმა თავი შედარებით გვიან გამოიჩინა - ინდოეთში გამართულ გიდასპის ბრძოლაში. არნახული მამაცობისა და თავგანწირვის წყალობით მან გარდატეხა მოახდინა მეფე პორის საომარ სპილოებთან შეტაკებაში (აქედან მომდინარეობს მისი მეტსახელი “ნიკატორი” (ნიკე) ანუ გამარჯვების მომტანი). სელევკი ფიზიკური ძალის გარდა, გამჭრიახობითაც გამოირჩეოდა, სათანადოდ შეაფასა პერდიკას მარცხი. ხილიარხის სახელო დათმო (სატრაპობა არჩია) ანტიპატრის ვაჟის კასანდრის სასარგებლოდ, თუმცა კასანდრი არ მონაწილეობდა ალექსანდრეს ლაშქრობაში და ასეთ მაღალ თანამდებობას არ იმსახურებდა [Дроизен И., 1995:103].

ტრიპარაიდისში ანტიპატრმა მოიშორა ბუნტის წამომწყები არგირასპიდი. მათ საპატიო დავალება მიეცათ: სუზიანიდან ზღვის სანაპირომდე ალექსანდრე მაკედონელის ოქროს საგანძურის ტრანსპორტირება. პტოლემე ლაგიდმა შეინარჩუნა ეგვიპტე, ანტიგონმა დიდი ფრიგია და ლიკია. ჩვენთვის კი თავყრილობა ტრიპარაიდისში იმით არის საინტერესო, რომ გადასანაწილებელ სატრაპიების შორის აღარ ფიგურირებდა არმენია [Дроизен И., 1995:107]. არდოარდმა თავი მეფედ გამოაცხადა. მან ამჯერად დრო კარგად შეარჩია. ევმენის პოზიციების შესუსტებით თვით მაკედონელებიც იყვნენ დაინტერესებულნი. მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ აჩვენა, რომ კავშირი არდოარდი, მაგი მერგამი, ორონტი ამ ეტაპზეც ძალაში რჩებოდა [Глинка С. Н., 1832:122]. მიდია-ატროპატენის მსგავსად ესეც საერთო ინტერესებზე დაფუძნებული ნებაყოფლობითი ალიანსი გახლდათ. დიადოქოსების ეპოქის გარიჟრაჟზე

დარიუს III, მოზაიკა პომპეიდან

მხოლოდ ამგვარ მსხვილ სახელმწიფოებს შეეძლო მაკედონელთა შეტევების მოგერიება. სამხედრო თვალსაზრისით ნამყვანი ამ კავშირში სომხეთი იყო, არდოარდი კი კოალიციის ლიდერი ბრძანდებოდა. ქ.წ. 321 წლის არმენიის სამეფოს შიდა სტრუქტურა საკმაოდ მყიფედ აღიქმება. მაგი მერგამი და ორონტი მეტად დამოუკიდებელი პოლიტიკური ფიგურების შთაბეჭდილებას ახდენენ. არდოარდის პოზიციები სომხეთსა და კოალიციის დონეზე *primus inter pares* შეესაბამება. შემთხვევითი არ არის, რომ ევმენმა მოახერხა ამ კავშირის გახლეჩა (სხვა ქმედებების განხორციელება აღარ დასცალდა. დიადოქოს ანტიგონთან ომში დაიღუპა).

ტრიპარაიდისში გადასანაწილებელ სატრაპიების რიცხვში ირიბად მოხსენიებულია მიდია-ატროპატენა. პითონს გადაეცა მიდია კასპიის გასასვლელამდე. ძალა ასეთი სირთულის ამოცანის გადასაჭრელად მას არ გააჩნდა. ამიტომ, პითონს დამატებით ზემო სატრაპიების სტრატეგოსობა მიენიჭა (ევმენის მაგალითი არავის ავიწყდებოდა).სათანადო მობილიზაციის პირობებში მიზანი სავსებით მიღწევადი ჩანდა. მაკედონელთა მკვეთრი რეაქცია მიდია-ატროპატენაში მიმდინარე პროცესებს უნდა გამოეწვია. არდოარდის თამამი გადაწყვეტილების ფონზე, შესაძლოა, ატროპატმაც გამოაცხადა თავი მეფედ. სავარაუდოა, ამის საბაზად საკუთარი სიძის, იმპერიის რეგენტისა და მთავარსარდლის ვერაგული მკვლელობა გამოეყენებინა. ატროპატი უკეთ ფლობდა ვითარებას რეგიონში და იცოდა, რომ პითონის ბრძანებების შესრულებას აღარავინ აპირებდა. “ზემო” სატრაპიები მაკედონელთა შინაომში ჩართვისთვის ემზადებოდნენ. რეალურად, მიდია-ატროპატენის ან არმენიის საკითხის მოგვარება მხოლოდ უმაღლესი რანგის დიადოქოსს, ანტიპატრს შეეძლო. მაგრამ თავის ძირითად მონინააღმდეგედ იგი პერდიკას პარტიის დარჩენილ ნაწილს მოიაზრებდა.ამ ძალებმა

მაკედონიის ფლოტის სარდალ ატალთან ერთად მცირე აზიაში ალკესტასთან დაიწყეს თავმოყრა, ანუ იქ, სადაც ევმენს ისედაც მყარი პიზიციები ეკავა.

ანტიპატრმა მცირე აზიის სტრატეგოსად ანტიგონე ცალთვალა (ციკლოპი) დანიშნა და საკმაოდ მწირი რესურსი დაუტოვა. ანტიგონეს 8 500 ქვეითი ჯარისკაცი, 70 საომარი სპილო და კასანდრის კავალერია უნდა შეემოდა ევმენის 20 000 ქვეითს, 30 საომარ სპილოსა და კაპადოკიურ კავალერიას. პერდიკას მომხრეები კოორდინირებულ მოქმედებაზე თუ შეთანხმდებოდნენ ანტიგონს ძლიერ გაუჭირდებოდა. მაგრამ, ალკეტამ თანამშრომლობაზე უარი თქვა. არც ევმენის მაკედონელები აპირებდნენ კარდიელი ბერძენის მორიგი გამარჯვებისთვის ბრძოლას. ევმენმს უკან დახევამაც ვერ უშველა. დისლოკაციის ადგილის შეცვლისას მაკედონიურმა შენაერთებმა ჩამორჩინა დაიწყეს ანტიგონის მხარეზე გადასვლის მიზნით. ევმენმა მკაცრად აღკვეთა ყველა ამგვარი მცდელობა, ფაქტიურად ის საკუთარ არმიასთან ომობდა. საბოლოოდ ანტიგონმა აიძულა მტერი ჩაბმულიყო ბრძოლაში. მოხდა ის, რისიც ევმენს ეშინოდა. მაკედონიურმა შენაერთმა ბრძოლის დროს ანტიგონის მხარეს გადასვლა სცადა. ევმენმა მხოლოდ ის მოახერხა, რომ მოღალატე სარდალი თანამებრძოლების თვალწინ ხეზე ჩამოეხჩო. დამარცხებულმა ხეობებს შეფარა თავი. ანტიგონის მიერ დადევნებულ კავალერიას თავგზა აუბნია, ბრძოლის ველზე თავხედურად დაბრუნდა და დაღუპულ თანამებრძოლებს ნესი აუგო. საბოლოოდ ევმენმა რჩეული მეომრებით ლიკიის საზღვართან მდებარე ციხესიმაგრე ნორაში სურსათი შეზიდა და იქ გამაგრდა. ანტიგონმა კაპადოკია დაიკავა, ნორას ალყა შემოარტყა და ძირითადი ძალებით ალკეტასკენ დაიძრა. ალკეტა დამარცხდა და დანებებას თვითმკვლელობა არჩია. 60 000 ქვეითი ჯარისკაცით,

70 საომარი სპილოთი და 10 000 კავალერისტით ანტიგონი ყველაზე მძლავრი დიადოქოსი გახდა [Дроизен И., 1995:135]. ს. გლინკა სენმარტენზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ არდოარდი, მიდიისა და ბაბილონის სატრაპები გამარჯვებულ ანტიგონს მიემხრნენ, ხოლო “ქართველი” და პევკესტა (პერსიდის სატრაპი) ევმენს. მკვლევარი მხოლოდ არდოარდის პოზიციას განმარტავს. ანტიგონი უზარმაზარი არმიით მცირე აზიაში არმენიისთვის რეალურ საფრთხეს ქმნიდა. ევმენის ღია მხარდაჭერა ომის გამოცხადების ტოლფასი იყო. ამიტომ, არდოარდმა უსახსრობა მოიმიზეზა და მოლაპარაკებები ჩაშალა [Глинка С. Н. 1832:125]. **მაგრამ, რისთვის დასჭირდა კავშირი ნორაში გამოკეტილ ევმენთან “ქართველს?”**

ქ.წ. 219 წელს ანტიპატრის სიკვდილმა ვითარება იმპერიის დირეულად შეცვალა. ანტიპატრმა ძალაუფლება საკუთარ შვილ კასანდრს კი არ გადასცა, არამედ თავის თანამებრძოლ პოლისპერხონტს. სამეფო ოჯახმა, რომელიც ანტიპატრისა და კასანდრის აღზევებას სამართლიანად აღიქვამდა

გავგამელას ბრძოლა, რეკონსტრუქცია

საფრთხედ, ჩათვალა, რომ გადამწყვეტი მომენტი დადგა და გადარჩენისთვის ბრძოლა წამოიწყო. კასანდრი იძულებული გახდა მცირე აზიაში ანტიგონთან გაქცეულიყო. ალექსანდრე მაკედონელის დედამ, ოლიმპიადამ წერილი მისწერა ევმენს - სამეფო ოჯახის მფარველობა სთხოვა. პოლისპერხონტის განკარგულებით იგი მთელი აზიის სტრატეგოსად დაინიშნა და მოქმედების სრული თავისუფლება მიენიჭა, მასვე დაუმორჩილეს არგირასპიდების შენაერთი. ბრძანების თანახმად, მათ უნდა შეენწყვიტათ მაკედონიაში ოქროს ტრანსპორტირება ზღვით და თანხა ევმენისთვის გადაეცათ. მოკავშირეების მოზიდვის მიზნით ოლიმპიადამ სამეფო ოჯახის სახელით ევმენს დინასტიების მეფედ აღიარების უფლება მისცა. ვფიქრობთ, ეს გარემოება გახდა “ქართველის” არალოგიკური გადაწყვეტილების მიზეზი. მეფურად მართვის პრეტენზიას საქართველოში ამ დროს მხოლოდ არიან ქართლის მეფე აზო აცხადებდა. “სამეფო ოჯახის” აღიარებას მისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. არმენიის სამეფოს არსებობის პირობებში მცირე აზიაში დაბანაკებული ანტიგონე ცალთვალა რეალურ საფრთხეს არ წარმოადგენდა.

ამრიგად, ქ.ნ. 321 წელს მაკედონელებმა მეორედ, ამჯერად საბოლოოდ დაკარგეს სომხეთი და ალაროდების ქვეყანა. ისტორიული საქართველოს მთელი პერიმეტრი გათავისუფლდა მაკედონელთა ბატონობისგან. ძალაუფლება ცენტრალურ, დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ ამიერკავკასიაში ქართული სახელმწიფოების ხელში აღმოჩნდა. ესეც საერთო საფრთხის წინაშე წარმოქმნილი ნებაყოფლობითი კავშირია. ყველაზე მყიფედ სწორედ ეს ალიანსი აღიქმება. არმენია და მიდია-ატროპატენა უფრო დიდი, ცენტრალიზებული და ძლიერი სახელმწიფოები გახლდათ. დღის წესრიგში დადგა ქართული სახელმწიფოების გაერთიანების აუცილებლობა

და ამ “ფრონტზეც” სრულ უპირატესობას სამხრეთ-დასავლეთმა დაჯგუფებამ მიაღწია (არიან ქართლმა მესხების მხარდაჭერით).

ჩვენი თვალსაზრისით, ამიერკავკასიის მისადგომებთან შექმნილი ვითარების ანალიზი საშუალებას იძლევა უკეთ გავერკვეთ თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარე პროცესებში. აქ არსებული სიტუაცია არ არის გამუქებული ბერძნულ-რომაულ წყაროებში. მკვლევართა განკარგულებაში მხოლოდ ქართული წყაროები და არქეოლოგიური მასალაა.

ლიტერატურა:

1. Дроизен И. История Элинизма. Т.2. Ростов. 1995.
2. Дьяконов И..М. История Мидии. М-Л., 1959.
3. Кудрявцев А.А. К истории древнего Дербента. Древности Дагестана. Мах., 1974.
4. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I. თბ., 1957.
5. Ковалевская В.Б. Скифы, Мидия, Иран во взаимоотношениях с Закавказьем по данным Леонти Мровели. „მაცნე“. ისტორიის სერია. №3. თბ., 1975.
6. მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი. თბ., 2001.
7. Хазарадзе Н. В. К вопросу о расселении Мосхов в . VI-V вв. до н. э.; ამიერკავკასიის ისტორიის პრობლემები, თბ. 1991 წ.
8. გ. მელიქიშვილი. კოლხეთი ძვ.წ. VI-IV სს-ში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ. 1970 წ.
9. ა. აბდალაძე. ქვემო ქართლი ძვ.წ. II საუკუნიდან ახ.წ. IV საუკუნემდე, დმანისი III, თბ. 2001 წ.
10. Дьяконов И.М. Малая Азия и Армения около 600 г. до н. э. и Северные походы Вавилонских царей, ВДИ., №2,1981.

11. Дьяконов И.М. Предыстория армянского народа. История Армянского нагорья с 1500 по 500 г. до н. э. Хетты, Лувицы, протоармяне. Ер. 1968 .
12. Пиотровский Б. Б. История и культура Урарту. Ер. 1944 г.
13. Тер-Мартиросов Ф. Образование царства Армения в контексте исторических данных и исторической памяти. Ер. 1995 г.
14. Глинка С. Н. Обзор истории Армянского народа. М. 1832.
15. Абаза В.А. История Армении. Пет., 1888 г.
16. გ. მელიქიშვილი. ძველი ქართული, სომხური და ბერძნული საისტორიო ტრადიცია და ქართლის (იბერიის) სამეფოს წარმოქმნის საკითხი, ძიებანი საქართველოს კავკასიის და ახლო აღმოსავლეთის ძველი ისტორიის დარგში, თბ. 1999 წ.
17. გ. მამულია. კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში. თბ. 1979 წ.
18. С. Tommanff. Studies in Christians Caucasian histori, 1963.
19. Ломоури Н. Ю. Грузино-Римские взаимоотношения. Тб. 1981 г.
20. ვ. ლიჩელი. კოლხეთისა და იბერიის კულტურის საკითხები, თბ. 2001 წ.
21. Меликишвили Г. К истории древней Грузии. Тб., 1959 г.
22. Histori of Herodotus in four bobur, by Jorje Rowlison. London. 1862.
23. გ. მელიქიშვილი. ქართლი (იბერია) ძვ.წ. VI-IV სს-ში. სინ., ტ. I, თბ. 1970 წ.
24. გ. მელიქიშვილი. ძველი ქართული, სომხური და ბერძნული საისტორიო ტრადიცია და ქართლის (იბერიის) სამეფოს წარმოქმნის საკითხი, ძიებანი საქართველოს კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ძველი ისტორიის დარგში, თბ. 1999 წ.
25. “მოქცევაი ქართლისაი”. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ. 1963 წ.
26. Лордкипанидзе О. Д. Наследие древней Грузии. Урбанистический взрыв. Тб., 1989. ი. გაგოშიძე. სამადლოს მოხატული კერამიკა. “საბჭოთა საქართველო” 1970, №23.
27. Гагошидзе Ю. М. Самадло. Тб., 1979 г.
28. Нариманашвили Г. К. Керамика Картли V- I вв. до н. э. Тб. 1991 г.
29. Histori of Herodotus in four bobur, by Jorje Rowlison. London. 1862., გვ. 186-187, ტაბ. IV.

P O I N T O F V I E W

GEORGIA IN THE DIADOCHI ERA

GIA MAKHARADZE

In the summer of 323 BC Alexander the Great suddenly died. This led to the collapse of his great Empire. In the autumn of 323 BC Media Atropatene became independent. In the spring of 322 a revolt broke out in Armenia. It was led by the high priest of Armavir Aramazd temple - Magi Mergam, a former Satrapy Orontes of Darius III Armenia (Armenian Ervand, Georgian Iared-Iaredos-Iarvand) and Ardoardy. According to the old historical tradition, he was married to the sister of the last Hayk king Vahe (who did not have an heir) and claimed the Armenian throne. The rebels, led by Ardoard and Magi Mergam, expelled Neoptolemos from Armenia, who was appointed as Satrapy of Armenia by the Empire regent. He found refuge in Cappadocia. Thus, even the nominal government of the Macedonians fell in Armenia and in the country of Alarodians.

During the rebellion, two “big” people living in Satrapy of Armenia – Matienes and Saspers, did not appear. In respect of Matienes, we can say that in the spring 322 BC positions of the Macedonians were still sufficiently strong to completely lose the control on “The Royal Road”, which was the main highway of the Empire.

It is not accidental that the south-west part of Armenia, in particular Matiena eventually became a part of Seleucid Kingdom called the Satrapy of Armenia. As for Saspers, they are mentioned in the sources before the revolt. According to Strabob, Alexander the Great sent his commander Molon to Svispirit, who was defeated and killed in the battle. The Armenian uprising was organized after Magi Mergam, Ardoardo and Orontes had united. How did Saspers manage to start a revolt without allies and defeat Macedonians?

Such a change in the balance of forces must have been caused by the migration of Meskhetians, which happened after the battle of Gavgameli in 331-325 BC in vacuum of the Macedonian government. Of course, it was a pure venture. Objectively, there was no force in the Empire capable of opposing Perdikkas (Royal Army). However, the Diadochi period was the time of adventurers. Azo, who according to old Georgian historical tradition led the migration of Meskhetians, is exactly this type of person and Alexander the Great's hetairos (Patrick). Apparently, in 325 BC, when Alexander the Great appointed Persian Mihdrate as the Satrapy of Armenia, Azo was ready for a war and did not obey him. This was followed by a punitive expedition (not later than in the spring of 323 BC), which ended in defeat. But, what was the life of hetairos without luck? The death of Alexander the Great in 323 BC and the loss of Armenia and the country of Alarodians in the spring of 322 BC showed that the risk was justified. Although Neoptolemos managed to recover positions in Armenia, but he could not find time for Saspers. During the internecine he supported Perdikka's opponents, because he hoped that Evmen Cappadocia, Paphlagonia and the Black Sea exit would remain to him. Thus, the army marched to Cappadocia. But, in the spring of 321 BC Evmen prevailed and Neoptolemos was killed in the battle. Ardoard announced himself as the king of Armenia and the country of Alarody became independent as well.

In 219 BC, after Antipater's death, a new internal war broke out in the Empire, during which Ardoardo supported Antigone. He had no other choice. Antigone was in Asia Minor with his huge army and represented a real threat. "The Georgian" supported Evmen, who had been granted the right of recognition of local dynasty king by the royal family. It was determinant for the "Georgian". During the existence of Armenian kingdom Antigone did not represent a real threat.

სტუდენტური გვერდი

დავით ნასყიდაშვილს “ონ-ლან არქეოლოგიის“ მკითხველი უკვე იცნობს (ონლან არქეოლოგია №4, გვ.128, “ქალაქ ფაზისის იდენტიფიკაცია ახალი კარტოგრაფიული მასალის მიხედვით“)

ამჟამად წარმოგიდგენთ თსუ-ს არქეოლოგიური ფაკულტეტის VIII სემესტრის სტუდენტს - საბა გოძიაშვილს. საბა უკვე მრავალი არქეოლოგიური ექსპედიციის მონაწილეა - “მამ-

კოდის,“ “ხოვლეგორის,“ “ჯვრის,“ “გრაკლიანი გორის,“ “მელაანის სამლოცველოს“, “დვანის ნეკროპოლის“, “აბულმუქის“, “ბერთაყანისა” (ბერძნულ-ქართული არქეოლოგიური ექსპედიცია) და “გადაჭრილი გორის” (სახელმწიფო მუზეუმისა და საფრანგეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია), გარდა ამისა, მონაწილეობდა ვანის მუზეუმისა და მიჩიგანის უნივერსიტეტის ერთობლივ არქეოლოგიურ დაზვერვით სამუშაოებში.

დავით ნასყიდაშვილი და საბა გოძიაშვილი დვანის ნეკროპოლისის შესახებ:

დვანის ნეკროპოლისი

დავით ნასყიდაშვილი, საბა გოძიაშვილი

დვანის სამაროვანზე არქეოლოგიური გათხრების განხორციელების აუცილებლობა განაპირობა სალოლაშენი-დვანის გზის სარეაბილიტაციო სამუშაოების (რომლის მიზანიც გზის გაფართოება იყო) მიმდინარეობის დროს, მშენებლების მიერ კერამიკის, ბრინჯაოსა და რკინის არქეოლოგიური არტეფაქტების აღმოჩენამ.

ამა წლის აპრილში სალოლაშენი-დვანის გზაზე დაიწყო არქეოლოგიური სამუშაოები.

პროექტის ფარგლებში 19 სამარხი გაითხარა.

დვანის ნეკროპოლისი მდებარეობს შიდა ქართლში, ქარელის მუნიციპალიტეტში, სოფელ დვანის სამხრეთით. იგი განლაგებულია მდინარე ფრონის მარცხენა სანაპიროზე და გრძელდება აღმოსავ-

ლეთით - სოლოფერდის მთისკენ. ამჟამინდელი არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით დვანის სამაროვანი მოიცავს სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით დაახლოებით 1 კმ ტერიტორიას.

არქეოლოგიური აღმოჩენებიდან საყურადღებოა ბრინჯაოს რგოლი და რკინის აკინაკი: ბრინჯაოს ამგვარი რგოლები გავრცელებული იყო ქ.წ. VIII-VII საუკუნეებში, რკინის აკინაკის ასეთი ტიპი კი სმირნოვის სარმატების შეიარაღებაში დათარიღებულია ქ.წ. VI-V საუკუნეებით.

სალოლაშენი-დვანის გზაზე 7 სხვადასხვა ზომის თხრილი გაიჭრა, გამოვლინდა 19 სამარხი. მათგან 5 მთლიანად განადგურებული იყო (ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 50 წლებში). წინასწარული მონაცემებით შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული სამაროვანი პირველ ათასწლეულს განეკუთვნება. წარმოგიდგენთ რამდენიმე სამარხის ზოგად დახასიათებას:

სამარხი №2 - მდებარეობს A5 თხრილის B24-25 კვადრატში. დაზიანებულია, გადარჩენილია მხოლოდ მისი სამხრეთ ნაწილი, დამხრობილია სამხრეთით, მიცვალებული დაკრძალულია მარჯვენა გვერდზე კიდურებმოკეცილ მდგომარეობაში. შემორჩენილია თავის ქალის შუბლის ფრაგმენტი, მარცხენა ხელის წვივის ფრაგმენტები და, სავარაუდოდ, ორივე ფეხის ძვალი. მარცხენა ფეხზე კარგად ჩანს ფალანგები. იქ გამოვლინდა ცხრა ცალი ბრინჯაოსა და ერთი ცალი რკინის ისრისპირი, რომელიც, სავარაუდოდ, სპეციალურ სათავსში ინახებოდა. სმირნოვის სარმატების შეიარაღებაში აღმოჩენილი ამგვარი ისრისპირები (პარალელები) ქ.წ. VI საუკუნით თარიღდება.

სამარხი №7 - გამოვლინდა A2 თხრილის B11 კვადრატში. სამარხს აღმოსავლეთით და დასავლეთით შემოუყვება რიყის ქვების წყობა (საშუალოდ 30 სმ დიამეტრის), მისი ზომა ჩრდილოეთ-სამხრეთ მიმართულებით 160 სმ-ია, ხოლო აღმოსავლეთ-დასავლეთ მიმართულებით 140 სმ, იატაკის დონე 0-დან - 70 სმ-მდე. სამარხში დაკრძალულია ორი მიცვალებული. მათგან პირველი - სამარხის სამხრეთ ნაწილში, დამხრობილია სამხრეთით, მარცხენა გვერდზე, კიდურებმოკეცილ მდგომარეობაში. ჩონჩხის თავის ქალა და ნეკნები დაზიანებულია, მაგრამ კარგად იკითხება. ჩონჩხის ზომა ჩრდილოეთ-სამხრეთ მიმართულებით 80 სმ-ია. მიცვალებულის ქვედა და ზედა ყბას შორის აღმოჩნდა ობსიდიანის ფრაგმენტი.

მეორე ჩონჩხი მიხვეტილია სამარხის ჩრდილოეთ ნაწილში, სხვადასხვა სიმაღლეზე. ჩონჩხის ფრაგმენტები დაფიქსირებულია 0-დან-67 სმ-ზე. სამარხის განმენდისას მის მთელ ფართობზე გამოვლინდა ბრინჯაოს ფირფიტები, რომელთა აკრეფა ხშირ შემთხვევაში ვერ მოხერხდა. აღმოჩნდა 14 არტეფაქტი: 2 სმ დიამეტრის ლომის გამოსახულებით დაბოლოებული ოქროს ხვია, თიხის

კატხა, კერამიკის ყურმილიანი დოქი, სამი ცალი სარდიონის მცირე ზომის მძივი, ბრინჯაოსთავიანი საკინძი რკინის ლეროთი (ბიმეტალური), თიხის ლანგარი, რკინის შუბისპირი, ისრისპირი და საკინძი, ბრინჯაოს ჯაჭვის ფრაგმენტი და ძვლის ისრისპირი.

სამარხი №10 აღმოჩნდა A2 თხრილში. იქ დაფიქსირდა ორ ნაწილად გაყოფილი ერთი ჩონჩხი. ჩონჩხის ორივე ნაწილი ერთმანეთზე ეწყო. ამ სამარხში ასევე გამოვლინდა ქოთანის, დოქის და ბიკონოსური თიხის ლარნაკი, ბრინჯაოს მასრაგახსნილი შუბი, სატევარი და ისრისპირი.

ჩვენი აზრით, აღმოჩენების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია №7 სამარხი. ზემოხსენებული ანალოგებიდან გამომდინარე ეს სამარხი თარიღდება ქ.წ VIII-VII საუკუნეებით.

რ. აბრამიშვილის ანალოგების მიხედვით ისრისპირები თარიღდება ქ.წ VIII-VII საუკუნეებით. თრელიგორებზე, №14 სამარხში აღ-

მოჩენილი პატარა ყურიანი ქოთანის, ნაცრისფერკეციანი თიხის ლანგარი და ტოლჩა №7 სამარხის არტეფაქტების მსგავსია.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ აქ გამოვლენილი ოქროს სპირალი ანალოგიურია დასავლეთ საქართველოს, სოფელ ნოსირში აღმოჩენილი მასალის, ლომისთავიანი შემკულობა კი დამახასიათებელია სკვითური კულტურისათვის. ასევე გამოვლინდა ბრინჯაოს ცალკეული დეტალები, რომლებიც ქ.ნ. XIII, VII საუკუნეებით თარიღდება. ყურმილიანი დოქები კი გავრცელებული იყო ქ.ნ. VII საუკუნემდე.

ამრიგად, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ეს დოქი ყველაზე ძველია საქართველოს ტერიტორიაზე და თარიღდება ქ.ნ. VIII საუკუნის მიწურულთა და VII საუკუნის დასაწყისით.

დვანის სამაროვნის ნაწილში, რომელიც თარიღდება ქ.ნ. VIII-VI საუკუნეებით, გამოვლინდა დიდი რაოდენობით საბრძოლო იარაღი. ამ აღმოჩენებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ შესწავლილ ტერიტორიაზე აქტიურად მიმდინარეობდა საომარი მოქმედებები.

STUDENTS' PAGE

DAVID NASKIDASHVILI, SABA GODZIASHVILI

DVANI NECROPOLIS

The necessity of implementation archaeological excavations on Dvani Necropolis was due to discovery ceramic, bronze and iron archaeological artefacts, during the rehabilitation works of Sagholasheni-Dvani road (its aim was the widening of the road).

Archaeological works began on Sagholasheni-Dvani road this April.

19 tombs were excavated under this project.

Dvani Necropolis is situated in Sida Kartli, Qareli Municipality, in the south of Village Dvani. It is located on the left bank of the river Proni and continues to the east – to Soloperdi mountain.

According to the archaeological data Dvani necropolis covers about 1 km area from the south to the north direction.

From the archaeological discoveries a bronze ring and iron acinaces: Such bronze rings were common in the 8th -7th centuries BC, such type of iron acinaces in the armament of Smirnov's Sarmatians dated back to the 6th -5th centuries BC.

On Sogholasheni –Dvani road 7 different size trenches were cut, 19 burial grounds were found. Five of them were completely destroyed (as early as 50th of last year). According to the preliminary data it can be said, that the burial belongs to the first millennium. We represent a general description of some burials:

Burial #2 - is located in B24-25 square of A5 trench. It is damaged, only southern part of it is survived, bent south, the dead is buried on the right with bent legs. Forehead fragments, left hand fragments and presumably bones of both legs are preserved. The phalanx on the left leg is well seen. Nine bronze and one iron arrowheads are found, which presumably were kept in a special container. Such arrowheads (parallels) discovered in Smirnov Sarmatians armament are dated back to 6th century BC.

Burial N#7 – revealed in B11 square of A2 trench. The burial is surrounded by cobble-stone masonry (an average 30 cm diameter), it size to the north-

south direction is 160 cm, and to east-west direction 140 cm, floor level from 0 to 70 cm. Two dead are buried in the tomb. The first – in the southern part of the burial, bent south, on left side with bent legs. Skeleton's skull and ribs are broken, but well read. Skeleton's size to the north-south direction is 80cm. Between the lower and upper jaw an obsidian fragment was found.

The second skeleton is raked together to the northern part, at different heights. Skeleton fragments are from 0 to 67 cm. During the cleaning of the burial bronze plates are found on its entire area, which in most cases could not be gathered. 14 artefacts are found: a gold coil with the lion figure in the end, clay glass, jug with ceramic ear, three small serdolik beads, metal fastener with bronze head and iron rod (bimetallic), clay tray, iron spearheads, arrowheads and fasteners, a fragment of bronze chain and bone arrowhead.

Burial #10 Found in A2 trench. There was one skeleton divided in two parts. Both parts of the skeleton were placed on one another. Also a pot, jug and bi-conical clay vase, bronze open case spear, dagger and arrowhead were found in the burial.

In our opinion, in terms of discovery, burial N 7 is important. According to the above mentioned analogies this burial is dated back to the 8th -7th centuries.

According to the R. Abramishvili analogies the arrowheads are dated back to the 8th – 7th centuries. On Treligors, a pot with a small ear found in N 14 burial, a clay dish and a stein are similar to N 7 burial artefacts.

The interesting fact is that a gold spiral found here is similar to the material found in the west Georgia, village Nosiri, and a decoration with lion head is typical of Scythian culture. Also some details of bronze are revealed, which are dated back to 8th, 7th centuries BC. Jugs with ears were widespread till the 7th century BC.

Thus, we can assume that this jug is the oldest on the territory of Georgia and is dated back to the end of 8th century and beginning of the 7th century BC.

In the part of Dvani Necropolis, which is dated back to the 8th -6th centuries BC large number of weapons were found. According to these discoveries, we can conclude that the studied territory was under active military operations.

ნოქალაქევი

ღავით ლომიტაშვილი, ბასიკ ლორთქიფანიძე,
ენრიკო კოკია

გალავანი აღმოსავლეთიდან, V ს.

ქვეყანა, რომელსაც ძველმა ბერძნებმა ანტიკური ეპოქის მწერლობის მუზად აღიარებული, ბერძნული ეპოსის ბრწყინვალე ნიმუში “თქმულება არგონავტებზე” მიუძღვნეს, ქვეყანა, რომლის შესახებაც ძველი მსოფლიოს გამოჩენილი გეოგრაფოსი და ისტორიკოსი სტრაბონი წერდა: **“თუ როგორ იყო სახელგანთქმული ძველად ეს ქვეყანა ცხადყოფდნენ ამას მითები, რომლებიც მოგვითხრობენ იასონისა და ამაზე უწინ კი ფრიქსეს ლაშქრობაზე”** - კოლხეთად იწოდებოდა და მდებარეობდა სამხრეთ-დასავლეთ კავკასია-

ში, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. იქ კი, მდინარე რიონ-ფაზისის ერთ-ერთი შენაკადის, ტეხურის ნაპირას - სოფელ ნოქალაქევში, ქ.ნ. IV

გალანები ეზოდან

საუკუნის მიწურულიდან ეგრისის ერისთავის ქუჯის რეზიდენცია - ციხეგოჯი აღიმართა, რომელიც კოლხეთის სამეფოს ერთ-ერთ უმსხვილეს ცენტრად მოიაზრებოდა. რეგიონის განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო ნოქალაქევმა თხუთმეტ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში შეინარჩუნა აქტუალობა. ნაქალაქარი 20 ჰექტარს მოიცავს და მეტად რთულ რელიეფებიან ტერიტორიაზეა გაშენებული. ის სამი ნაწილისგან შედგება: ქვედა ტერასის, ფერდობისა და ციტადელისგან (მთის პლატოზე).

გალავნის კიბე სამხრეთ-დასავლეთიდან

გვირაბში ჩასასვლელი კარი

არქეოლოგიური კვლევებით დადასტურდა, რომ ამ ადგილას პირველი სამოსახლო ქ.ნ. II-I ათასწლეულების მიჯნაზე გაჩნდა. ნაქალაქარის ქვედა ტერასის აღმოსავლეთ სექტორში გამოვლენილია ქ.ნ. VIII-VII სს-ით დათარიღებული, მთელ კავკასიაში უანალოგო ნამოსახლარი, სახელოსნოებითა და საკულტო მოედნით. გაირკვა, რომ აქ, 28 საუკუნის წინ ადგილობრივი ხელოსნები სხვადასხვა მინერალისგან საოცრად მაღალხარისხოვან მძივებს ამზადებდნენ. აქვე ფუნქციონირებდა მცირე მეტალურგიული სახელოსნო. გამოვლენილია ამ სახელოსნოებისთვის საჭირო მრავალფეროვანი ნედლეული და ინვენტარი. სახელოსნოების ტერი-

დარბაზული ეკლესია და სამნავიანი ბაზილიკა აღმოსავლეთიდან

ნოქალაქევის ნაქალაქარი ს

ტორიაზე აღმოჩენილია ათეულობით საგანგებოდ დამსხვრეული ორმხრივპროტომიანი, ზოომორფული (ირმები, ცხენები, ცხვრები, ღორები და სხვ.) კერამიკული ფიგურები. სავარაუდოა, რომ აქ რთული რელიგიური რიტუალი სრულდებოდა.

ქ.ნ. VI ს-ის დასაწყისისთვის სახელოსნოები და საკულტო მოედანი ძლიერ ხანძარს გაუნადგურებია და ცხოვრების ინტენსიური ტემპი შედარებით შენელებულა.

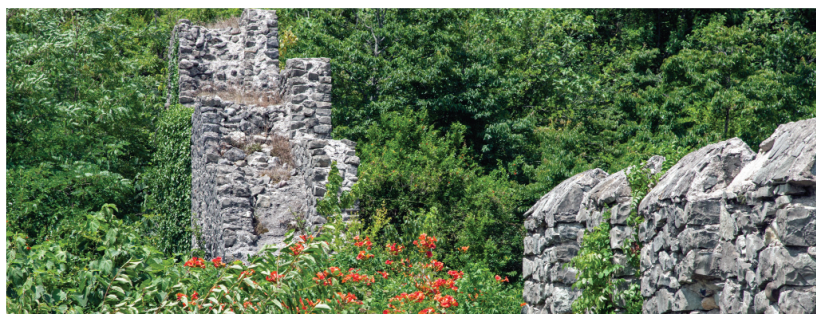
ქ.ნ. IV საუკუნის მიწურულიდან, ქართლის სამეფოში განვითარებული მოვლენების გამო, ეგრისის ერისთავმა ქუჯიმ (ფარნავაზ-მეფის თანამედროვემ) თავისი რეზიდენცია, “ქალაქი და ციხე” - ციხეგოჯი ნოქალაქევი ააშენა. არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებულია დიდი რაოდენობით, როგორც ადგილობრივი ისე, უცხოური ნაწარმი, რაც იმდროინდელი ცხოვრების მაღალი დონის მაჩვენებელია.

ქ.ნ. II საუკუნიდან, თავდაპირველად პონტოს სამეფოს, შემდეგ რომის ექსპანსიის შედეგად კოლხეთში ცხოვრების დონე ძლიერ დაეცა, ციხეგოჯში კი სიცოცხლე თითქმის შეწყდა.

ქ.შ. I საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოში რამდენიმე სახელმწიფო შეიქმნა, მათ შორის, ყველაზე ძლიერმა - ეგრისის (ბიზანტიური წყაროებით - ლაზიკა) სამეფომ IV საუკუნეში დასავლეთ საქართველო გააერთიანა. დასავლეთ საქართველოს დედაქალაქად

ამხრეთ-დასავლეთიდან

გალავნის ქონგურები

ნოქალაქევი გამოცხადდა. ქართველები მას ციხეგოჯს, ხოლო ბიზანტიელები - არქეოპოლისს (ბერძ. "ძველი ქალაქი") უწოდებდნენ. ნოქალაქევის სამეფოს ცენტრად აღიარებისთანავე აქ დიდი სამშენებლო მოღვაწეობა გაჩაღდა. ქალაქი გალავნით შემოიზღუდა, აიგო სასახლე და დარბაზული ეკლესია (ამჟამად მათი მხოლოდ ფუნდამენტებია შემორჩენილი). **ქვეყნის დედაქალაქში ქრისტიანული ტაძრის მშენებლობა კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად ეგრისში IV საუკუნეში გამოცხადდა.** ინტენსიური ქალაქმშენებლობა V-VI საუკუნეებშიც გრძელდებოდა. პირველ რიგში, გაძლიერდა თავდაცვითი სისტემა: V საუკუნეში ქალაქი კიდევ ერთი გალავნით შემოიზღუდა. მთის პლატოზე აშენდა ციტადელი, ხოლო VI საუკუნის დასაწყისში ქალაქის აღმოსავლეთ და სამხრეთ მხარეები კიდევ უფრო გაამაგრეს ქვის დიდი კვადრებით აგებული გალავნით. ასეთივე გალავანი აშენდა მთის ფერდობზეც, რითიც დასრულდა მთე-

ლი პერიმეტრის შემოზღუდვა (საერთო ფართობი 20 ჰა). ქალაქში შესასვლელი ჭიშკარი გაჭრილი იყო აღმოსავლეთის გალავნებში, სადაც მას სპეციალურად აგებული კოშკი იცავდა. სათავდაცვო სისტემის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი გახლდათ დასავლეთ კუთხეში მდებარე მდინარეზე ჩასასვლელი გვირაბი, საიდანაც ქალაქი ალყის დროს წყლით მარაგდებოდა. ციხეგოჯის თავდაცვითი სისტემის სიძლიერეზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ VI საუკუნის შუა ხანებში ირანელმა დამპყრობლებმა ორჯერ სცადეს მისი აღება, მაგრამ იქ გამაგრებულმა ეგრისელებმა, მოკავშირე ბიზანტიელებთან ერთად, მტერი მოიგერიეს (ირანელებს ამ ბრძოლებში საბრძოლო სპილოებიც კი გამოუყენებიათ).

ტიხრული მინანქარი, VI საუკუნე ნოქალაქევი

მავრიკ ტიბერიუსის მონეტები, VI ს.

თავდაცვითი ნაგებობების გარდა V-VI საუკუნეებში, ქალაქში აშენდა საერო და საკულტო შენობები - 5 ეკლესია (მათ შორის თითო-თითო ფერდობსა და ციტადელზე), ორ-ორი სასახლე, აბანო და წყლის რეზერვუარი. განსაკუთრებულად აღსანიშნავია ქალაქის ცენტრში მდებარე “ორმოცმონამეთას” ეკლესია და სასახლე. ეს უბანი დაცული იყო ცალკე გალავნითა და კოშკით. ქალაქმშენებლობის ფართო მასშტაბებზე მეტყველებს ნოქალაქევი გამოვლენილი დიდი რაოდენობით სამშენებლო კერამიკა - სხვადასხვა ზომისა და ფორმის აგურები და ნაგებობების გადასახურავი კრამიტები.

ციხეგოჯი-არქეოპოლისი ქვეყნის არა მხოლოდ ადმინისტრაციული, არამედ სტრატეგიული და სავაჭრო ცენტრი იყო. იგი მდებარეობდა ეგრისის მთისა და ბარის შესაყართან მნიშვნელოვან სავაჭრო-სატრანზიტო გზაზე. ამ გზით ირანი, სომხეთი და ქართლი ბიზანტიასა და ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთს უკავშირდებოდა. ინტენსიურ ვაჭრობაზე მეტყველებს ნოქალაქევეში აღმოჩენილი დიდი რაოდენობის სხვადასხვა სახის იმპორტული ნაწარმი (მინის ჭურჭელი, წითელლაკიანი კერამიკა, ამფორები და სხვ.), აგრეთვე, იმპერატორების მიერ მოჭრილი ბიზანტიური მონეტები. ქალაქის ეკონომიკურ სიძლიერეზე მიუთითებს ადგილობრივი ნაკეთობების სიუხვეც - სამეურნეო, საოჯახო და სამზარეულო დანიშნულების კერამიკა (ქვევრები, ამფორები, დოქები, ქოთნები, ქვა-

კოლხური ამფორები

ორპროტომიანი ქანდაკებები, ქ.ნ. VIII-VII სს.

ბები და სხვ.). ნოქალაქევეში გამოვლენილია ლითონის სამეურნეო და საბრძოლო იარაღები - თოხები, ცულები, შუბისპირები, ისრისპირები და ა.შ.

ეგრისისა და, შესაბამისად, დედაქალაქის ისტორიაში ახალი ეტაპი VII საუკუნის მიწურულს დაიწყო, მაშინ როდესაც არაბი დამპყრობლები გამოჩნდნენ. არაბებსა და ბიზანტიელებს შორის დაპირისპირებისას ქართველები (ქართლი და ეგრისი) ძირითადად ბიზანტიელთა მხარეს იბრძოდნენ, რაც საქართველოსთვის მურ-

ვან-ყრუს შემოსევით დასრულდა (735-737 წწ.), რომელმაც მრავალი ქართული ქალაქი აიღო და დაანგრია. მათ შორის აღმოჩნდა ციხეგოჯი-არქეოპოლისიც. აქ, მართალია, ცხოვრება მურვან-ყრუს შემოსევის შემდეგაც გაგრძელდა, მაგრამ ქვეყნის ცენტრმა აღმოსავლეთით, ქუთაისისკენ გადაინაცვლა და ნოქალაქევი ერთ-ერთ რიგით სოფლად იქცა.

**ფოტოები გადაღებულია
დავით ლომიტაშვილის,
შალვა ლეჟავასა და
ნიკო მურღულიას მიერ.**

კოშკის სამრეკლო დასავლეთიდან

NOKALAKEVI

DAVID LOMITASHVILI, BESIK LORTKIPANIDZE, ENRIKO KOKAIA

The country which the ancient Greeks dedicated a splendid piece of Greek epic “The legend about the Argonauts”, recognized as the writing muse of antique period. The country about which eminent geographer and historian in the world Strabo wrote: “How this country was renowned in the old days, demonstrate myths, which tell about Jason’s and before it Phrixus’ campaign”–It was called Colchis and was located in the south-west Caucasus, on the east coast of Black Sea, on the territory of present West Georgia. But there at one of the tributaries of the rivers Rioni-Phazisi, on the bank of river Tekhuri – in the village Nokalakevi – from the end of the 4th century BC, the residence of Egrisi Eristavi, Kuji (“head of the nation”)- Tsikhegoji (“Fortress of Kuji”) was erected, which was considered as one of the largest centers of kingdom of Colchis. Because of the special importance of the region, Nokalakevi has retained its actuality for more fifteen centuries. Nakalakri (the former city) covers 20 hectares and is built on a very complex relief territory. It consists of three parts: the lower terrace, slope and citadel (mountain plateau).

Archaeological studies have proved that the first housing in this place emerged in the 2nd -1st millennium BC. In eastern sector of the lower terrace of the former city (Nakalakari), an incomparable former settlement in the Caucasus, with its workshops and religious squares were found, which are dated back to the 8th -7th centuries BC. It was found out that here, 28 centuries ago, the local craftsmen made amazing high quality beads made of minerals. Here also

a small metallurgical workshop was functioning. A variety of raw materials and inventory, needed for these workshops are found. On the territory of workshops dozens of specially broken double sided protomes, zoomorphic (deer, horses, sheep, pigs etc.) ceramic figures are found. It is likely, that here a complex Georgian religious ritual used to be performed.

In the beginning of the 6th century BC, the workshops and religious squares were destroyed by a strong fire and the intense pace of life was slowed down.

At the end of the 4th century BC, because of course of events in Kartli Kingdom, Eristavi (head of nation) of Egrisi, Kuji (contemporary of King Parnavaz) build his residence, “The city and the castle” – Tsikhegoji, in Nokalakevi. Archaeological excavations obtained a large number of local as well as foreign products, which was the indicator of a high-level life in that time.

From the 2nd century, first as a result of the expansion of Pontic Kingdom, and then Roman Empire the level of life in Colchis decreased and in Tsikhegoji the life almost stopped.

From the 1st century several states were established in Georgia, the most powerful kingdom among them, Egrisi (according to Byzantine sources-Lazika), united western Georgia in the 4th century. Nokalakevi was announced the capital of West Georgia. Georgians called it Tsikhegoji and byzantians –Archeopolis (“Old Town” in Greek). As soon as Nokalakevi was recognized as the center of the Kingdom, great constructions started here. The city was enclosed by a fence, the palace and the hall church were built (nowadays only foundations are preserved). The construction of the Christian Church in the capital once more confirms the fact, that Christianity was an-

nounced as the state religion in Egrisi in the 4th century. Intensive urban construction was still continuing in the 5th and 6th centuries. First of all defensive system was strengthened. In the 5th century the city was enclosed with one more fence. The citadel was built on a mountain plateau and in the beginning of the 6th century the eastern and southern sides of the city were reinforced with the fence built with quadrats of a big stones. A similar fence was built on a mountain slope, thus the enclosure of the whole perimeter was completed (total area of 20 ha). City gate was made in East enclosures, where it was defended by specially built tower. The main important part of defense system was the tunnel leading to the river, which was located in southern corner, from which the city was supplied with water during the siege. The strength of Tsikhegoji defense system is confirmed with the fact, that in the 6th century Iranian invaders tried to take it over twice, but Egrisians who were armed there repulsed the enemy (Iranians even used fighting elephants in the battles).

Besides defensive buildings, secular and religious buildings were built in the city in the 5th and 6th centuries-5 churches (among them one on the slope and one on the citadel), palaces two by two and bath house and water tank. Particularly noteworthy is the Forty Martyrs Church and a palace. This district was protected by separate enclosure and a tower. The wide scale of urban development is demonstrated by a large number of construction ceramics- bricks of several size and shape and roof tiles.

Tsikhegoji –Archeopolis was not only an administrative but also a strategic and trade center of the country. It was located at the junction of Egrisimountain and valley, on an important trade and transit road. In this way, Iran, Armenia and Kartli were connected to Byzantine

Empire and the northern Black Sea Coast. Intensive trade shows for a number of different kinds of imported products (glassware, red lacquered ceramic, amphorae and so on.) Also Byzantine coins minted by emperors. About the economic strength tells the abundance of local products-agricultural, household and kitchen use ceramics (pitchers, amphorae, jugs, pots, pans and so on).Metal industrial and military tools –hoes, axes, spearheads, arrowheads etc. are also found in Nokalakevi.

A new stage in the history of Egrisi and accordingly in the history of the capital began at the end of the 7th century, when Arab invaders appeared. During the clash between Arabians and Byzantines, Georgians (Kartli and Egrisi) mostly fought in the side of the Byzantines, which was completed by the incursions of Murvan the Deaf (735-737), who took and destroyed lots of Georgian cities. Among them was Tsikhegoji-Archaeopolis. Here, though, life continued after the invasion of Murvan the Deaf, but the country's center moved to the east, to Kutaisi and Nokalakevi became an ordinary village.

Photos are taken by
David Lomitashvili, Shalva Lejava and Niko Murghulia.

კახა ხიმშიაშვილი

კახეთი საქართველოს ერთ-ერთი იმ კუთხეთაგანია, რომელსაც სტუმარი არასდროს აკლდა. ადგილობრივი თუ უცხოელი ტურისტები ხშირად მონაწილეობენ ღვინის ტურებში და არც კახეთში უხვად მიმოხვეულ ღირსშესანიშნავ ძეგლებს აკლია მნახველი. ტურისტთა უმრავლესობა კარგად ცნობილ ძეგლებს სტუმრობს - ალავერდს, შუამთას, ნეკრესს, ლოპოტას, თელავსა თუ წინანდალს. მაგრამ კახეთში არის ნაკლებად ცნობილი და, შესაბამისად, ტურისტებისთვის ნაკლებად მომხიბვლელი ძეგლები თუ სოფლები,

ბასიკო ნადირაშვილის
მარნის კარის დეტალი

ბასიკო ნადირაშვილის
სახლის ლოჯია

ბასიკო ნადირაშვილის
სახლის მარნ

რომლებიც უდავოდ იმსახურებს ფართო საზოგადოების ინტერესს.

ერთ-ერთი ასეთი სოფელი ქვემო მაჩხაანი გახლავთ. ის სიღნაღის რაიონშია და გამართული გზით უკავშირდება წნორსა და სიღნაღს.

ქვემო მაჩხაანი მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს ქიზიყის სავაჭრო ცენტრად ჩამოყალიბდა. აქ იმართებოდა ბაზრობა და მოსახლეობა ქიზიყის სოფლებიდან სწორედ მაჩხაანში ჩადიოდა სავაჭროდ. ასე გრძელდებოდა მეოცე საუკუნის თითქმის შუა ხანე-

ბამდე, ანუ მანამ, სანამ მაჩხაანის ბაზარს კახეთში ცნობილი ბოდ-ბისხევის ბაზარი არ ჩაენაცვლა.

XIX საუკუნეში ქვემო მაჩხაანის გაძლიერებაში დიდი წვლილი შეიტანეს ამ სოფლის მკვიდრმა ძმებმა დიმიტრი და ბასიკო ნადირაშვილებმა. დიმიტრი ნადირაშვილმა თავისი სოფლის სახელი ფსევდონიმადაც კი აიღო და მაჩხანელად დაეწერა. ძმები, განსაკუთრებით დიმიტრი, სათავეში ჩაუდგნენ ახალ წამონყებებს, შექმნეს ამხანაგობა და დააარსეს, ე.წ. სახალხო დეპო - დღევანდელი ტერმინოლოგიით „სავაჭრო ცენტრი“, გარდა ამისა, ქვემო მაჩხაანში მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს დაარსდა სკოლა, საავადმყოფო და, რაც ყველაზე საოცარია, თეატრი. ქვემო მაჩხაანში მიმდინარე მოვლენებს სისტემატურად აშუქებდა გაზეთი „ივერია“.

ნადირაშვილის
ანის

ბასიკო ნადირაშვილის
სახლის მარნის კარი

ბასიკო ნადირაშვილის
სახლის მარნის ტახჩები

გთავაზობთ გაზეთ „ივერიის“ ერთ-ერთ ამონარიდს, რომელიც „დეპოს“ მუშაობას ასახავს და რომელიც შესანიშნავად ათვალსაჩინოებს თუ რა რთულ და, შეიძლება ითქვას, მტრულ გარემოშიც კი, მუშაობდნენ ამხანაგობაში ჩართული მაჩხაანელები, რა მეთოდებით აღარ ცდილობდნენ კონკურენტები მიეღნიათ იმისთვის, რომ ხალხი არ მისულიყო „დეპოში“ სავაჭროდ. „ახალ დაარსებულს სახალხო დეპოს ვაჭრობა და სანეწრო ფული დღითი დღე ემატება.

გამგეობამ საუკეთესო ადგილი იყიდა ამ დღეებში და დიდის შენობის დადგმას აპირებს ამ ზაფხულს, რადგან ხშირად ისე იჭედება დეპო მსყიდველებით, რომ ნემსი არ ჩავარდება.

იყიდება გუთნები, იმავე ფასად, რა ფასადაც ტფილისში ისყიდება

სახლი მაჩხაანის უბან ფანიანში

თითოობით. მსყიდველს ათი მანეთი უკან რჩება, გზის ხარჯი და მოცდენა რომ არ ვიანგარიშოთ.

ნურბელა ვაჭარ-ჩარჩები ათასნაირ სიცრუეს ავრცელებენ ქიზიყის სოფლებში დეპოს შესახებ: „დეპოში

იაფად იმიტომ ისყიდება ყველა, რომ ბაქოს ხოლერიანობაში გადარჩენილი საქონელია და დადგება თუ არა ზაფხული, ყველა მსყიდველს ქოლერა ამოჟღეტსო. დეპოში იმიტომ სწერავენ რაღაცა წითელ-ყვითელს ქალაღლით (ჩეკს), რომ მთავრობას წარუდგინონ დ ნახეთ რამოდენასა ვაჭრობს გლეხის ხალხი და ფოშტის ფული მოგემატებათო. იაფად იმიტომ გაძღევენ, რომ ზომები და სანყოფები პატარები აქვთო, განა მართლა დეპომ დააიაფა? რუსეთშიაც დააიაფდა საქონელიო...“

ვინ მოსთვლის, კიდევ რა სიცრუე-ჭორებს არ ავრცელებენ, ხალხის მძარცველ-მგლეჯავნი, მაგრამ ხალხს მაინც ვერ აჯერებენ ხალხის უმრავლესობა ლოცვა-კურთხევით იხსენიებს „სამადლო დეპოს“ დამაარსებლებს” [„ივერია“ 1896 წლის №5].

ქვემო მაჩხაანში შემორჩენილია როგორც XIX საუკუნის სოფლის გეგმარება, ისე უამრავი შენობა, აგებული XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში. ამ ნაგებობათა დიდი ნაწილი გადარ-

ჩენილია (ზოგი უკეთესად, ზოგი უარესად), მათ შორის სკოლა, საავადმყოფო, თეატრი და მრავალი დუქანი. თავად „დეპო“ კი ისეა გადაკეთებული საბჭოთა პერიოდში, რომ თავდაპირველი შენობებიდან ბევრი არაფერია გადარჩენილი. სამწუხაროდ, სკოლაც, რომელშიც საბჭოთა პერიოდში ტექნიკუმი იყო განთავსებული, სავალალო მდგომარეობაშია.

ყოფილი სკოლის შენობა

ადგილობრივთა გადმოცემით, ქვემო მაჩხაანში ას ოცამდე დუქანი ყოფილა. ყველა მათგანი მეტ-ნაკლებად სტანდარტული გეგმარებისა იყო - პირველ სართულზე

თეატრის ფასადი

გახლდათ დუქანი ან სახელოსნო, რომელიც დიდი ლიობებით იხსნებოდა ქუჩისკენ, ხოლო მეორე სართულზე - საცხოვრებელი სათავსები. მეორე სართულიდან ქუჩისკენ აივნები იყო გადაკიდებული. ამგვარი ნაგებობები საკმაოდ ბევრია გადარჩენილი მაჩხაანში, თუმცა თავდაპირველი ფუნქცია დუქნისა ან სახელოსნოსი არც ერთს აღარ აქვს შენარჩუნებული და ყველა მათგანი საცხოვრებლად გადაკეთებული. ყოველივე ეს საბჭოთა პერიოდში მოხდა, მაშინ, როდესაც მთავრობამ დუქნები დახურა და ვაჭრობა აკრძალა. ისიც აღსანიშნავია, რომ, რადგან ქვემო მაჩხაანი მძლავრი და შედარებით მდიდარი სოფელი იყო, საბჭოთა პერიოდში მრავალი მაჩხაანელი შეენირა რეპრესიებს. ადგილობრივთა გადმოცემით, მაჩხაანში სხვა სოფლებთან შედარებით მეტად მძვინვარებდა რეპრესიები.

როგორც აღვნიშნეთ, ძველ დუქანთა მეორე სართულებიდან მთავარი ქუჩისკენ ხის აივნები იყო გადაკიდებული, საბჭოთა პერიოდში ამ აივანთა უმრავლესობა მოანგრის და ამჟამად სახლების

თეატრის სასცენო მექანიზმის ნაწილი

ფასადის მეორე სართულზე კარის გარდა არაფერია.

ყველაზე კარგად ქვემო მაჩხაანის თეატრი გადარჩა. თეატრის მშენებლობა დაიწყო 1891 წელს (შესაძლოა, 1892 წ.) და დამთავრდა 1899 წელს.

იგი მთლიანად ქიზიყის

საზოგადოების მიერ გაღებული შემონიშნულობებით აიგო და სოფლის თეატრებისგან დიდად განსხვავდება, ანუ ტევადია, ორასადგილიანი პარტერთა და იარუსით, სცენის მარჯვნივ და მარცხნივ კი ლოჟები განთავსებული. აღსანიშნავია, რომ პარტერის სკამები ავთენტურია ისე, როგორც სასცენო მექანიზმის გადარჩენილი ნაწილიც. მაჩხაანელების თქმით, თეატრს მოძრავი სცენაც ჰქონია, რომელიც დაუშლიათ და მარჯანიშვილის თეატრში გადაუტანიათ. მაჩხაანის თეატრი სახალხო დეპოს მსგავსად, ხშირად იყო გაზეთ „ივერიის“ განხილვის თემა. აი, რას წერდა „ივერია“ 1899 წელს [№162] „1899 წლის ივლისს წარმოადგინეს ქვემო მაჩხაანის თეატრის ახალ შენობაში „ხანუმა“ ა. ცაგარელისა და ადგილობრივი სცენის მოყვარეთა დახმარებით. წარმოდგენას ქიზიყის რჩეული საზოგადოება და დიდძალი ხალხი დაესწრო (ღარიბნი უფასოდ). წარმოდგენიდან შემოვიდა ოც თუმნამდის, რომელმაც უნდა გაისტუმროს თეატრისთვის ახლად აგებული შენობის ვალი. მაჩხაანის ინტელიგენცია აპირებს მოათავ-

სოს წიგნთ-საცავი და სამკითხველო ახლად აშენებულ თეატრის დარბაზში, სადაც კვირა უქმე დღეებში წაუკითხავენ ხალხს ხალხური ენით დაწერილ ლექციებს, ზნეობრივს, სასოფლო-მეურნეობისას და სამკურნალოს.“

ამრიგად, ქვემო მაჩხაანში დაინტერესებულ დამთვალიერებელს შეუძლია გაეცნოს კახეთის, უფრო ზუსტად ქიზიყის, გამორჩეულ სოფელს, რომელშიც სასწაულებრივად გადარჩა მეცხრამეტე საუკუნის გეგმარებითი ქსოვილი, მრავალი ნაგებობა, მათ შორის ისეთი ღირსშესანიშნავი, როგორც არის მთელ აღმოსავლეთ საქართველოში ერთ-ერთი პირველი თეატრი.

სასიხარულოა, რომ ქვემო მაჩხაანის შესწავლასა და პოპულარიზაციას ჩვენს დროშიც გამოუჩნდნენ ქომაგები, კერძოდ, ორგანიზაციები „კულტურული მემკვიდრეობის არასამთავრობო მონიტორინგი“ და „სამოქალაქო ინიციატივა“. მათი ინიციატივით, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულმა სააგენტომ, 2014 წელს ქვემო მაჩხაანის თეატრსა და ერთ-ერთ საცხოვრებელ სახლს ძეგლის სტატუსი მიანიჭა. „სამოქალაქო ინიციატივა“, რომელიც ადგილობრივი, ქიზიყური ორგანიზაციაა, ამჟამად ცდილობს გააცოცხლოს ქვემო მაჩხაანის თეატრი. ამ ორგანიზაციის მეცადინეობით ქვემო მაჩხაანის თეატრში 2014 წლის 16 ოქტომბერს ორკესტრმა „საქართველოს სიმფონიეტამ“ გამართა საქველმოქმედო კონცერტი, რომლის შემოსავლითაც მოეწყობა სასცენო განათება, რის გარეშეც წარმოუდგენელია თეატრის მუშაობა.

** სტატიაში გამოყენებულია „კულტურული მემკვიდრეობის არასამთავრობო მონიტორინგისა“ და „სამოქალაქო ინიციატივის“ მიერ გაზეთ „ივერიაში“ მოძიებული მასალები.*

ფოტოები გადაღებულია კახა ხიმშიაშვილის მიერ.

Kakha KhimShiashvili

UNKNOWN KAKHETI- THE VILLAGE OF LOWER MACH- KHAANI

Kakheti is one of the parts of Georgia, which never lacked guests. Local or foreign tourists often take part in wine tours and not abundantly scattered remarkable monuments of Kakheti miss visitors. The majority of tourists visit famous monuments- Alaverdi, Shuamta, Nekresi, Lopota, Telavi and Tsinandali. But there is less known and accordingly less attractive monuments and villages for tourists in Kakheti, which undoubtedly deserves a wider public interest.

One of such villages is lower Machkhaani. It is in Signaghi region and is connected to Tsnori and Signaghi by a straight road.

Lower Machkhaani was formed as the trade center of Kiziki in the end of 19th century. Here a fair was held and the Kiziki people went to Machkhaani to trade. This continued until the mid of 20th century, i.e. before Machkhaani market was replaced by famous market in Kakheti-Bodbiskhevi.

In the 19th century the residents of the village brothers Dimitri and Basiko Nadirashvili contributed in the strengthening of Lower Machkhaani. Dimitri Nadirashvili even took the name of his village as a pseudonym and became Mackhaneli. The brothers, especially Dimitri, managed new ventures, formed a partnership and founded so called Public Depot – today’s terminology “Shopping center”, in addition, at the end of the 19th century the school, a hospital and what is surprising the theater were founded in Lower Machkhaani. The current events in Lower Machkhaani were regularly covered by

newspaper “Iveria”.

We offer one of the excerpts from “Iveria”, which describes the work of “Depot” and perfectly demonstrates what a difficult and, one may say, in a hostile environment were Machkhaaneli people work in partnership, what methods their competitors used to ensure that people did not go to the “Depot” for trade. “Trade and membership amount is increasing day by day in a newly established depot. The local government has bought the best place there recently and intends to erect a large building this summer, because depot is often so crowded with the customers that the needle does not fall.

Ploughs are sold in the same price, as they are bought in Tbilisi by retail. The buyer remains behind ten rubles, if the expense and delay are not calculated. Leech merchants and second-hand dealers are spreading all sorts of falsehood about the depot in Kiziki villages: „Everything in depot is very cheap, because there are all the surviving cattle from cholera and as soon as summer comes, all the buyers will be annihilated by cholera. Red-yellow papers (cheque) are written in Depot, in order to submit the government – how much peasants purchase and the post money will increase. They give you in low prices, because they have small sizes and warehouses. Don’t you think that depot cheapen them? The goods are cheapen in Russia too ...”

Who can count, what other rumors they spread, robbers of people, but you can’t convince people.... The majority of people mention the founders of “Merciful Depot” in prayers and blessing” (“Iveria” 1896. N5).

The 19th century rural planning and lots of buildings built at the end of 19th and in the beginning of 20th centuries are preserved in Machkhaani. A large part of these buildings are survived (some better, some worse), including a school, a hospital, a theater and many barrelhouses. The “depot” itself is so much altered during the Soviet Union, that nothing is survived from the original buildings. Unfortunately, the school, where there was a technical

school during the Soviet Union, is in poor condition.

According to the locals, there were almost a hundred and twenty barrelhouses in Lower Machkhaani. All of them were more or less of standard planning – on the first floor there was a barrelhouse or a workshop, which were opened with large apertures towards the street. And on the second floor- living facilities. The balconies were hanging from the second floor to the street. There are lots of such buildings survived in Machkhaani, but they have not retained the original function of barrelhouse or workshop and all of them are rebuilt as living spaces. All of this happened in the Soviet era, when the government closed down barrelhouses and banned trading. It should also be noted, that, as Lower Machkhaani was powerful and comparatively rich village, lots of residents of Machkhaani were killed in the repressions during the Soviet period. According to the locals, repressions were more ferocious in Machkhaani than in other villages.

As mentioned above, there were balconies hanging from the second floor of the barrelhouses, Most of these balconies were destroyed demolished the Soviet period and now there is nothing apart from the doors on the facades of the second floor.

Machkhaani theatre is in better condition. The construction of the theatre began in 1891 (perhaps in 1892) and finished in 1899. It was built by the donations made by Kiziki society and is quite different from the village theaters, it is capacious with two hundred-seat pit and a tier, and on the right and left side of the stage there are boxes. It should be noted that the chairs in the pit are authentic as well as the survived part of stage machinery. According to the Machkhaani people, the theater had a moving stage, which was dissolved and taken to Marjanishvili Theater. Machkhaani theater like a depot, often was the discussion topic for “Iveria” newspaper. Here what “Iveria” wrote in 1899 (N162) “In July 1899, in a new building of Machkhaani theater “Kha-

numa” was performed with the help of A. Tsagareli and local theater lovers. The performance was attended by Kiziki selected society and lots of people (Poor people for free). The income from the performance was ten rubles, which should pay the debt of newly built theater. The intelligence of Machkhaani intends to place book storage in a newly built theater hall, where on weekends they will read people lectures written in folk language, moral, agricultural and curative.’

Thus, interested visitors can get acquainted with fetured village of Kakheti, more exactly of Kiziki, where miraculously survived the 19th century architectural fabric, many buildings, including such notable, one of the first theaters in eastern Georgia.

We are pleased that there are fans now who want to study and promote Lower Machkhaani, in particular, organizations “Non-governmental monitoring of Cultural Heritage” and “Civil Initiative”. By their initiative, the National Agency for Cultural Heritage preservation of Georgia, gave the monument status to the theater and on of the house in 2014. “Civil Initiative”, which is the local, Kizik organization, is currently trying to revive the theater in Lower Machkhaani. The organization succeeded that in October 16, 2014 the orchestrs “Symphonieta of Georgia” held a charity concert. The income from the concert will be used for arranging stage lightning, withiut which the functioning of the theater is impssible.

The article used the material retrieved in “Iveria” newspaper by “Non-government monitoring of cultural heritage” and “Civil Initiative” .

Photos are taken by Kakha Khimshiashvili

“ქვეყანა კლდესა და კლდეს შორის“

“სადაც ოქროსფერი მზის ქაფია,
 თორღვაის ცხენი იქ აბია,
 ჯაჭვი ძაგანისა მიაბნია,
 უამმა გზა-ბილიკებს უცნობს...”

ბ. ღაიაური

სოფელი მუცო მდებარეობს დუშეთის მუნიციპალიტეტში, მდინარე არდოტის წყლის (არღუნის მარჯვენა შენაკადი) ხეობაში, ზღვის დონიდან 1880 მ-ზე. მუცო უძველესია პირიქითა ხევსურეთის შემორჩენილ ნასახლართა შორის. ის იყოფა ძირითადად ორ ნაწილად - შეთეკაურთ და დაიაურთ უბნებად. სოფელი საუკუნეზე მეტი ხნის წინ, თითქმის გაუკაცრიელდა. ამჟამად შემორჩენილია შუა საუკუნეების დაახლოებით 40-მდე

სახლის ნანგრევები, ოთხი საბრძოლო ციხე-კოშკი, მათ შორის, ლეგენდარული თორღვას ციხე და კოშკი, რომელთა ორიგინალური არქიტექტურა დღემდე შენარჩუნებულია.

2014 წლის ივნისიდან საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო მუცოს სრული რეაბილიტაციის პროექტს ახორციელებს და სულ მალე პირიქითა ხევსურეთის "კლდესა და კლდეს შორის გამომწვდელი ქვეყანა," ქვეყანა - "სადაც ოქროსფერი მზის ქაფია" და სადაც თორღვაი ძაგანს ფშაველი ძმადნაფიცის, უშიშას ნაჩუქარი ჯაჭვი დაუკარგავს - ფენიქსივით აღდგება თავისი პირველადი მშვენიერებით.

მუცოს შესახებ:

ლეგენდა - საიღუმლო განძი

ლეგენდის თანახმად, მუცოს მკვიდრნი მთავარანგელოზის ბროლისკალოს ხატზე ლოცულობდნენ. ისინი განთქმული მეომრები და მონადირეები ყოფილან და რადგან საუკუნეების განმავლობაში ხატისთვის მიძღვნილ უმდიდრეს საგანძურს იცავდნენ, მიაჩნდათ,

რომ წმინდა დროშათა არმიის მუდმივი ნევრები იყვნენ. მხოლოდ ორმა ადამიანმა იცოდა საიღუმლო საგანძურის ადგილსამყოფელი. საგანძური და დროშა მუცოელებს ხევსურთა უდიდეს დღესასწაულზე -“ათენგენობაზე“ გამოჰქონდათ. “ათენბეგობის“ დროს მედროშეები ზანზალაკებიან დროშას ჩამოატარებდნენ ხოლმე, ხატის ყმები დროშის წინაშე იყრიდნენ მუხლს, ხოლო გამორჩეულ საკარგყმოს ლუდით სავსე “ხატის თასებს“ ურიგებდნენ და იმ მამაცყმათა მოსაგონარს სვამდნენ, რომლებმაც სამშობლოსთვის

განირეს თავი. საიდუმლოს გასანდობად ღირსეული ყმის ძიებაში საგანძურისა და დროშის სამალავების მცოდნეები ისე დაიხოცნენ, რომ საიდუმლო არავის გაანდეს და მუცოს მიუვალ კლდეებში დამალული განძისა და დროშის ადგილსამყოფელი უცნობი დარჩა. მუცოელებს დღესაც სჯერათ, რომ განძს ვერავინ იპოვის, მანამ სანამ მუცოს მფარველი ხატი თავად არ ამოარჩევს ღირსეულ ყმას და სიზმრად არ მოუვლენს მას ხატის სამყოფელს.

ციხე-სოფელი განლაგებულია მუცო-არდოტის ხეობის თავზე, რთული რელიეფის სამკლდოვან ტერასაზე. შენობები ნაგებია ფიქალი ქვით, მშრალი ნყოფით. თერმოიზოლაციის მიზნით, ფიქლებს შორის სიცარიელე დუღაბითაა ამოვსებული. ყველაზე ადრინდელი ზედა - პირველი, ოვალური მოყვანილობის ტერასაა. ჩრდილოეთიდან დაცულია თორღვის კოშკით, სამხრეთიდან ციხე-სახლებით, ხოლო აღმოსავლეთიდან და დასავლეთიდან - ციცაბო კლდის ქარაფებით. ტერასის შუა ნაწილში ნმ. გიორგის ხატი და მაღალი სათვალთვალ კოშკია. ხატის მახლო-

ბლად (სამხრეთით) ყორით შემოფარგლული ეზო, ე.წ. “ბროლის კალოა“, რომელიც ციხე-სოფლის ერთადერთი საჯინიბო იყო.

მეორე - შუა ტერასა, მთლიანად საცხოვრებელი ნაგებობებისგან შედგებოდა. შენობები ერთმანეთის მიჯრით დგას, მათი გარეთა კედლები საბრძოლო ზღუდეს ქმნის. სახლები ძირითადად ოთხსართულიანია (ყოფილა ექვს სართულიანებიც).

ციხე-სახლების I სართულზე უმეტესად ბოსლები იყო მოწყობილი, II სართული საცხოვრებელად გამოიყენებოდა (იშვიათად პირიქით). III და IV სართულები, რომელთა ფართობი 40, 60 ან 70 კვ. მ-ია, აგრეთვე, საცხოვრებელი იყო. V სართულს იყენებდნენ სურსათის მარაგის, სამუშაო და საბრძოლო იარაღის შესანახად. სართულები ერთმანეთს უკავშირდებოდა ჭერის ხვრელებითა და ხის

კიბეებით, აგრეთვე, ხის მთლიან მორზე ამოკვეთილი საფეხურებიანი კიბეებით. III სართულზე, ტრადიციულად, მონყობილი იყო კერა, სახანძრო იზოლაციით. საკვამლე ღიობი (საკვამი) ყველა ღიობზე მაღლა მდებარეობდა. სარკმლები სათოფურების ფუნქციასაც ითავსებდა. ამიტომ მათი განლაგება და პროპორციები თავდაცვითი თვალსაზრისით განისაზღვრებოდა. ციხესახლები გადახურულია დახრილი ცალფერდა სახურავებით - სიპებით ან ბანით - ჭურხოთი. ციხე-

სოფლის ყველა ქუჩას, შუკასა და შესახვევს სათავდაცვო, საფორტიფიკაციო დანიშნულებითაც აშენებდნენ. მესამე - ქვედა ტერასაზე, სოფლის სასაფლაოა, სადაც, განლაგებულია სამლოცველოები.

ფოლკლორული და არქეოლოგიური მასალები შეაგროვა
მაია ჩოლოყაშვილმა

გამოყენებული წყარო:

- 1. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერა, ტ 2. 2008 წ.

ფოტოები გადაღებულია შალვა ლეჟავას მიერ.

MUTSO

“A COUNTRY BETWEEN ROCKS”

The Village Mutso is located in Dusheti municipality, in the gorge of the river Ardoti (on the right tributary of the Arghuni), 1880 meters above sea level. Mutso is the oldest among the remained former houses in Lower Khevsureti area. It is mainly divided in two parts – Shetekauri and Daiauri districts. The village was completely abandoned more than a century ago. At present there are about 40 ruins of houses, four combat towers, including legendary Torghva castle and a tower are remained from the medieval ages, the original architecture of which are still preserved.

Since June 2014, the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia has been carrying out Mutso full rehabilitation project and soon Lower Khevsureti “Country locked between rocks”, country – “where there is the golden sunlight foam” and where Torghvai Dzagani lost the chain gifted by his adopted brother, Ushisha- will resurrect with its primary beauty like Phoenix.

ABOUT MUTSO: LEGEND-SECRET TREASURES

According to the legend, the inhabitants of Mutso prayed for the Archangel Broliskalo icon. They were famous warriors and hunters and as they defended the richest treasure dedicated to the icon for centuries, believed that they were the permanent members of the Holy Flag Army. Only two persons knew the location of secret treasure. The people of Mutso brought the treasure and the flag only at ‘Atengenoba’ (Christian holiday; established in III-IV centuries, to commemorate the martyr Greek monk AtinogenSebastieli. During this holiday the flag bearers used to pass the flag with bells, icon serfs and signified men were given “the bowls of icon” and they drank for remembrance of those brave men, who sacrificed their lives for their country. In searching of worthy man whom they can confide the secret, those who knew the hiding place of treasure and flag died. So they did

not let anybody into secret and in inaccessible cliffs of Mutso the location of hidden treasure and the flag is still unknown. The Mutso people still believe that no one will find the treasure, until the patron icon of Mutso chooses itself the worthy man and reveals the location of the icon in his dream.

Fortified village is located on top of Mutso-Ardoti valley, on a three rocky terrace of complex relief. Buildings are built with shale, dry masonry. For thermo-isolation the space between shales are filled with mortar. The oldest is first-upper, oval-shaped terrace. From the north it is protected by Torghvai tower, from the south – by houses and from east and west- by steep rock. In the middle of the terrace there is the icon of St. George and observing tower. Near the icon (in the south) there is yard fenced with rubble, the so called “Crystal stackyard”, which was the only stable of fortified village.

The second-middle terrace consisted entirely of residential buildings. The buildings stand side by side and their outer walls create battle enclosure. The houses are mainly four-storied (also there were six-storied)

On the ground floor of fortified villages there were mostly cattle-sheds, the first floor was used for living (rarely opposite). The second and third floors, with an area 40, 60 or

70 sq.m. were also the living spaces. The fourth floor was used for storage of food, working tools and weapons. The floors were connected with ceiling holes and wooden stairs, also with stepped staircase carved on a log. Traditionally, on the second floor there was a place with fire insulation. Exhaust opening (chimney) was above all the openings. Windows also serve as embrasures. Therefore, their layout and proportions were determined in terms of defence. Fortified houses are covered with sloped single sided roofs. All the streets and alleys were built for defense and fortification purpose.

On the third – lower terrace, is the village cemetery, where chapels are located.

Photos are taken by Shalva Lejava.

მუზეუმები და არტიფაქტები

ზევისა და მნემოსინეს საიდუმლო კავშირის შედეგად, სიმღერისა და ცეკვის ხელოვნებით დაჯილდოებული ცხრა ქალიშვილი დაიბადა. ეს მუზა-ქალღმერთები — პოეტთა შთაგონების წყარონი, პარნასზე ცხოვრობდნენ. მუზებს თავიანთი ტაძრები სჭირდებოდათ და გაჩნდა “მუზეუმები.” ცხრა მუზის ცხრა მუზეუმი, ცხადია, არ იკმარა სიძველეების, ხელოვნებისა და ზოგადად მშვენიერების ტრფიალმა კაცობრიობამ და დღეს სამყაროს უამრავი მუზეუმი ამშვენებს.

დიმიტრი ნაზარიშვილის მემორიალური სახლი, სამხრეთის ფასადი

სულ მალე, 18 მაისს მსოფლიო მუზეუმების საერთაშორისო დღეს აღნიშნავს. ჟურნალი “ონლაინ არქეოლოგია” ამ ღირსშესანიშნავ თარიღს ულოცავს მუზეუმების მესვეურსთ, თანამშრომლებსა და დამთვალიერებლებს. ქუთაისის ისტორიულ-არქიტექტურულ მუზე-

უმ-ნაკრძალის მმართველი, ისტორიის აკადემიური დოქტორი როლანდ ისაკაძე კი წარმოგიდგენთ ქუთაისის ისტორიულ-არქიტექტურულ მუზეუმ-ნაკრძალს და იქ დაცული რამდენიმე არტეფაქტის აღწერილობას.

ქუთაისის ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალი 1981 წელს შეიქმნა. 1984 წლიდან მუზეუმ-ნაკრძალის ოფისი და მცირე სამუზეუმო სივრცე განთავსებულია ღვანლმოსილი ქუთაისელი ექიმისა და საზოგადო მოღვაწის დიმიტრი ნაზარიშვილის (1854-1927 წწ.) მემორიალურ სახლში, სადაც გამოფენილი და დაცულია 700-ზე მეტი ექსპონატი.

მუზეუმ-ნაკრძალის საკურატორო სფეროში ერთიანდება იმერეთის, რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონები.

ქუთაისის ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალის საქმიანობა მოიცავს დიმიტრი ნაზარიშვილის მემორიალური ფონდის ინვენტარიზაციასა და პოპულარიზაციას, სამოქმედო არეალის მატერიალური და არამატერიალური მემკვიდრეობის მონიტორინგსა და ინვენტარიზაციას, საგანმანათლებლო და სამეცნიერო საქმიანობას (ისტორიული, არქეოლოგიური და სხვა კვლევები) და ვიზიტორთა მომსახურების ორგანიზებას გამორჩეულ ობიექტებზე (ბაგრატის ტაძარი, ქუთაისის ნაქალაქარი, გელათი, მონამეთა, გეგუთი, მღვიმევი, კაცხი, ნიკორწმინდა და სხვ.).

არტიფაქტები:

* სურათი 1

ფაიფურის სანვნე. XIX-XX საუკუნეთა მიჯნა.

დაცულია დიმიტრი ნაზარიშვილის მემორიალურ ფონდში

* სურათი 2

ქვის ცული. აღმოჩენილია შემთხვევით, ბაგრატის ტაძრის ეზოში და, სავარაუდოდ, იქვე 2005-2012 წლებში გათხრებით გამოვლენილი ქ.ნ. II ათასწლეულის შუა ხანების ნამოსახლარის კუთვნილია.

დაცულია ქუთაისის სახელმწიფო-ისტორიულ მუზეუმში.

* სურათი 3

ეკლესიის ქვის მოდელი. აღმოჩენილია შემთხვევით, ზესტაფონის მუნიციპალიტეტის ქვედა საზანოში (ტყლაპის უბანი) საავტომობილო გზის სარემონტო სამუშაოების მიმდინარეობის დროს. სავარაუდოდ, ანტირელიგიური კამპანიის პერიოდში, მიკრორეგიონის რომელიღაც ეკლესიის ნანგრევებიდან არის აღებული. ეკლესიის უნიკალური ქვის მოდელი აღმოჩენის

ადგილზე გამოყენებული იყო სამშენებლო მასალად. სტილისტური ანალიზის (გუმბათქვეშა შეისრული სარკმლები) საფუძველზე გვიანდელი შუა საუკუნეებით დათარიღდა.

დაცულია ქუთაისის ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალის ფონდში.

ფოტოები გადაღებულია როლანდ ისაკაძის მიერ.

MUSEUMS AND ARTEFACTS

The manager of Kutaisi historical and architectural museum-reserve, academic Dr. in history, Roland Isakadze will present historical and architectural museum-reserve of Kutaisi and the description of artefacts kept there.

The Historical and Architectural Museum-Reserve in Kutaisi was established in 1981. From 1984 the office of Museum-Reserve and a small museum space is located in a memorial house of distinguished physician and public figure of Kutaisi DimitriNazrashvili (1854-1927), where more than 700 exhibits are displayed and reserved.

Artefacts:

Picture 1

Porcelain juice jug. 19th -20th centuries

Reserved in DimitriNazrashvili memorial fund

Picture 2

The stone axe. Discovered by accident, in the yard of Bagrati Cathedral and most likely, belongs to the former settlement of the middle ages of second millennium BC, excavated in 2005-2012.

Reserved in Kutaisi historical museum.

Picture 3

Church stone model. Discovered by accident, in Lower Sazano of Zestaponi municipality (Ty-lapi (fruit cookie) district) during the road repair works. Most likely, during the anti-religious campaign, it is taken from the ruins of a church. The unique model of the stone was used as building material. On the basis of stylistic analysis (lancet windows in the dome) it is dated back to the late Middle Ages.

Reserved in a historical and architectural museum-reserve fund.

Photos are taken by Roland Isakadze.

ცნობისათვის:

“ონლაინ არქეოლოგიის” რუბრიკა “ცნობისათვის” წარმოგიდგენთ არქეოლოგიურ არტეფაქტებს, რომლებმაც შემოგვინახა სხვადასხვა ენაზე შესრულებული წარწერები, ანუ გთავაზობთ — წარწერებით გაცოცხლებულ წარსულს.

დიდი მცხეთის მუზეუმ-ნაკრძალში დაცულია სვეტიცხოვლის მახლობლად გათხრილ წამოსახლარში აღმოჩენილი ებრაულწარწერიანი ოქროს ამულეტი, რომელიც ქ.შ. V-VI საუკუნეებით თარიღდება.

ოქროს ფირფიტაზე წვეტიანი საწერი ინსტრუმენტით ამოკვეთილია ებრაული დამწერლობით შესრულებული 29 სტრიქონიანი წარწერა. ტექსტის თარგმანი:

1. [ეს არის] კეთილი ამულეტი აბრაჰამ სარას ძისათვის,
2. მისი ოჯახის წევრებისათვის, ეს [არის] ბეჭედი
3. რომლითაც დაიბეჭდა სოლომონ მეფემ [ბოროტი სულები],
4. რათა არა ევნოს აბრაჰამ სარას ძეს,
5. და [არც] არავის მისი ოჯახის წევრებიდან ჩვენ წინაშე და
6. როგორც ადრეც, შეასრულა [სიტყვა] ღმერთმა ძლიერმა აბრაჰამის მიმართ
7. რომ [იგი] იქნებოდა ღმერთი დამცველი [მისი] მუდამ
8. შენ გაჭირვებული [ხარ]. განდევნე [ბოროტი სულები], გააკეთე
9. სიკეთე დაფარულად [საიდუმლოდ] დაადე ხელის მას!
10. [და] კვლავ (კიდევ უფრო) განამტკიცე სამართლიანი [საქმე],
11. სახელითა ამ ანგელოზებითა მე ვბეჭდავ
12. და ვკრავ [ბოროტ სულს], რათა [მან] არ იბატონოს მასზე,
13. აბრაჰამ სარას ძეზე არ [იყოს].
14. ჯადო და ავი საქმე
15. და არც შეკრულნი (მოჯადოებულნი), და არც ქერუბიმნი.
16. და არც ეშმაკი და არც ეშმაკეული და არც
17. არავითარი ბოროტი დემონი, და არ ექნებათ [მათ] ძალა,
18. აბრაჰამ სარას ძეზე
19. დღეიდან უკუნისამდე!
20. ამენ, ამენ, სელა! აღსდევ და აღასრულე
21. ნამოქმედარი წყალობისა! და არ არის მათში
22. სუბსტაცია. აღეფ, ბეთ, გიმელ, დალეთ
23. ჰე, ვა, ზაინ, ხეთ, ტეთ, იოდ
24. ქაფ, ლამედ, მემ, ნუნ, სამეხ<[აინ],
25. ფე, ცადე, კოფ, რეშ, შინ,

26. თავ. და თქვა იაკობმა, როდესაც
27. იხილა ისინი: "ღმერთის ბანაკია ეს".
28. და უწოდა სახელი ადგილსა
29. მას მახანაიმ

ცნობისათვის:

ისტორიული წყაროები გადმოგვცემს, რომ ებრაული თემები მცხეთაში ქ.წ. VI-V საუკუნეებში დასახლდნენ. ამაზე მეტყველებს მცხეთის ტერიტორიაზე გათხრილ არქეოლოგიურ ძეგლებზე აღმოჩენილი არტეფაქტებიც.

• დასკვნა:

ოქროს ამულეტზე ამოტვიფრული წარწერა ადასტურებს, რომ ქ.შ. V-VI საუკუნეებში მცხეთაში კვლავ სახლობდა მძლავრი ებრაული თემი, რომელმაც შეინარჩუნა თავისი სარწმუნოება და ტრადიციები, **ანუ მიუხედავად სამოქალაქო ადაპტაციისა, ებრაელებს საქართველოში თავიანთი ეთნიკური იდენტურობა არ დაუკარგავთ.**

• ბიბლიოგრაფია:

კონსტანტინე წერეთელი; მცხეთის არამეული ამულეტი.
მცხეთა XI, თბ. 1996. გვ. 95-132.

ვ. ნიკოლაიშვილი, ახალი ინფორმაცია სიძველეთა შეს-
ახებ, გაზ. "თბილისი", 1992 წ. 21.12.

А. М. Апакидзе и др., полевые археологические исследования
в 1989-1992 гг, Тбилиси, 1994 г.

FOR INFORMATION:

Rubric on “Online Archeology” – “ For Information” presents archaeological artefacts, which preserved inscriptions made in various languages i.e. it suggests the past brought back to life by inscriptions.

In Great Mtskheta Museum-reserve, near Svetitskhoveli (“the Living Pillar Cathedral”), in excavated settlement a gold amulet is discovered, which is dated back to V-VI centuries.

On a gold plate with a sharp writing instrument 29 line inscription is engraved in Hebrew writing.

For information: The writing engraved on gold amulet confirms that a powerful Jewish community was still dwelling in V-VI centuries, which retained its faith and traditions, i.e. even civilian adaptation, Jews have remained their ethnic identity in Georgia.

BIBLIOGRAPHY:

Konstantine Tsereteli; Mtskheta Aramic amulet.
Mtskheta XI, Tbilisi 1996. p. 95-132.

V. Nikolaishvili, new information about antiquities, newspaper "Tbilisi", 1992. 21.12.

A.M. Apakidze etc. field Archeological research in 1989-1992, Tbilisi, 1994.

კ რ ო ე ქ ტ ე ბ ი

კონსტანტინე ჯიცხელაური

I

შუაგორის ნაქალაქარი (დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტი - შირაქი)

გარეჯის მრავალმთის ქალაქური ტიპის დასახლებების გამოვლენის შემდეგ, ქართული არქეოლოგიის ერთ-ერთი უდიდესი აღმოჩენაა შირაქის ველზე (პალეოჰიდროლოგიური ქსელისა და სატელიტური გადაღებების მიხედვით) ბრინჯაოს ხანის დიდი ნაქალაქარის გრანდიოზული ციტადელი. საიტი „შუაგორის“ სახელით დამკვიდრდა სამეცნიერო მიმოქცევაში.

ნაქალაქარი შირაქის ველის ირგვლივ, მთა-გორებზე განლაგებული მცირე დასახლებების ცენტრში მდებარეობს და გრანდიოზული მასშტაბებით გამოირჩევა. მხოლოდ მისი ოთხკუთხა ციტადელის ზომებია 400X400 მ, ანუ 16 ჰექტარზეა გადაშლილი და დაცულია 4 მ სიგანის ქვის ლოდებით ნაგები საფორტიფიკაციო კედლით. სატელიტური გადაღების მიხედვით ციტადელი ორ კულტურულ ფენას შეიცავს. ქვედა ფენა (ანაკრეფი მასალიდან გამომდინარე) თარიღდება ქ.ნ. XIV-XIII საუკუნეებით, ხოლო ზედა ფენა ქ.ნ. XII-IX საუკუნეებით.

„შუაგორის“ ნაქალაქარი კავკასიის ერთ-ერთი უძველესი და ყველაზე მასშტაბური ნაქალაქარია, მის გადასარჩენად და შესასწავლად საჭიროა:

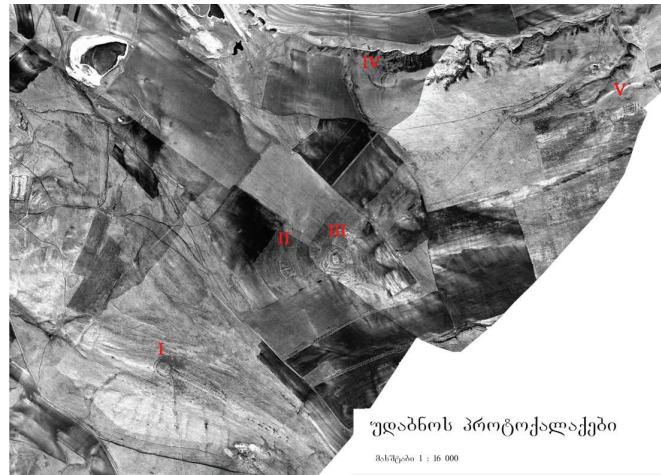
1. ჩვენი წარსულისთვის ამ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლის სრულად აღწერა;

2. ძეგლის შესწავლით უცხოეთის სამეცნიერო ცენტრების დაინტერესება.

ამჟამად ციტადელი და მთელი ქალაქის ფართობი იხვნება და სისტემატიურად ნადგურდება, მის სამხრეთ ნაწილზე გადადის ასფალტირებული ავტომაგისტრალი დედოფლისწყარო-ქვემო ქედი. ვინაიდან, ციტადელის მთელი ტერიტორია პრივატიზებულია, დაზვერვითი გათხრების ჩატარება შესაძლებელია მხოლოდ გზის ორივე მხარეს.

განსახორციელებელია სასწრაფო დაზვერვითი არქეოლოგიური სამუშაოები ავტომაგისტრალის გაყოლებით, სიგრძივ ორივე მხარეს - ჩრდილოეთით და სამხრეთით. დაზვერვითი გათხრების ვადა დაახლოებით ერთი თვით უნდა განისაზღვროს.

ნაქალაქარისა და მის ირგვლივ მდებარე თანადროული ძეგლების შესწავლა საშუალებას მოგვცემს სწორად გავიაზროთ სამხრეთ კავკასიის ერთ-ერთი უძველესი სახელმწიფოებრივი სისტემის წარმოქმნის საფუძვლები, შიდა სტრუქტურა და სოციალურ-ეკონომიკური არსი.

უდაბნოს პროტოქალაქები
მასშტაბი 1 : 16 000

უდაბნოს ჯგუფის ცენტრალური ქალაქი - I უდაბნო
ელიტარული დასახლება ციტადელით, ტაძრით და წყალმომარაგების სისტემებით

შირაქის ჯგუფის დასახლებების ცენტრალური ქალაქი - ციტადელი ძვ.წ.XIV-IX საუკუნე

II

„ნაომარი გორა“

(საგარეჯოს მუნიციპალიტეტი - გარეჯის მრავალმთა)

XX საუკუნის დასასრულს საქართველოს არქეოლოგიის ერთ-ერთი უდიდესი მონაპოვარი გარეჯის მრავალმთაში კავკასიის უძველესი ცივილიზაციის, ქ.წ. XIV-VIII საუკუნეების ქალაქური ტიპის დასახლებების აღმოჩენა იყო.

საქართველოში გამოვლენილი უძველესი ცივილიზაციის ამ ძეგლებით იმთავითვე დაინტერესდა მსოფლიოში ცნობილი ტროას ექსპედიციის ხელმძღვანელობა და 2000 წელს ქართულ-გერმანულმა ექსპედიციამ, პროექტ „ტროა-უდაბნოს“ ფარგლებში, საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი ნაქალაქარის „ნაომარი გორის“ არქეოლოგიური გათხრები დაიწყო. გერმანიის მხრიდან სამუშაოებს აწარმოებდა ტიუბინგენის ებენჰარდ კარლის უნივერსიტეტის წარმომადგენლობა პროფ. მ. კორფმანის ხელმძღვანელობით, ქართული მხრიდან - ოთარ ლორთქიფანიძის კვლევის ცენტრი. ექსპედიციამ (გერმანული მხარის დაფინანსებით) ექვსი წლის განმავლობაში იმუშავა. მისი საქმიანობა მოულოდნელად შეწყდა 2006 წელს მ. კორფმანის გარდაცვალების გამო. გამოუქვეყნებელი დარჩა დიდძალი, უდიდესი მეცნიერული მნიშვნელობის მასალა.

ნაომარი გორა მდებარეობს ქ. საგარეჯოს სამხრეთით, დავით გარეჯის ადრეული შუა საუკუნეების სამონასტრო კომპლექსებისკენ მიმავალი, ასფალტირებული გზის მე-17 კილომეტრზე, გზიდან ორი კილომეტრის მანძილზე, მთის თხემსა და ფერდობებზე (ზღვის დონიდან 900-970 მ).

გათხრილია ძეგლის მხოლოდ მცირე ნაწილი. ნაქალაქარებზე სამუშაოების გაგრძელება მნიშვნელოვანია, ვინაიდან აქ კავკასიის უძველესი ქალაქების ნაშთებია რეგულარული გეგმარებით, რაც უკვე ამ პერიოდში მიგვითითებს სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის არსებობაზე.

ამჟამად, მოუვლელია ძეგლის განათხარი ტერიტორიაც, სადაც 3000 წლის სიძველის ქალაქის ქვის კედლები ზოგ ადგილას ჯერ კიდევ გადარჩენილია 2 მეტრის სიმაღლეზე. ამასთან, დღემდე დაუდგენელია ქალაქის ციტადელზე მთავარი შესასვლელისა და ქალაქის წყალმომარაგების სისტემის გეგმარება, მძლავრი საფორტიფიკაციო ნაგებობის სტრატეგია, და სხვ. ყველა ეს დეტალი კარგად იკვეთება სილრმისეული კვლევის შედეგად, მაგრამ აუცილებელია მათი დაზვერვითი საველე სამუშაოებით შემონახვა და ამ სრულიად უნიკალური ძეგლის შესახებ ინფორმაციის წინასწარი პუბლიკაცია.

არქეოლოგიური სამუშაოების გაგრძელება საშუალებას მოგვცემს აღვადგინოთ, როგორც ციტადელის, ისე ქვედა ქალაქისა და საფორტიფიკაციო ნაგებობების გეგმარება, გამოვავლინოთ სატაძრო კომპლექსები, საზოგადოებრივი შენობები, საცხოვრებელი კვარტლები და სამაროვნები, აგრეთვე, წყალგაყვანილობის საიდუმლო გვირაბების მთელი სისტემა, რომელიც აეროგადაღებების დეშიფრირებით ზუსტად იხაზება.

საჭიროა „ნაომარი გორის“ ციტადელის მითითებულ პუნქტებზე, თვენახევრიანი დაზვერვითი არქეოლოგიური საველე სამუშაოების ჩატარება. ამისთვის საკმარისია დაზვერვითი თხრილების გაჭრა ნაქალაქარის ქვემოთ ჩამოთვლილ უბნებზე:

ნაქალაქარის კარიბჭესთან - ციტადელის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში;

ციტადელის პირველი დამცავი გალავნის დასავლეთ ნაწილში - იქ, სადაც კარგად იკითხება ორი სამშენებლო ფენა (ქ.ნ. XIV-XIII სს. და ქ.ნ. XII-VIII სს.).

ქალაქის წყალმომარაგების 900 მეტრიანი საიდუმლო გვირაბის სამ მონაკვეთში - დასაწყისში, შუა ნაწილსა და ბოლო ნაგებობასთან - იქ, სადაც წყაროს არსებობა ფიქსირდება.

III

გორასამარხი

(დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტი - ადგილი „ჩალიანხევი“)

ქ.ნ. IV ათასწლეულის პირველ ნახევარში მთელ კავკასიას გასდევს შუამდინარეთის ურუკელ მეტალურგთა მიგრანტთა ნაკვალევი. მიგრანტთა გამოჩენა კავკასიური კულტურის განვითარებისთვის „ფეთქებადი“ მუხტი აღმოჩნდა. ურუკელთა

ჩალიანხევის ყორღანი

მონაწილეობით სამხრეთ კავკასიაში ადრებრინჯაოს ხანის, მტკვარ-არაქსის ჩრდილოეთში კი, მაიკოპის მაღალგანვითარებული კულტურები ჩამოყალიბდა. ანუ, კავკასიური კულტურა ძალიან მოკლე დროში დიდად დანინაურდა.

ურუკელთა ნაკვალევი ნამოსახლარებისა და სამაროვნების სახით ფართოდ არის გამოვლენილი მტკვრის ხეობაში, აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, საქართველოში კი, მხოლოდ შიდა ქართლში შეინიშნება - ბერიკლდეების ნამოსახლარისა და კავთისხევის გორასამარხის სახით. კახეთში ურუკელთა კვალი მხოლოდ ორი შემთხვევითი აღმოჩენით არის დაფიქსირებული. ამ საკითხთან დაკავშირებით ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვანვდის დედოფლისწყაროს სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ხუთიოდე კილომეტრის სიშორეზე, ადგილ „ჩალიანხევში,“ განძის მაძიებლების მიერ დანგრეული კატაკომბური კონსტრუქციის გორასამარხში გამოვლენილი ურუკელი ბელადის ქვისგან გამოთლილი კვერთხი, რომელიც ტიპურ მტკვარ-არაქსულ მასალებთან ერთად უნდა იყოს აღმოჩენილი. უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ დანგრეული გორასამარხის გვერდით, ოციოდე მეტრის დაშორებით, ამ ტიპის დაუზიანებელი მეორე სამარხია, რომელიც ყრილის მიხედვით პირველი სამარხის თანადროულია. ბუნებრივია, მოსალოდნელია ამ სამარხშიც *in situ* ურუკული ნივთიერი მასალის აღმოჩენა, რაც უმნიშვნელოვანესია მხარისა და მთელი კავკასიის უძველესი წარსულის სწორი გააზრებისათვის. გადარჩენილი გორასამარხის ყრილის დიამეტრი 40 მეტრია, სიმაღლე ცენტრალურ ნაწილში - 2,5 მეტრი. სავარაუდოდ, ის დანგრეული გორასამარხის მსგავსად, კატაკომბური კონსტრუქციის უნდა იყოს - აღმოსავლეთის მხრიდან ქვის ბრტყელი ბლოკებით გადახურული შესასვლელით. მის შესასწავლად აუცილებელია ყრილის ტოპოგრაფიკა და აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ ორი მეტრის სიგანის თხრილის გაჭრა. ეს საშუალებას მოგვცემს, დავადგინოთ სამარხის გეგმარება. კატაკომბაში შესასვლელის განმენდის შედეგად თუ

შესასვლელი აღმოსავლეთ მხარეს აღმოჩნდება, არქეოლოგები შეძლებენ პირველად კავკასიის სიძველეთა კვლევის პრაქტიკაში აღრებრინჯაოს ხანის კატაკომბური სამარხის კონსტრუქციის სრულად დაფიქსირებას. დანგრეული გორასამარხის მკვრივ კირქვაში ჩაჭრილი დასაკრძალავი დარბაზი კარგად იყო გადარჩენილი თითქმის 2 მ სისქის გადახურვით.

„ჩალიანხევის“ გორასამარხი კერძო მენარმის (რომელიც მექანიზაციით მის გადასწორებას გეგმავს) კუთვნილ ტერიტორიაზე მდებარეობს, ამიტომ მისი არქეოლოგიური შესწავლა სასწრაფოა.

IV

ენამთა

(დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტი - ქ.ნ. III-II ათასწლეულების დასახლება)

ენამთა კულტურული ძეგლები

ენამთის დასახლება მცირე ბორცვია (200X200 მ), რომელიც ალაზნის ველის სამხრეთ ნაწილში, გომბორის ქედის მთისწინეთში, ხევის პირას მდებარეობს, ქ. დედოფლისწყაროდან 10 კილომეტრი-

ენამთა

თაა დაშორებული და მას გრუნტის გზით უკავშირდება (ზღვის დონიდან დაახლოებით 280-300 მ).

ენამთის დასახლება ხელუხლებელია, მხოლოდ მისი სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილია შელახული, სადაც 3 მ სიმაღლის კულტურული ფენაა გაშიშვლებული. ნამოსახლარის ჩრდილოეთით, უშუალოდ მის გაგრძელებაზე დიდი ყორღნული ველია, რომლის ქვაყრილები ხვნით არის დაზიანებული.

ენამთის ნამოსახლარი ამჟამად ერთადერთი ცნობილი ძეგლია, რომელიც ქ.ნ. III-II ათასწლეულის კულტურულ ფენებს შეიცავს და რომლის შესწავლა შესაძლებელია უმნიშვნელოვანეს რგოლად იქცეს ამ პერიოდის ცენტრალური ევროპის ჩრდილო-სტეპური კულტურებისა და ძველი აღმოსავლური ცივილიზაციების ურთიერთმიმართების მრავალი პრობლემის გარკვევის პროცესისა.

არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარების შედეგად, აგრეთვე შესაძლებელია ნათელი მოეფინოს ქ.ნ. III-II ათასწლეულის კულტურების ბევრ ბუნდოვან საკითხს. აქ გათხრების განხორციელება აუცილებელია, ვინაიდან ძეგლი შეიცავს ქ.ნ. III ათასწლეულის მეორე ნახევრის, ე.წ. მარტყოფი-ბედენისა და II ათასწლეულის პირველი ნახევრის თრიალეთური კულტურის დასახლებების შრეებს, რაც კავკასიაში დღემდე თითქმის შეუსწავლელია.

V

ნაქალაქარი სორანთა
(დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტი -
ქ.ნ. I ათასწლეულის მეორე ნახევრისა და
ქ.შ. I ათასწლეულის ნაქალაქარი)

სორანთა - ქ.ნ. I ათასწლეულის მეორე ნახევრისა და ქ.შ. I ათასწლეულის ნაქალაქარი მდებარეობს მდინარე ივრის მარცხენა სანაპიროზე, მთისწინეთში. ვაშლოვანის ნაკრძალის ტერიტორიაზე (ზღვის დონიდან 229 მ). ქალაქის ერთი ბორცვი მიწის სათხრელი ტექნიკით დაზიანდა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ წარმოებული დაზვერვებისა და განმენდითი სამუშაოების შედეგად დადგინდა ქალაქის ფარგლები, რომელიც 10 ჰექტარზეა განფენილი. ზედაპირული მასალის მიხედვით აქ სასახლეებისა თუ ტაძრების ექვსი კომპლექსია. ნაქალაქარი თანამედროვე დასახლებებიდან რამდენიმე ათეულ კილომეტრზე მდებარეობს და სრულიად დაუზიანებელია.

ექსკავატორით დაზიანებულ ბორცვზე განმენდითი სამუშაოების ჩატარების შედეგად გამოვლინდა ქ.ნ. I ათასწლეულის მეორე ნახევრისა და ქ.შ. I ათასწლეულის სატაძრო კომპლექსი ქვის კედლებით, საკურთხევლითა და ქვის სვეტის ძირებით. აქ აშკარად ორი კულტურული ფენაა როგორც წინაქრისტიანული, ისე ადრექრისტიანული ეპოქის. განსაკუთრებულად მრავლად აღმოჩნდა არქაული კრამიტის ფრაგმენტები და სხვა კერამიკული ნაწარმი.

ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით ეს უძველესი ქართული ქალაქის ხორანთის ნანგრევები უნდა იყოს. მისი შესწავლანათელს მოჰყვენს უძველესი კავკასიური სახელმწიფოების იბერიისა და ალბანეთის ისტორიის მრავალ უცნობ და სადავო საკითხს. იგი საფუძველი გახდება ძველი ბერძნული და რომაული წყაროების არაერთი ცნობის გაანალიზებისა.

ნაქალაქარი ვაშლოვანის ნაკრძალის ტერიტორიაზეა, რომლის ირგვლივ მრავალი კეთილმოწყობილი ბუნგალოა ტურისტებისთვის და ის ამ თვალსაზრისითაც მეტად საყურადღებო ობიექტია.

P R O J E C T S

Konstantine Pitskhelauri

I

SHUAGORI NAKALAKARI (FORMER CITY) (DEDOPLLISTSKARO MUNICIPALITY- SHIRAKI)

After finding urban settlements of Gareji Mravalmta (multi-mount), one of the greatest discoveries of Georgian archeology, is a grand citadel of a big former settlement of Bronze Age, in Shiraki Valley (according to the paleohydrological network and photos taken from the satellite). Website is established in scientific circulation in the name of ‘Shuagori’.

Nakalakari is located around Shiraki Valley, in the center of the small settlements in the hills and is distinct on vast scale. Only the dimensions of its rectangular citadel are 400x400m, i.e. it is located on 16 ha area and is protected by a fortification wall built of 4 m wide stone boulders. According to the photos taken from satellite, citadel consists of two cultural layers. The lower layer (following the gathered material) dated back to 14th -13th centuries BC, and the upper layer to the 12th-9th century BC.

“Shuagori” Nakalakari is one of the oldest and the most extensive city ruins. For its study and saving we need the following:

1. A full description of one of the most important monuments of our past;
2. Involvement of foreign research centers in studying the monument;

Now the citadel and the whole area of the city are ploughed and systematically destroyed, paved highway Dedoplistskaro Lower Ridge is on its southern part. Whereas, the whole area of citadel is private, it is possible to carry out excavations only on the both sides of the road.

It is necessary to carry out intelligence archaeological works urgently along the highway, lengthwise on both side- north and south. The period for excavations should be determined for approximately one month.

Contemporaneous study of Nakalakari and surrounding monuments will allow us to properly understand the basics of formation of one of the ancient state systems on South Caucasus, its internal structure and socio-economic essence.

P R O J E C T S

II

“POST-WAR HILL”

(SAGAREJO MUNICIPALITY- GAREJI MRAVALMTA (MULTI-MOUNT))

One of the greatest achievements of Georgian archeology in the 20th century was the discovery of urban settlements of ancient civilization of the Caucasus in Gareji Mravalmta, dated back to 14th -8th centuries BC.

A famous Troy expedition was immediately interested in the monuments of ancient civilization found in Georgia and in 2000 Georgian- German expedition, within the framework of “Troy-desert” project, began archaeological excavations of one of the largest city ruins “Post-war hill”. From the German side the works were carried out by the representatives of Eberhard Karls University of Tübingen, led by Professor M. Korfmann, from the Georgian side- Otar Lortkipanidze, research center. The expedition (with the funding from German side) worked for six years. Its activity was suddenly stopped in 2006, because of M. Korfmann’s death. A numerous material of great significance remained unpublished.

Post-war hill is located in the south of Sagarejo, on the 17th kilometers of the paved road, which is directed to the David Gareji Monastery complex, two kilometers away from the road, on the slopes and arêtes of the mountain (900-970m above the sea level).

Only a small part of the monument is excavated. It is important to continue works in Nakalakari, because there are remnants of ancient town with regular layouts, which shows the existence of state structure in that period.

The excavated part of the monument is neglected, where 3000 years old city’s stone walls are still survived in some places on 2 meters height. The layout of the main entrance on the citadel and the city water supply system, powerful fortification stratigraphy are still uncertain. All these details are clearly shown as a result of in-depth research, but it is necessary to check field works and to make pre-publication about this unique monument.

Continuation of archaeological works will allow us to restore the planning of citadel as well as of the lower city and fortification building, find out temple complexes, public building, residential blocks and burial grounds, also the whole system of secret tunnels, which are exactly drawn with the exact decoding of aerial survey.

It is needed to carry out archaeological field works on the indicated points of citadel, which should last for month and a half. It is enough to cut intelligence ditches in the following areas of the ancient city.

- 1) At the gate of the ancient city – in the south-west part of citadel;
- 2) In the western part of citadeli protective walls – where the two constructing layers are well-read (the 14th 13th centuries BC and the 12th -8th centuries BC);
- 3) In the three sections of 900 meter city water supply secret tunnel- at the beginning, the middle part and at the last building, where the existence of the spring is observed.

III GORASAMARKHI (SEPULCHERE MOUNT) (DEDOPLISTSKARO MUNICIPALITY – “CHAL- IANKHEVI” PLCAE)

In the first half of the 4th millennium BC, the trace of Mesopotamia Urukian metallurgists accompany the whole Caucasus. The appearance of migrants occurred to be an “explosive” charge for the Caucasian culture. With the participation of Urukians, in the south Caucasus of Early Bronze Age, in the north of the Mtkvari-Araksi (Kura-Aras), a highly developed Maykop culture was formed. That is the Caucasian culture greatly promoted in a very short time.

The trace of Urukians is widely observed in the form of former settle-

ments and sepulcheres in the Kura (Mtkvari) Valley, on the territory of Azerbaijan. In Georgia it is only observed in Kartli – in the form of Beriklde former settlement and Kavtiskhevi Gorasamarkhi (Sepulchere) In Kakheti the trace of Urukians is recorded by two random discoveries. In this regard, an important information is given by the Urukian headman's carved rod, which was found in the south-east of Dedoplistskaro, five kilometers away, on the ground "Chaliankhevi", in the catacombs construction sepulchere, which was destroyed by treasure seekers. It must be detected with the typical Kura-Aras material. It is highly important, that next to the destroyed sepulchere, twenty meters away, there is another undamaged grave, which according to the mound belongs to the same time. Naturally, it is expected to discover in situ (on site) Urukian material evidence, which is very important for the correct understanding of the ancient past of the region and the whole Caucasus. The diameter of the survived sepulchere is 40 meters, the height of the central part-2.5 meters. Presumably, it, like the destroyed grave, should be catacombs construction-with the entrance, on the east side covered with flat stone slabs. In order to study it, a topo survey of the mound and cutting of two meters wide trench from east to west is necessary. This will allow us to determine the layout of the sepulchere. After cleaning the entrance in catacombs, if the entrance is in the east, the archaeologists will be able, for the first time in the study of the Caucasian antiquity, to fully observe the construction of Early Bronze Age catacombs graves. A tomb with almost 2 meters thick roof, cut in the dense limestone of the destroyed grave, was well saved.

"Chaliankhevi" grave is located on the private entrepreneur's territory (who is planning to smooth it), so it is urgent to carry out archaeological study.

IV
ENAMTA
(DEDOPLISTSKARO MUNICIPALITY –
THE SETTLEMENT FROM THE 3RD -2ND
MILLENNIUM BC)

Enamta settlement is a small hill (200x200m), which is located in the southern part of Alazani Valley, Gombori foothills, at the edge of the ravine, 10 km away from Dedoplistskaro and is connected with it by ground road (about 280-300 m above the sea level).

Enamta settlement is intact, only its south-east part is a bit damaged, where a 3 m cultural layer is exposed. In the south part of the former settlement, there is a large Qorghnyli (barrow) Valley, the stone mound of which is damaged during the plough.

Enamta former settlement is one of the famous monuments, which contains cultural layers dated back to the 3rd -2nd millennium BC and the study of which may become an important link in the clarifying process of many problems in north-steppe of central Europe cultures and the interaction of ancient east civilizations.

After carrying out archaeological works, it is possible to clarify lots of vague problems of the 3rd -2nd millennium BC cultures. It is necessary to carry out excavations here, as the monument contains the layers of so-called Martkopi-Bedeni culture of the second half of 3rd millennium and Trileti culture of the first half of 2nd millennium, which still has not been studied in the Caucasus.

V
NAKALAKARI KHORANTA (FORMER CITY)
(DEDOPLISTSKARO MUNICIPALITY –THE SECOND
HALF OF THE 1ST MILLENNIUM BC AND 1ST MILLEN-
NIUM AD FORMER CITY)

Khoranta- the settlement dated back to the second half of 1st millennium BC and 1st millennium AD, is located on the left bank of the river Iveri, in the foothills, on the territory of Vashlovani Reserve (229 m above the sea level). One of the hills of the city was damaged by the excavating equipment. After Iliia State University carried out intelligence and cleaning works, the city confines were found, which cover 10 hectares. According to the visual material, there are six complexes of palaces and temples. The former city is situated a few dozen kilometers away from the contemporary settlements and is completely undamaged.

After carrying out cleaning works on the hill damaged by excavator, a temple complex with stone walls, altar and stone pillars was found, which is dated back to second half of the 1st millennium BC and 1st millennium AD. There are obviously two cultural layers of the pre-Christian and early Christian era. Especially many fragments of archaic roof tiles and other ceramic products were found.

According to the Georgian written sources this must be the ruins of the ancient city Khoranta. Its study will clarify many unknown and controversial issues about the history of the ancient Caucasian states Iberia and Albania. It will become the basis for analyzing lots of information from the Ancient Greek and Roman sources.

The former city (Nakalakari) is on the territory of Vashlovani Reserve, around which are many well-furnished bungalows for tourists and it is very important in this term too.

გრაკლიანი გორა

ვასტანგ ლიჩელი

მსოფლიოში ცოტაა ისეთი ქვეყანა, რომელიც ისე განებივრებულია კულტურული მემკვიდრეობის შედევრებით, როგორც საქართველო. და მაინც ჩვენს ქვეყანაშიც არსებობს განსაკუთრებულად გამორჩეული ძეგლები, ძეგლები რომლებმაც ახლებურად წარმოაჩინა საქართველოს წარსული, გააფართოვა სამეცნიერო არეალი, ახალი ეტაპი შექმნა ჩვენი ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობის სივრცეში.

რომელი და როგორია ეს ძეგლები? რაში ვლინდება მათი საეტაპო ხასიათი? ამ კითხვებს პასუხს გასცემს ჟურნალ “ონლაინ არქეოლოგიის” ახალი რუბრიკა - საეტაპო ძეგლები.

გრაკლიანი გორა მდებარეობს შიდა ქართლში, კასპის მუნიციპალიტეტის სოფ. იგოეთსა და სამთავისის ტერიტორიაზე, მდინარე ლეხურას მარჯვენა ნაპირზე. ძეგლზე, რომელიც ჯერჯერობით მიკვლეული ხუთი ტერასისგან შედგება, დადასტურებულია 11 სხვადასხვა პერიოდის კულტურული ფენა - ქვის ხანიდან გვიანანტიკური ეპოქის ჩათვლით, ქრისტიანობამდე. ყველა ამ პერიოდის არქეოლოგიურ მასალაში გამოვლენილია განსაკუთრებული არქე-

ოლოგიური ნაშთები, რომლებიც ამ ძეგლს სრულიად განსხვავებულ სტატუსსა და სამეცნიერო მნიშვნელობას ანიჭებს.

აქ მოპოვებული (ზედაპირზე ანაკრეფი) ქვის ხანის მასალა (იარა-

ლები) გამოიკვლია პროფესორმა გურამ გრიგოლიამ. უკანასკნელი ანალიზების შედეგად მეცნიერმა გამოიტანა დასკვნა, რომ ეს გახლავთ ოლდუვაი-დმანისის პერიოდის არქეოლოგიური მასალა, ანუ დაახლოებით მილიონ ნახევარი - ორი მილიონი წლის სიძველის, რაც თავისთავად გამოარჩევს გრაკლიან გორას სხვა ობიექტებისგან, რადგან ცნობილია, რომ მთელ ევროპასა და აზიაში ამ ეპოქის ერთადერთი ძეგლი დმანისი გახლავთ.

გრაკლიან გორაზე დადასტურებული ერთ-ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ეტაპი, ე.წ. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაა. ამ ხანაში განსაკუთრებულ მოვლენებთან გვაქვს საქმე, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ქვის ხანასა და გვიანბრინჯაოს ხანას შორის არსე-

ბულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში თითქმის ყველა ეტაპის ძეგლია გამოვლენილი. ამჟამად, ჩვენ მხოლოდ ყველაზე მნიშვნელოვანი ძეგლების შესახებ ვსაუბრობთ. განსაკუთრებული მნიშვნელობა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანისა კი მდგომარეობს იმაში, რომ, როგორც დადგინდა, ამ დროს ბორცვის სამხრეთ ფერდობი ინტენსიურად იყო ათვისებული და აქ ცხოვრობდა ეკონომიკური თუ კულტურული თვალსაზრისით მეტად მაღალგანვითარებული საზოგადოება. ამ პერიოდის ნაშთები მნიშვნელოვანია იმითაც, რომ ისინი იძლევა როგორც ნამოსახლარის, ისე სამაროვნის ერთდროულად გამოკვლევის საშუალებას. მოსახლეობის საცხოვრი-

ლის კვლევის შედეგად გაირკვა ისიც, რომ ამ პერიოდის შენობების ინტერიერები ძალიან გამორჩეულია მათი ორგანიზაციის თვალსაზრისით. და, რაც მთავარია, ინტერიერის ორგანიზაციის ეს სისტემა შემდეგ პერიოდებშიც არის შენარჩუნებული. ეს კი იმის

ნათელი დასტურია, რომ მიუხედავად დიდი ინოვაციური ცვლილებებისა საზოგადოება, რომელიც გრაკლიან გორაზე ცხოვრობდა, ეთნიკურად არ შეცვლილა. ინოვაციები კი გრაკლიანზე ჯერ კიდევ ადრებრინჯაოს ხანაში, ანუ ძვ.წ. IV ათასწლეულის მიწურულსა და III ათასწლეულის დასაწყისში დაიწყო. სწორედ გრაკლიანზეა აღმოჩენილი ამ ეპოქის სამხრეთ-მესოპოტამიური საბეჭდავები. ისინი დამზადებულია ურუკში, ანუ სამყაროს უძველეს ურბანულ ცენტრში და შემოტანილია კავკასიაში. ამგვარი ადრეული საბეჭდავების აღმოჩენა ჯერჯერობით ერთადერთი შემთხვევაა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელი კავკასიის ტერიტორიაზე.

განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი გახლავთ გრაკლიანი გორის ძვ.წ. V-IV საუკუნეები. ეს ის პერიოდია, როდესაც კავკასია აქემენიდური ირანის პოლიტიკური და კულტურული გავლენის ქვეშ მოექცა, ეს არის ხანა, როდესაც კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში როგორც საქართველოში, ისე დასავლეთ აზერბაიჯანსა და სომხეთის ტერიტორიაზე შენდებოდა აქემენიდ მმართველთა რეზიდენციები, თუმცა ამ რეზიდენციების გარშემო საშუალო და დაბალი სოციალური ფენის ცხოვრების კვალი არსად გამოვლენილა. გარდა ამისა, აღსანიშნავია, რომ გრაკლიანი გორა ერთადერთი ძეგლია, რომელიც საშუალებას იძლევა თვალი გავადევნოთ ფართო საზოგადოების ცხოვრებას აქემენიდურ ხანაში და წარმოვაჩინოთ მთელი პოლიტიკურ-ეკონომიკურ-კულტურული სპექტრი.

გრაკლიან გორაზე არქეოლოგიური გათხრების განხორციელებამდე მეცნიერთა დიდი ნაწილი თვლიდა, რომ აქემენიდურ ხანაში ქართლის ტერიტორიაზე და საზოგადოდ, აღმოსავლეთ საქართველოში მოსახლეობა გამეჩხერდა, ანუ პრაქტიკულად ხალხი გახიზნული იყო ამ რეგიონიდან და არანაირი კულტურული თუ ეკონომიკური აქტივობა აქ არ შეინიშნებოდა. გრაკლიანი გორის

გათხრების შედეგად დიამეტრალურად შეიცვალა ეს თვალსაზრისი. ცხადი გახდა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში სწორედ ძვ.წ. V-IV საუკუნეებში ვითარდებოდა მძლავრი ურბანისტული ტენდენციები, ინტენსიურად ვითარდებოდა ეკონომიკა. აქ განხორციელებული გათხრების შედეგად გამოვლინდა კერამიკისა და ლითონის სანარმოო სახელოსნოები, აღმოჩენილია ამ სახელოსნოებში დამზადებული მასალა, გარდა ამისა, დადასტურდა ინტენსიური კულტურული ურთიერთობების არსებობა არა მხოლოდ ირანთან (რაც სრულიად ბუნებრივია, რადგან ამ დროს პოლიტიკური დომინანტი აქემენიდური ირანი იყო), არამედ ახლო აღმოსავლეთის სხვადასხვა ქვეყანასთან - ეგვიპტესთან, ფინიკიასთან, საბერძნეთთან და ა.შ. სრულიად ბუნებრივია ისიც, რომ გარკვეული იმპულსები და ახლო ურთიერთობები იკვეთება ისეთ მნიშვნელოვან რეგიონთან, როგორც დასავლეთ საქართველო, ანუ ისტორიული კოლხეთი გახლდათ.

გვიანანტიკურ ხანაში გრაკლიანი გორა, როგორც ჩანს, არანაკლებ განვითარებული პუნქტი იყო, რადგან გორის წვერზე (განმხოლოებულ გორაზე) აღმოჩენილია საზოგადოებრივ და საკულტო შენობათა ნაშთები, რომლებიც იმდროინდელი ხუროთმოძღვრული ნორმების მიხედვით არის აგებული. ეს გახლავთ მაღალი გემოვნებით შესრულებული არქიტექტურული ნაგებობა, რაც დადასტურებულია აქ აღმოჩენილი კაპიტელითა და იმ შესანიშნავი, მრავალრიცხოვანი კრამიტით, რომელიც დამახასიათებელია მხოლოდ განსაკუთრებულად განვითარებული და დანინაურებული საზოგადოების მიერ აგებული ძეგლებისთვის, მაგალითად, ისეთი მნიშვნელოვანი ხუროთმოძღვრული ნაშთებისათვის, როგორც არის მცხეთის ბაგინეთი. გრაკლიანის განმხოლოებულ გორაზე აღმოჩენილია ზუსტად იმგვარი მასალა, როგორც ბაგინეთში, თითქოს ერთგვარი

იმიტაციაა განვითარების იმ მაღალი დონისა, რომელიც მცხეთაში, ბაგინეთზე დასტურდება.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გრაკლიანი გორის საზოგადოების განვითარების ისტორიაში გამოიყოფა რამდენიმე ეტაპი, რომლებმაც დიდი როლი შეასრულა ზოგადად საქართველოს ისტორიაში. ეს გახლავთ - ქვის ხანა, ადრებრინჯაოს ხანა, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანა, აქემენიდური და გვიანანტიკური ხანა.

საქმე ის არის, რომ იმგვარი ინტენსიური, მჭიდრო დასახლება, ძვ.წ. V-IV საუკუნეებში, როგორც გრაკლიანზე ფიქსირდება, საქართველოს ტერიტორიაზე მანამდე არ არსებობდა, არ არის ცნობილი

არც აღმოსავლეთ და არც დასავლეთ საქართველოში. ანუ, აქ გამოვლინდა ყველა ურბანული ნიშანი, რომლებიც მიუთითებს გრაკლიანზე მცხოვრები საზოგადოების განვითარების მაღალ დონეზე.

ძვ.წ. V-IV საუკუნეების მცირე არქიტექტურული ფორმები ძა-

ლიან მაღალი ესთეტიკური დონის შესაბამისი ნაგებობებია, თუნდაც პურსაცხოზი ლუმელები. ისინი გამოირჩევა განსხვავებული დიზაინითა და ფუნქციით. საქმე ის არის, რომ ის ინოვაციები,

რომლებიც, ბუნებრივია, საქართველოში აქემენიდური ირანიდან შემოვიდა ადგილობრივმა მაღალგანვითარებულმა საზოგადოებამ მიიღო, რადგან მხოლოდ მაღალგანვითარებულ საზოგადოებას შეუძლია მაღალგანვითარებული ტექნოლოგიების მიღება, მხოლოდ პროგრესული საზოგადოება ახერხებს სიახლეების მარტივად ადაპტირებას, ადაპტირებას ისე, რომ არ დაკარგოს თავისი ეთნიკური იდენტობა. სულ რამდენიმე ხნის წინ გრაკლიან გორაზე გაითხარა აქემენიდური ირანის გავლენით დამკვიდრებული ღია ცეცხლის საკურთხევლები. ეს აშკარად ზოროასტრული მოვლენაა,

მაგრამ იმდენად ადაპტირებულია, რომ ცხადყოფს ფაქტს - ადგილობრივი მოსახლეობა მყარად ინარჩუნებს ჯერ კიდევ გვიანდელ ბრინჯაოს ხანაში ჩამოყალიბებულ ტრადიციებს.

როგორც უკვე აღვნიშნე, გრაკლიანი გორის შეფასებისას გასათვალისწინებელია ის ურბანული ნიშნები, რომლებიც აქ დასტურდება: მოსახლეობის მაღალი სიმჭიდროვე, საკუთარი წარმოება, საზოგადოებრივ ადგილებში გატანილი კულტი, ინტენსიური სავაჭრო ურთიერთობები (ირანული და ბერძნულ-ფინიკიური ნაწარმი), სანიტარულ-ჰიგიენური ნაგებობები (აღმოჩენილია ძვ.წ. V საუკუნის სანიტარული კვანძი), ერთიანი განლაგება სამოსახლოს ტერასებზე სტანდარტული გეგმის მიხედვით, მხოლოდ გრაკლიანი გორისთვის დამახასიათებელი არქიტექტურული კანონების არსებობა, საკულტო ძეგლების სპეციფიკური დაგეგმარება, ნაგებობათა ინტერიერის სრულიად ახლებური ორგანიზაცია. ასეთი ურბანული დეტერმინანტების ერთობლიობა საქართველოს ამ ხანის არც ერთ ძეგლზე არ არის დადასტურებული და ამიტომ გრაკლიან გორას სრულიად აშკარად გამორჩეული ადგილი უჭირავს ძვ.წ. V-IV საუკუნის ქართულ ძეგლებს შორის. ეს ერთიანობა სრულიად ახალი მოვლენაა და ის პირველად გრაკლიან გორაზე დადასტურდა. ყოველივე ამის გამო მიმაჩნია, რომ გრაკლიანი გორის ძვ.წ. V-IV საუკუნეების ფენომენი ადგილობრივი საზოგადოების ნიაღში ფართო კულტურული და ეკონომიკური ურთიერთობების ფონზე განვითარებულ ცალკე კულტურად შეიძლება გამოიყოს, რომელსაც “გრაკლიანის კულტურა” ეწოდება.

ამრიგად, გრაკლიანი გორა სრულიად განსაკუთრებული სამეცნიერო და ეროვნული მნიშვნელობის არქეოლოგიური ძეგლია და ის საეტაპო ძეგლად უნდა მოვიაზროთ ჩვენი ქვეყნის უმდიდრესი კულტურული მემკვიდრეობის სივრცეში.

There are few countries in the world, which are so rich in cultural heritage masterpieces as Georgia. And yet there are particularly distinctive monuments in our country too, monuments that demonstrated Georgia's past in a new way, expanded scientific area, created a new stage in country's cultural heritage space.

Which and what are these monument? What is their stage character? The questions will be answered by a new section of "Online Archaeology" magazine – Landmark Monuments.

GRAKLIANI HILL

Vakhtang Licheli

Grakliani hill is located in Shida Kartli, on the territory of Kaspi Municipality Villages Igoeti and Samtavisi, on the right bank of the river Lekhura. 11 cultural layers of different periods – from the Stone Age including Late Antique era till Christianity, are confirmed in the monument, which consists of five terraces found so far. Particular archaeological remains are found in all the archaeological materials of this period, which give the monument totally different status and scientific importance.

The material (Assembled from surface) from Stone Age, found here (tools) was examined by professor Guram Grigolia. As a result of the latest analysis, the scientist concluded that this is archaeological material from Olduvai-Dmanisi Period, or about half a million – two million years old, which itself distinguishes Grakliani hill from other objects, as it is known that the only monument of that period throughout Europe and Asia is Dmanisi.

One of the most important stages which is confirmed on Grakliani Hill, is

so called Late Bronze-Early Iron Age. We are dealing with special events in this era, however, it must be noted that in the chronological period between Stone Age and Late Bronze Age the monuments of almost all the stages are revealed. Currently, we are only talking about the most important monuments.

The Significance of Late bronze-Early Iron Age lies in the fact that as it was established, the southern slope of the hill was used extensively and highly developed society was living here in economic and cultural point of view. The remains of this period are important in that they allow us to study former settlements and burial grounds at the same time. The dwelling survey showed also that the interiors of buildings are very distinguished in terms of their organization. And, most importantly, this system of interior organization are remained in future periods. This is an evidence that despite the innovative changes in society, who lived on Grakliani Hill, did not change ethnically. Innovations on Grakliani hill began in Early Bronze Age, that is at the end of 4th millennium and the beginning of the 3rd millennium. The South-Mesopotamian seals are found on Grakliani Hill. They are made in Uruk, that is in the most ancient urban center of the world and are brought in the Caucasus. The discovery of such early seals is the only case not only in Georgia, but also throughout the Caucasus.

Particularly important are the 5th -4th centuries BC of Grakliani Hill. This is the period, when the Caucasus was influenced by the Achaemenid Iran's politics and culture, this is the period, when in the central part of the Caucasus in Georgia as well as in west Azerabijan and Armenia Achaemenid governors' residences were built, but the trace of middle and low social strata around these residences were not revealed anywhere. In addition, it should be noted that Grakliani Hill is the only monument, which allows to follow the lives of general public in Achaemenid period and to present the whole political, economic and cultural range.

Before carrying out archaeological excavations on Grakliani Hill most scientists believed that in Achaemenid period the population in Kartli and generally in East Georgia became sparse, that is people moved from this region and there were no signs of any cultural or economic activity. After the excavations of Grakliani Hill this view was completely changed. It became clear that in East Georgia in the 5th -4th centuries strong urban trends and economics were developing intensively. After excavation carried out here the ceramic and metal manufacturing workshops were found, also the material made in these workshops, in addition, the existence of intense cultural relationships became evident not only with Iran (which is quite natural, because the political dominant was Achaemenid Iran), but also with various Middle Eastern countries – Egypt, Phoenicia, Greece and so on. It is quite natural that some impulses and close relations are distinguished with such important region like West Georgia, that is historical Colchis.

In Late Antique Age Grakliani Hill, was very developed point, as on the top of the hill (separate hill) remains of public and cult buildings are found, which are built according to the architectural standards of that time. This is an architectural building made in high taste, which is confirmed with the capital found here and with those wonderful numerous roof tiles, which are characterizing for the monuments built by well developed and promoted society, for example, for such architectural remains as Mtskheta Bagineti. On the separate hill of Grakliani the same material is found as in Bagineti, as if it is some kind of imitation of high level of development which is confirmed in Mtskheta, Bagineti.

We can safely say that in the history of development of society on Grakliani Hill, several stages can be allocated, which played a big role in the history of Georgia. These are – Stone Age, Early Bronze Age, Late Bronze- Early Iron Age, Achaemenid and Late Antique Age.

The point is that such an intense, tight settlement, in the 5th-4th centuries, as it was on Grakliani Hill, had not existed before in Georgia, it is not known neither in East or West Georgia. That is, here all the urban signs are

revealed, which indicates about the high level of development of Grakliani Hill society.

A small architectural shapes of the 5th -4th century are of very high aesthetic level, even the bakery ovens. They are distinguished by the different design and function. The point is that the innovations, which, naturally came in Georgia from Achaemenid Iran, were accepted by the local highly developed society, because only highly developed society can adopt highly developed technology, only progressive society manages to easily adopt novelties, adapt so as not to lose its ethnic identity. Just a few times ago, open fire altars were excavated, which were inculcated by the influence of Achaemenid Iran. This is really Zoroastrian event, but adopted so that it shows the fact- that the local population firmly retains the traditions established in the Late Bronze Age.

As I have already noticed, During the estimation of Grakliani Hill the urban signs, which are evidences here should be considered: High density of population, its own manufacturing, a cult taken in public places, intensive trade relations (Iranian and Greek and Phoenician products), sanitary and hygienic facilities (found a sanitary facility in the 5th century BC), the layout of settlement terraces according to standard plan, the existence of architectural rules characteristic for only Grakliani Hill, specific planning of cult monuments, a new organizations of building interiors. Such agglomeration of urban determinants is not proven on any monuments of this period and therefore Grakliani Hill has a completely distinguished place among the Georgian monument of the 5th -4th centuries BC. This unity is a new phenomenon and it first was proven of Grakliani Hill. That is why I believe that Grakliani Hill phenomenon of the 5th -4th centuries can be distinguished as a developed separate culture on the background of cultural and economic relationships in the local society, which is called "Grakliani Culture".

Thus, Grakliani Hill is a monument of special scientific and national importance and it should be treated as a landmark monument in the space of our country's rich cultural heritage.

პრობლემური ქეგლები

საქართველოში საზოგადოებისთვის უცნობი მრავალი არქეოლოგიური თუ ხუროთმოძღვრული ძეგლია, რომლებსაც რეალურად ემუქრება დანგრევის საშიშროება. ამ ძეგლების გადარჩენა აუცილებელია ჩვენი ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობის იერ-სახისა და თვითმყოფადობის შესანარჩუნებლად, რომელია ეს ძეგლები და როგორ უნდა ვუშველოთ მათ?

პირველ ყოვლისა, საჭიროა, ისინი ფართო საზოგადოებას გავაცნოთ.

მაშ ასე, “ონლაინ არქეოლოგია” ციხე-ქალაქ “ვარაზმანავარის” შესახებ:

VII-VIII საუკუნეების ციხე-ქალაქ ”ვარაზმანავარის” არქეოლოგიური შენსავლის მნიშვნელობა

ციხე-ქალაქ “ვარაზმანავარს” 2009 წელს მიაკვლია ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაზვერვითმა ექსპედიციამ. ნაქალაქარი მდებარეობს დედოფლისწყაროს რაიონში, ივრის მარცხენა ნაპირზე, უშუალოდ საქართველო-აზერბაიჯანის საზღვარზე (სურ. 1).

სურ. 3

ბით (სურ. 4) დაცული ტერიტორიის შუაში, ნათალი ქვით მოპირკეთებული ტაძრის ნანგრევებია (სურ. 5). ნანგრევებზე არქეოლოგიური და აღდგენითი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ მოსალოდნელია მხატვრულად დამუშავებული დეტალებისა და წარწერების აღმოჩენა.

სურ. 4

სურ. 5

ზედაპირულად აკრეფილი არქეოლოგიური მასალის მიხედვით ნაქალაქარი VII-VIII საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს, სავარაუდოა, რომ ის მურვან ყრუს შემოსევის დროს განადგურდა და მას აქეთ ქალაქის ტერიტორიაზე ცხოვრება აღარ განახლებულა.

ვინაიდან, ძეგლი მდებარეობს ისტორიული იბერიისა და ალბანეთის სასაზღვრო ტერიტორიაზე მისი შესწავლა მეტად მნიშვნელოვანია.

კონსტანტინე ფიცხელაური

PROBLEMATICAL MONUMENTS

There are many archaeological and architectural monuments in Georgia that are unknown to public and which actually face the danger of demolition. It is necessary to save these monuments in order to preserve the looks and individuality of our country's cultural heritage. Which are these monuments and how can we help them?

First of all, we need to introduce them to public.

So, "online archeology" about the Fortress-City "Varazmanavari":

The significance of archaeological study of the Fortress-City "Varazmanavari" that belongs to of 7th -8th centuries.

The Fortress-City "Varazmanavari" was discovered in 2009, by the reconnaissance expedition from Ilia State University. The former city is located in Dedoplistskaro region, on the left bank of the River Iveri, directly at the Georgia-Azerbaijan border (fig.1).

Intelligence revealed: the city's protective walls, ruins of large public buildings, living blocks with streets and foundations of buildings (fig. 2,3). In the center, on the highest place, in the middle of the area protected with enclosures and towers, there are ruins of a temple faced with carved stone. After carrying out archaeological and reconstruction works

on the ruins, it is possible to find artistically processed details and inscriptions.

According to the archaeological material gathered superficially, the former city must be dated back to 7th -8th centuries, it is likely that, it was destroyed during the invasion of Murvan the Deaf and since that the life in the area has not been reestablished.

Whereas, the monument is located in the area of historic Iberia and Albania, its study is very important.

Konstantine Pitskhelauri

საქართველოს ღვანულმოსილი არქეოლოგები

*სტატია (ილუსტრაციებით) მომზადებულია
თინა აბულაშვილის წიგნის - “ბორის კუფტინი
და საქართველოს არქეოლოგიის” მიხედვით.*

*ჟურნალი “ონლაინ არქეოლოგია” მადლო-
ბას უხდის ქ-ნ თინას მისი ნაშრომის მასალების
გამოყენების ექსკლუზიური უფლებისთვის.*

ბორის კუფტინი

“ონლაინ არქეოლოგია” ამჟამად ბორის კუფტინის მოღვაწეობას მიმოიხილავს. მიუხედავად იმისა, რომ საყოველთაოდ ცნობილი მკვლევარი ბორის კუფტინი არ გახლდათ გენეტიკურად ქართველი, მან იმდენად დიდი წვლილი შეიტანა ჩვენი ქვეყნის არქეოლოგიის განვითარების საქმეში, რომ მსოფლიო საზოგადოება საფრანგეთის ანთროპოლოგიური საზოგადოების ნამდვილ წევრს, აკადემიკოს ბორის კუფტინს საქართველოს ღვანულმოსილ მეცნიერად მოიაზრებს.

ცნობილი არქეოლოგის, სახელმწიფო პრემიის ლაურეატის, აკადემიკოს ბორის კუფტინის ფენომენი დღემდე არ არის სათანადოდ შეფასებული. მისი სამეცნიერო საქმიანობა ვრცელი და მრავალმხრივია. კუფტინი მეცნიერების ბევრ დარგში მოღვაწეობდა, მაგრამ თავისი ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი ნაწილი საქართველოს არქეოლოგიის კვლევას მიუძღვნა.

ბორის კუფტინი განათლებული და ერუდირებული პიროვნება იყო, ეწეოდა კვლევით და პედაგოგიურ საქმიანობას. მისი სამეცნიერო ინტერესების სფერო მოიცავდა როგორც საბუნებისმეტყველო, ისე ჰუმანიტარულ დარგებს. კუფტინს დიდი ღვაწლი მიუძღვის საველე პირობებში მასალის მოპოვება-ფიქსაციის ახალი მეთოდების შექმნაში და ამ მასალის საფუძველზე განზოგადოებელი დასკვნებისა და თეორიების ჩამოყალიბებაში.

ძნელია, სრულყოფილად აინეროს ბორის კუფტინის - პიროვნებისა და მეცნიერის შემოქმედებითი ცხოვრება, მაგრამ ჩვენ შეძლები-სდაგვარად მიმოვიხილავთ მის მოღვაწეობას საქართველოს არქეოლოგიაში, თუმცა ეს თემაც მეტად ფართო და ამოუწურავია.

ბიოგრაფია

ბორის ალექსის ძე კუფტინი დაიბადა 1892 წელს.

1909 წელს კუფტინმა დაამთავრა ქ. ორენბურგის რეალური სასწავლებელი და სწავლა გააგრძელა მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის საბუნებისმეტყველო განყოფილებაზე [Дебед, 1954: 178; Джапаридзе, 1993:246]. ამ დროისათვის იგი უკვე კარგად ფლობდა ინგლისურ, ფრანგულ და გერმანულ ენებს. 1910-1911 წლებში რუსეთში ფართოდ გაშლილ რევო-

ლუციურ მოძრაობაში მრავალი სტუდენტი მონაწილეობდა და მათ შორის იყო კუფტინიც. ამის გამო ის 1911 წელს გარიცხეს უნივერსიტეტიდან და რუსეთიდან გაასახლეს. ემიგრაციაში იმყოფებოდა საფრანგეთში, შვეიცარიაში და იტალიაში, სადაც ისმენდა ლექციებს ჰუმანიტარულ დისციპლინებში [Куфтин. Лич. Дело]. 1913 წელს ბორის კუფტინი ემიგრაციიდან დაბრუნდა და სწავლა გააგრძელა მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, რომელიც ერთი წლის შემდეგ დაამთავრა ბოტანიკოსის სპეციალობით [აბულაშვილი, 2002:101]. 1914 წელს ბორის კუფტინმა მუშაობა დაიწყო ქ. მოსკოვის სოფლის მეურნეობის ინსტიტუტში, ბოტანიკის კათედრაზე ასისტენტ-მასწავლებლად, პარალელურად შანიავსკის სახალხო უნივერსიტეტში კითხულობდა ბოტანიკის კურსს. დაწერა პირველი საკანდიდატო ნაშრომი არალ-ირტიშის წყალგამყოფის ფლორის შესახებ [Массон, 1954:91]. 1916-1917 წლებში მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩააბარა დამატებითი გამოცდები ანთროპოლოგიაში, არქეოლოგიაში და გეოგრაფიაში და წარმოადგინა მეორე საკანდიდატო ნაშრომი ჯუნგარისალატაუს მორფოლოგიასა და ორთოგრაფიაზე [Куфтин. Лич. Дело]. 1919 წლის გაზაფხულზე მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ანთროპოლოგიის ფაკულტეტის საგანგებო კომისიას ჩააბარა სამაგისტრო გამოცდები და წაიკითხა საცდელი ლექციების კურსი ეთნოლოგიასა და მატერიალური კულტურის ისტორიაში, მიენიჭა დოცენტის წოდება, დაევალა ლექციების კურსის წაკითხვა ანთროპოლოგიის კათედრაზე პირველყოფილი კულტურის ისტორიასა და ეთნოგრაფიაში [Дебец, 1954:167]. ამ პერიოდს ეკუთვნის მისი პირველი მეცნიერული პუბლიკაციები ეთნოგრაფიაში. 1924-1930 წლებში ეთნოგრაფიის ცენტრალურ მუზეუმში ბორის კუფტინი ხელმძღვანელობდა შუა აზიის, ციმბირისა და კავკასიის განყოფილებას. 1925 წელს გახდა მატერიალური კულტურის ისტო-

რიის აკადემიის, მოსკოვის სექციის ნამდვილი წევრი. არჩეულ იქნა საფრანგეთის ანთროპოლოგიური საზოგადოების ნამდვილ წევრად [Куфтин. Лич. Дело]. მოსკოვში სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის პერიოდში ბორის კუფტინმა განახორციელა ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური ექსპედიციები და ექსკურსები: ყირიმში, ბაიკალისპირეთში, ყაზახეთში, კავკასიაში, რუსეთის ცენტრალურ რაიონებში, ამურზე. 1929 წელს ხალხთმცოდნეობის ცენტრალური მუზეუმის დავალებით მოაწყო ეთნოგრაფიული ექსპედიცია საქართველოში (რაჭა, მესხეთი) [აბულაშვილი, 2002:102]. 1927 წელს ეთნოგრაფიაში სამეცნიერო შრომების ერთობლივი ციკლისათვის ბორის კუფტინი დაჯილდოვდა გეოგრაფთა საკავშირო საზოგადოების ოქროს მედლით, ხოლო 1928 წელს დაამტკიცეს საბჭოთა კავშირის აღმოსავლეთის ხალხებისა და კულტურის ინსტიტუტის პროფესორად და ნამდვილ წევრად. 1929-1930 წლებში მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესურასთან უთანხმოების გამო მეცნიერი იძულებით გადასახლებაში იმყოფებოდა. 1933 წელს მას ყველა ჩამორთმეული უფლება აღუდგინეს და კუფტინი მოსკოვში დაბრუნდა.

1933 წლის აპრილში ბორის კუფტინმა სთხოვა გიორგი ნიორაძეს (რომელთანაც მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ანთროპოლოგიის ინსტიტუტში მუშაობდა) დახმარებოდა საქართველოში გადმოსვლაში. 1933 წლის დეკემბერში გიორგი ნიორაძის ხელშეწყობით იგი თბილისში დასახლდა და მუშაობა დაიწყო საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილებაში, თავდაპირველად მეცნიერ-კონსულტანტად, შემდეგ კი უფროს სპეციალისტად [ჭილაშვილი, 2002:50]. მოსკოვიდან თბილისში გადმოსახლებაზე კუფტინს გიორგი ნიორაძის ოჯახი მასპინძლობდა. შემდეგ მას საცხოვრებლად გადასცეს იმდროინდელი მეტეხის შესახვევის (ამჟამად ბ. კუფტინის შესახვევი) №7-ში მდებარე ბინა.

საქართველოში ბორის კუფტინის სამეცნიერო მოღვაწეობა ძირითადად არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებას მიეძღვნა. მისი მუზეუმში მუშაობის დასაწყისი დაემთხვა არქეოლოგიური გამოფენის მოწყობას, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის ხელშეწყობით განხორციელდა. სწორედ ამ ექსპოზიციის გეგმის მომზადება და სრულყოფა იყო კუფტინის პირველი დავალება, რომელსაც მან ბრწყინვალედ გაართვა თავი. მეცნიერმა შეისწავლა ყოფილ კავკასიის მუზეუმში თავმოყრილი უმდიდრესი მასალა, რომელთა მეცნიერული დამუშავების შედეგად 1934 წელს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში, პირველად საბჭოთა წლებში მოეწყო არქეოლოგიური გამოფენა სახელწოდებით “წინაკლასობრივი საზოგადოება კავკასიაში არქეოლოგიური განყოფილების მასალების მიხედვით”. მუზეუმში დაცულ ამ კოლექციებზე დაკვირვების შედეგები კუფტინის შრომებში აისახა.

საქართველოს ტერიტორიაზე ბორის კუფტინმა არქეოლოგიური ძეგლები დაახლოებით 53 პუნქტში შეისწავლა. 1934 წლის შემოდგომაზე მონაწილეობდა აფხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობაში. აფხაზეთში იგი იკვლევდა ბრინჯაოს ხანის ძეგლებს, კერძოდ დოლმენებს. 1936 წელს ივანე ჯავახიშვილის წინადადებით, კუფტინის ხელმძღვანელობით განხორციელდა არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში. ბორის კუფტინის სახელთანაა დაკავშირებული ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლების აღმოჩენა, რომლებიც არქეოლოგიურ ლიტერატურაში თრიალეთის ყორღნების სახელითაა ცნობილი. ამ აღმოჩენებმა სრულიად ახლებურად გააშუქა კავკასიის უძველესი ისტორია, გამოავლინა მანამდე უცნობი “მტკვარ-არაქსისა” და “თრიალეთის” კულტურები. გამოყო ბრინჯაოს კულტურის განვითარების საფეხურები ენეოლითიდან რკინის ხანამდე. სწორედ ამ გათხრების შედეგებიდან გამომდინარე

პირველად შეიქმნა საფუძვლიანი პერიოდიზაცია და ქრონოლოგია. თავისი მეცნიერული დაკვირვებები ბორის კუფტინმა შეაჯამა მონოგრაფიაში “არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში“, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნას მიუძღვნა. ნაშრომი გამოიცა თბილისში 1941 წელს. 1942 წელს მას სახელმწიფო პრემია მიენიჭა.

სხვადასხვა პერიოდში ბორის კუფტინი მუშაობდა დაბლაგომში, საჩხერეში, შიდა ქართლში, სამხრეთ ოსეთსა და იმერეთში. ამ სამუშაოების შედეგები მის არაერთ მონოგრაფიასა და სტატიაში აისახა.

1944 წელს ბორის კუფტინი აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად, ამავე წელს დისერტაციის დაუცველად (*honoris causa*) მიენიჭა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. 1946 წელს აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად. იგი აქტიურად იყო ჩაბმული საზოგადოებრივ საქმიანობაში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის აუდიტორიაში სისტემატურად კითხულობდა ლექციების კურსს თემაზე: “არქეოლოგიური კვლევის მეთოდი და ამოცანები“. ატარებდა ლექცია-ჩვენებებს არქეოლოგიური გამოფენის შესახებ მეომრებისათვის, დელეგატებისათვის, უნივერსიტეტის პედაგოგებისათვის, სამხარეო მუზეუმების თანამშრომლებისათვის. აქტიურად მონაწილეობდა მუზეუმის შიდა ცხოვრებაში, ბეჭდავდა სტატიებს კედლის გაზეთში, ეხმარებოდა და კონსულტაციას უწევდა ახალგაზრდებს.

1951 წელს სამუშაოდ გადავიდა საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტში.

ბორის კუფტინმა ქართული არქეოლოგიური მეცნიერების განვითარებაში დაიმკვიდრა სრულიად განსაკუთრებული ადგილი. იგი იყო მრავალმხრივი, ღრმად ერუდირებული მკვლევარი. სამწუხაროდ, არ დასცალდა განეხორციელებინა სამომავლოდ დასახ-

ული გეგმები. 1953 წლის 2 აგვისტოს ლატვიაში, ქ. რიგის მახლობლად მეცნიერის სიცოცხლე ტრაგიკულმა შემთხვევამ შეინირა. უკანასკნელი სურვილის თანახმად, ბორის კუფტინი საქართველოში გადმოსვენეს და ქალაქ თბილისის ვაკის საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში დაკრძალეს.

ბორის კუფტინის მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარებული სავალე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების ისტორია

კუფტინი სავალე-არქეოლოგიურ სამუშაოებს საქართველოს ტერიტორიაზე 1934-1951 წლებში აწარმოებდა. მან შეისწავლა მრავალი ძველი როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. ხშირად ერთი სეზონის განმავლობაში უწევდა ერთმანეთისაგან საკმაოდ დაშორებული ძეგლების კვლევა. 1934 წელს შეისწავლა დოღმენები აფხაზეთში, 1936 წელს მუშაობდა თრიალეთში ხრამჭესის მშენებლობის ტერიტორიაზე და პარალელურად დაბლაგომში, 1937-1940 წლებში კვლევა გააგრძელა აფხაზეთში და, იმავდროულად, თრიალეთში. 1947-1948 წლებში მუშაობდა თრიალეთში, 1945-1946 და 1951 წლებში კი განახორციელა ცნობილი სამარშრუტო ექსპედიცია შიდა ქართლში, ე.წ. სამხრეთ ოსეთსა და იმერეთში.

1934 წლის საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის მიერ ორგანიზებული აფხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია (ხელმძღვ. ი. მეშჩანინოვი) შედგებოდა წინაგვაროვნული საზოგადოების (ს.ზამიატინის, ლ.სოლოვიოვის შემადგენლობით) და გვაროვნული და ანტიკური საზოგადოების შემსწავლელი (აკად. ი. მეშჩანინოვის, მ.

ივაშჩენკოს, ა. ლუკინისა და პროფ. ბ.კუფტინის შემადგენლობით) რაზმებისგან. ექსპედიციის ანგარიში გამოქვეყნებულია წიგნში: «Материалы к археологии Колхиды» т. I.

1935 წელს ბორის კუფტინმა საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტის დავალებით, დაზვერვითი სამუშაოები განახორციელა კოლხეთის დაბლობის არქეოლოგიურ ძეგლებზე. გამოიკვლია და შეისწავლა იქ არსებული მასალა. ანგარიში გამოქვეყნებულია წიგნში: «Материалы к археологии Колхиды» т. II.

1936 წელს ნ. მარის სახ. ენიმკის ინსტიტუტის დავალებით, ბორის კუფტინმა ჩაატარა გათხრები სოფ. დაბლაგომში. კვლევის მიზეზი გახლდათ საქ. სახ. მუზეუმში 1929 წელს, ნ. ბერძენიშვილის მიერ შეტანილი ნივთების კოლექცია დაბლაგომიდან (ინვ. 20-29; 1-137). არქეოლოგიურ ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ: პროფ. ბ. კუფტინი, დოც. ნ. ბერძენიშვილი, ასპირანტები: ვ. აუმალი, ნ. ხომტარია. ანგარიში გამოქვეყნებულია წიგნში: «Материалы к археологии Колхиды» т. II.

დაბლაგომში გამოვლინდა ნამოსახლარი და სამაროვანი. ნაციხვარისა და ნასაკირევის გორები. ნამოსახლარზე დაფიქსირდა სამი კულტურული ფენა: ქვედა ჰორიზონტები - მტკვარ-არაქსის პერიოდი; ზედა ჰორიზონტები კუფტინმა კოლხეთის უძველეს ნამოსახლართა კულტურას დაუკავშირა. სამაროვანზე გაითხარა 28 ქვევრსამარხი და დათარიღდა კოლხური თეთრით. მასალა დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში [Куфтин, 1950:1-138; ჯიბლაძე, 1997:45; ფხაკაძე, 1993:125].

1936 წელს მოენყო ნალკის არქეოლოგიური ექსპედიცია ბორის კუფტინის ხელმძღვანელობით.

1937 წელს განხორციელდა საქართველოს სახკომსაბჭოსთან არსე-

ბული ძეგლთა დაცვის კომიტეტის მიერ ორგანიზებული წალკის არქეოლოგიური ექსპედიცია კუფტინის ხელმძღვანელობით. ანგარიში გამოქვეყნებულია წიგნში «Археологические раскопки в Триалети».

ამავე წელს ბორის კუფტინმა ძეგლთა დაცვის კომიტეტისა და აფხაზეთის კულტურის ინსტიტუტის ორგანიზებით აფხაზეთში განახორციელა არქეოლოგიური დაზვერვები. სამწუხაროდ, მასალის დამუშავება და გამოქვეყნება მეცნიერს არ დასცალდა.

1946 წელს მოენყო სამარშრუტო-სადაზვერვო ექსპედიცია საჩხერის რაიონსა და აფხაზეთში. ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ ბ. კუფტინი, ლ. სკლიფასოვსკი, ო. ბენდუქიძე. მასალის დამუშავება და გამოქვეყნება არ მოხერხდა.

1947 წელს საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტისა და საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური განყოფილების მიერ ორგანიზებულ წალკის არქეოლოგიურ ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ: ხელმძღვანელი ბ. კუფტინი, გ. მჭედლიშვილი, ლ. სკლიფასოვსკი, ო. ბენდუქიძე, ა. კუფტინი. ანგარიში გამოქვეყნებულია წიგნში «Археологические раскопки 1947 года

в Цалкинском районе».

1951 წელს ბ. კუფტინის ხელმძღვანელობით მოენყო სამარშრუტო არქეოლოგიური ექსპედიცია მდინარეების ლიახვის, ფრონეს, ყვირილის აუზებსა და რიონის შუანელში. ექსპედიცია ორგანიზებული იყო საქართველოს ძეგლთა

თრიალეთის თასი, ქ.წ. III-III სს.

დაცვის კომიტეტისა და ისტორიის ინსტიტუტის მიერ და მასში მონაწილეობდნენ: ს. ნადიმაშვილი, რესტავრატორ-პრეპარატორი ო. ბენდუქიძე, კიროვა, პ. ივანოვი და ა. კუფტინი. ანგარიში გამოქვეყნებულია სტატიის სახით “Археологическая маршрутная экспедиция в бассейны рек Лиави, Проне, Квирили и среднего Риони в 1951 году”.

თრიალეთის თასი, (ქ.ნ. II ათასწ. დასაწყისი)

ყველა ის პუნქტი, სადაც ბორის კუფტინი აწარმოებდა გათხრებს იმ პერიოდისთვის თითქმის შეუსწავლელი იყო. თრიალეთი უძველესი დროიდან იპყრობდა მეცნიერთა ყურადღებას თავისი მღვიმური სადგომებით, ობსიდიანის ინდუსტრიით, ციკლოპური სიმაგრეებით, ყორღნული ყრილებით, სხვადასხვაგვარი სამარხით, შუა საუკუნეთა ეპოქის ძეგლებით. ასევე საინტერესოა კოლხეთის დაბლობი, ადრეული სამოსახლოებითა და დოლმენებით, რომელთა დათარიღების საკითხი საკმაოდ ბუნდოვანი რჩებოდა. ამდენად ბორის კუფტინის მიერ ჩატარებული სამუშაოები იმ პერიოდის დიდი მეცნიერული სიახლე გახლდათ.

თრიალეთში 1936-1940 და 1947-1948 წლებში განხორციელებული გათხრების შედეგად ბორის კუფტინმა შეისწავლა 50-მდე ყორღანი. მოპოვებული მასალისა და მუზეუმში დაცული ადრინდელი კოლექციების შესწავლის საფუძველზე მან ყორღნების უფროსი ჯგუფი მიაკუთვნა ადრებრინჯაოს ხანას, ხოლო უმცროსი ჯგუფი შუაბრინჯაოს ეპოქას, ანუ თრიალეთის ყორღნების “აყვავების

პერიოდს” [Джапаридзе, 1993:248]. შემდგომში ცხადი გახდა, რომ თრიალეთის ყორღნები ბევრ იმგვარ ინფორმაციას შეიცავდა, რომელთაც ადრე ყურადღება არ ექცეოდა, მაგალითად ყრილები, სარიტუალო გზები და სხვ. ბორის კუფტინის საველე დღიურებში ასახულია საზოგადოებისთვის ბევრი საინტერესო ცნობა.

ამრიგად, ბორის ალექსის ძე კუფტინმა განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ქართული არქეოლოგიის განვითარებაში. იგი იყო ღრმად ერუდირებული მეცნიერი. თავისი ცხოვრების ორი ათწლეული საქართველოს წარსულის შესწავლას მიუძღვნა. საქართველოს არქეოლოგიაში შექმნა ახალი ეტაპი. მრავალწლიანი გათხრების შედეგად მოპოვებული მასალებისა და მუზეუმებში დაცული არქეოლოგიური კოლექციების შესწავლის საფუძველზე შეიმუშავა ძეგლების პირველი პერიოდიზაცია, გამოყო ენეოლითური ფენა საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მთელი რიგი ძეგლებისათვის. მის მიერ მოპოვებული მასალების შესწავლისა და ანალიზის საფუძველზე გამოავლინა “მტკვარ-არაქსისა” და “თრიალეთის” კულტურა, დაამტკიცა ქართული კულტურის ადგილობრივი ფესვები, რითიც უარყო მანამდე დამკვიდრებული აზრი კავკასიაში განვითარებული ბრინჯაოს მზა სახით შემოტანის შესახებ. დაადგინა საქართველოსა და ამიერკავკასიის ქ.წ. III-II ათასწლეულების უწინარესი მაღალგანვითარებული კულტურების კავშირი წინააზიურ სამყაროსთან. მან პირველმა განსაზღვრა აფხაზეთის დოლმენების ასაკი და კოლხური კულტურის კავშირი ყობანურ კულტურასთან. გამოყო კოლხური კულტურის წინარე ხანის ფენები და დაადგინა კოლხეთის დაბლობის საცხოვრებელი ბორცვების ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა. ყოველივე ამის შედეგად შექმნა კულტურულ-

ისტორიული განვითარების სურათი, რითიც კარდინალურად შეცვალა ამიერკავკასიის უძველესი ისტორია და კავკასიას განსაზღვრული როლი მიაკუთვნა აღმოსავლეთის უძველეს კულტურათა სისტემაში. მან სისტემაში მოიყვანა და შეისწავლა იმ დროისათვის ყველა ცნობილი არქეოლოგიური მასალა, დაადგინა მტკვარ-არაქსისა და ყორღნული კულტურის გენეტიკური კავშირი. იგი თავის დასკვნებს ამყარებდა მრავალრიცხოვანი ანალოგიით. ბორის კუფტინის მიერ შემუშავებულმა ქრონოლოგიურმა სქემამ შემდგომში უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოსა და მთელი ამიერკავკასიის ბრინჯაოს ხანის შესწავლის საქმეში და დღემდე არსებითი ცვლილება არ განუცდია. კუფტინის მიერ მოპოვებული მასალების საფუძველზე ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში შეიქმნა ცალკე ფონდი, რომელსაც “თრიალეთის ფონდი“ ეწოდა. კუფტინის მიერ თრიალეთური კულტურის აღმოჩენა შეფასებულია როგორც უდიდესი აღმოჩენა, მასზე არაერთმა გამოჩენილმა უცხოელმა მეცნიერმა აღფრთოვანებული რეცენზია გამოაქვეყნა. ბორის კუფტინის ნაშრომებს დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალობა და მეცნიერული ღირებულება. არქეოლოგებისა და ისტორიკოსებისათვის ისინი სახელმძღვანელოებად და სამაგიდო წიგნებად იქცა.

მაია ჩოლოყაშვილი

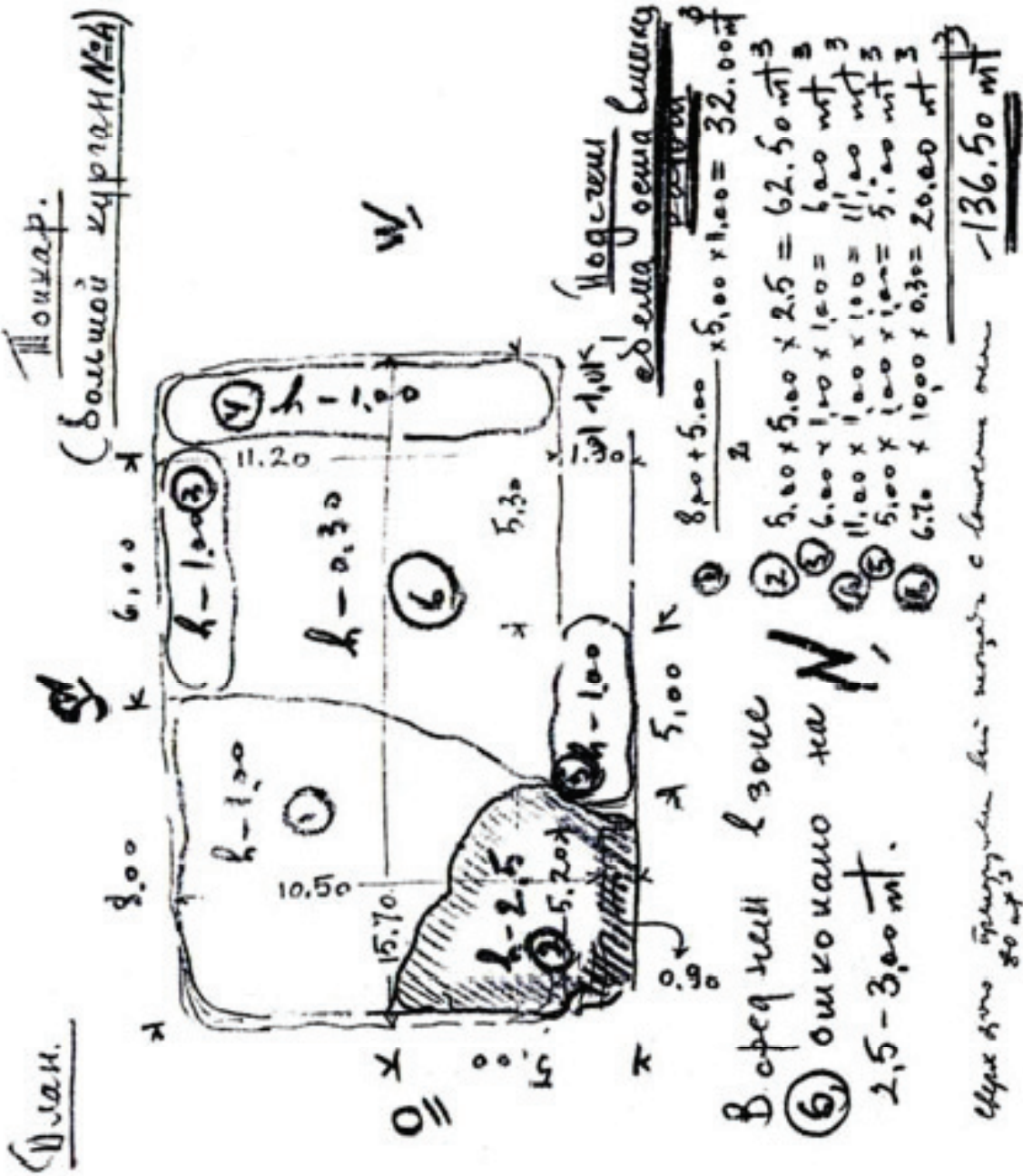
ტაბულა II

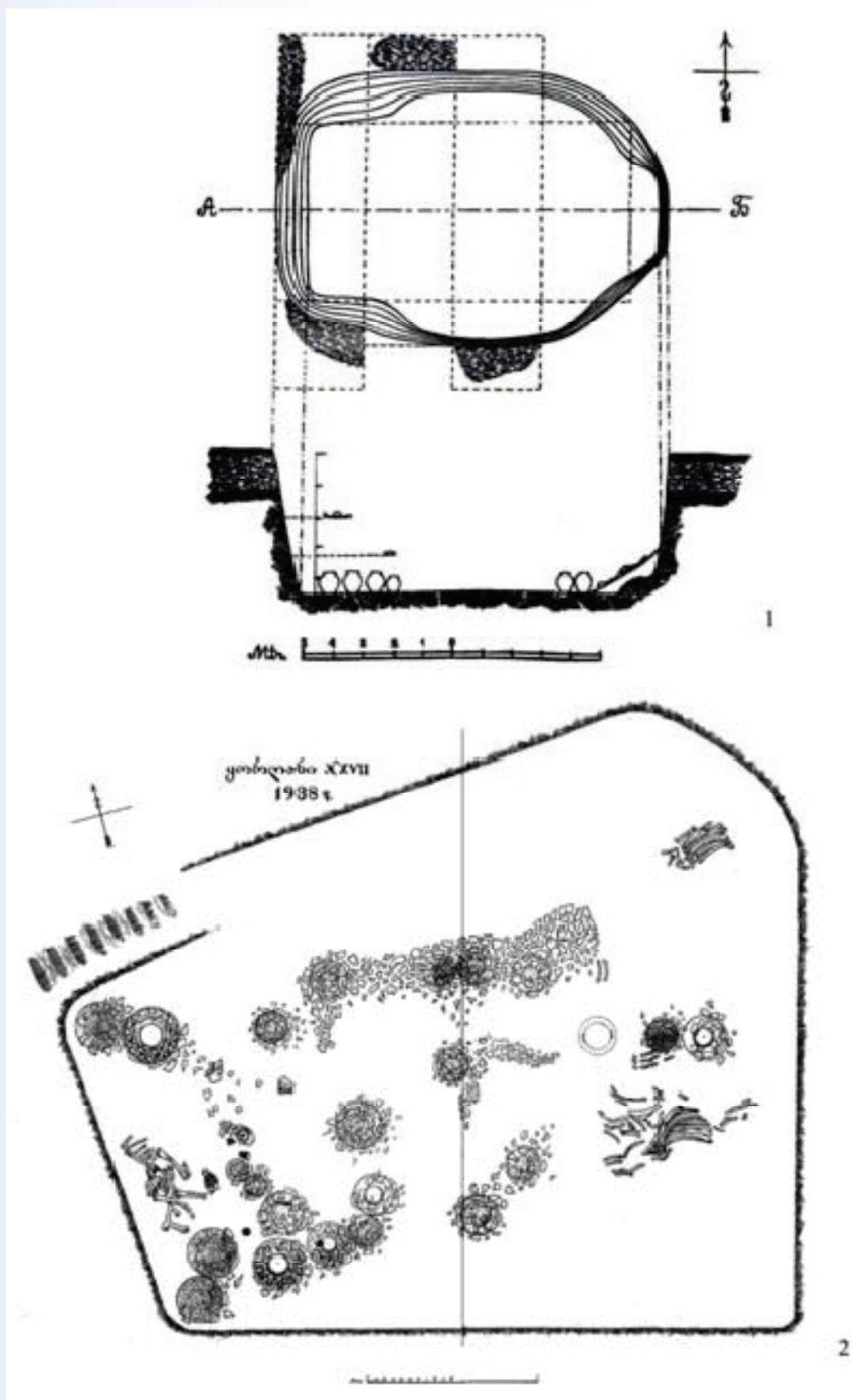
ტაბულა III

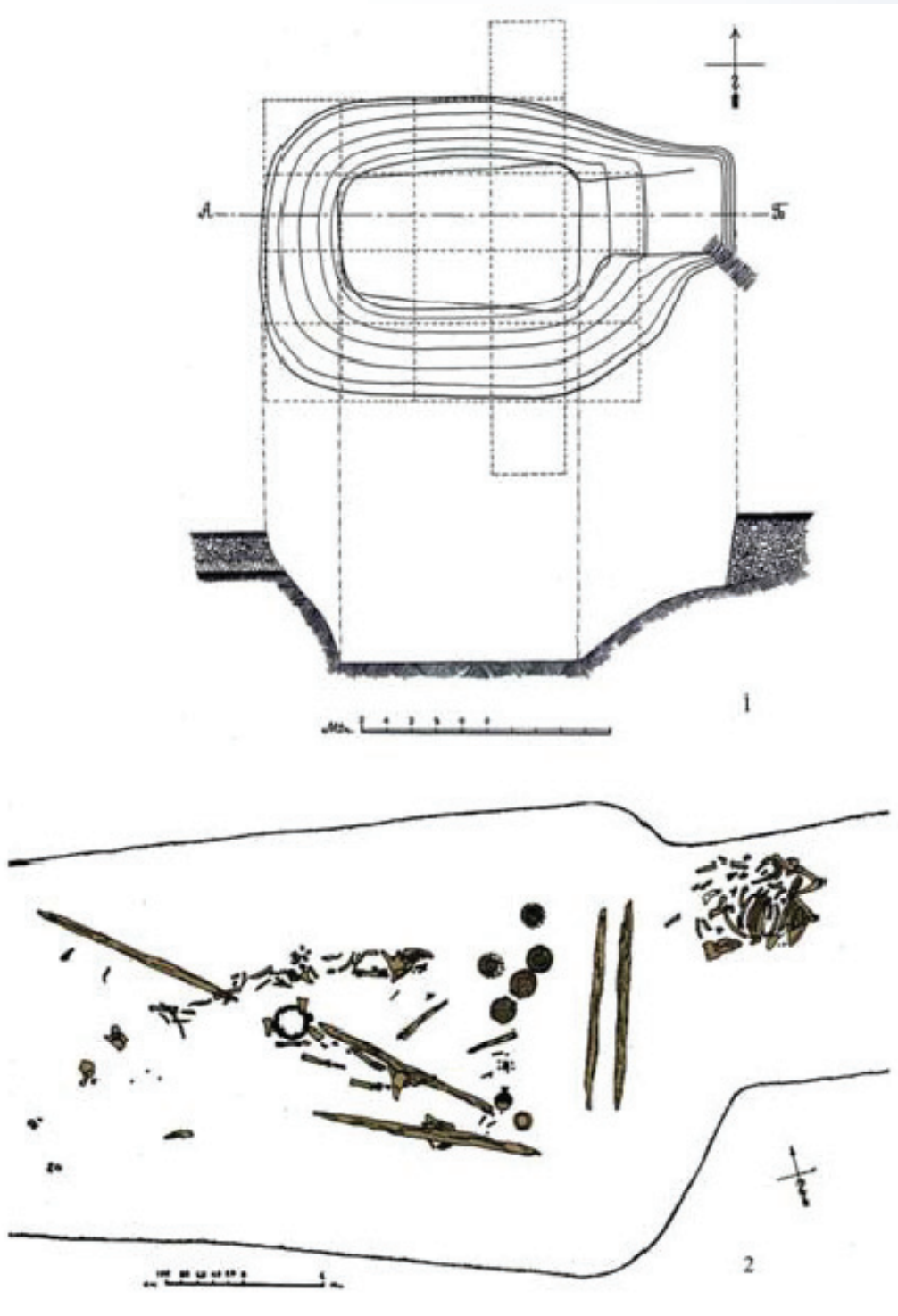
ცაბუღა V

ტაბულა VI

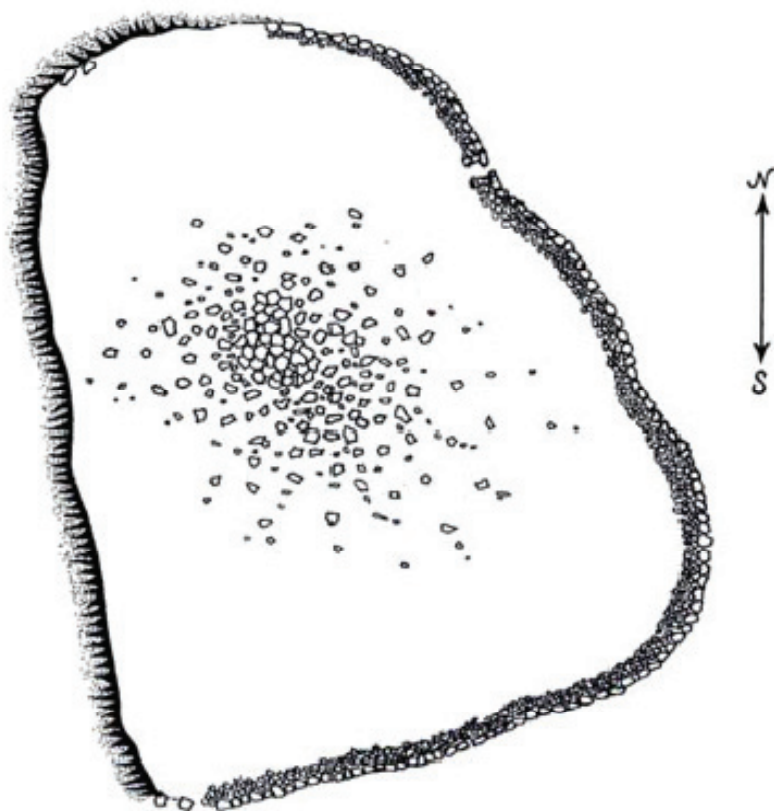
ტაბულა VII

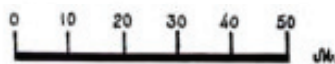
ტაბულა VIII

Археологическая экспедиция
Управления по делам архитектуры
при С.Н.К. С.С.Р. Грузии.
1945г.

Циклопическая крепость „Зыд“
„Уойлутен Машин“

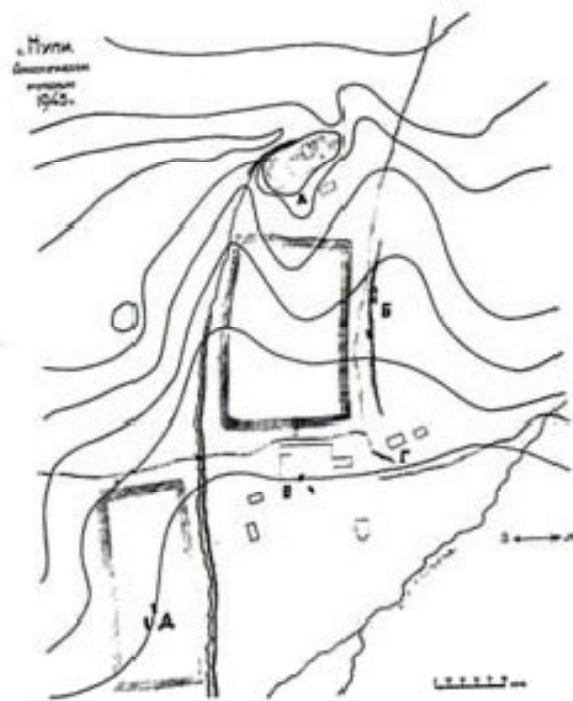
უმ. $\frac{1}{2}$ მ. ს

ტაბულა IX

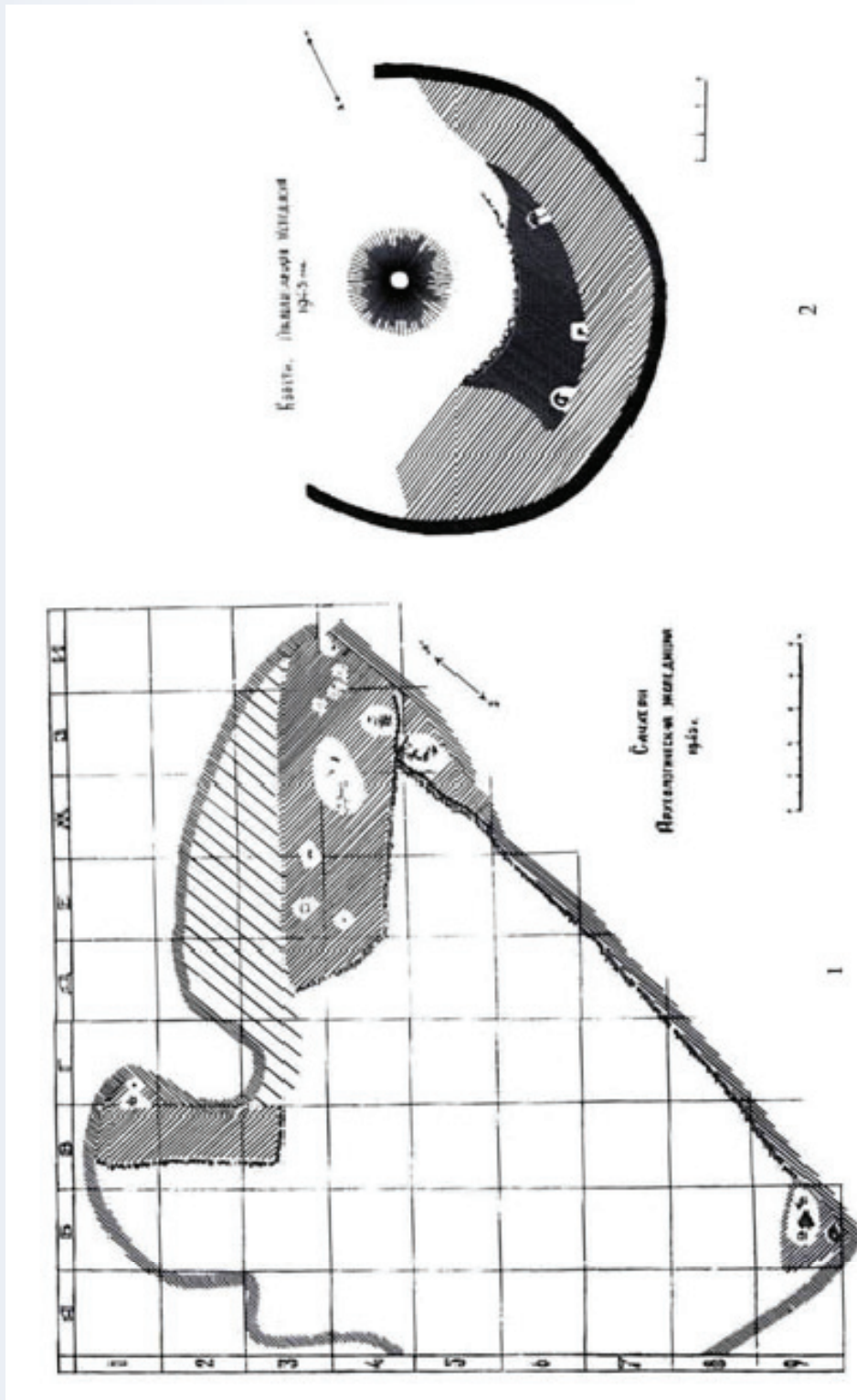

1

2

ტაბულა X

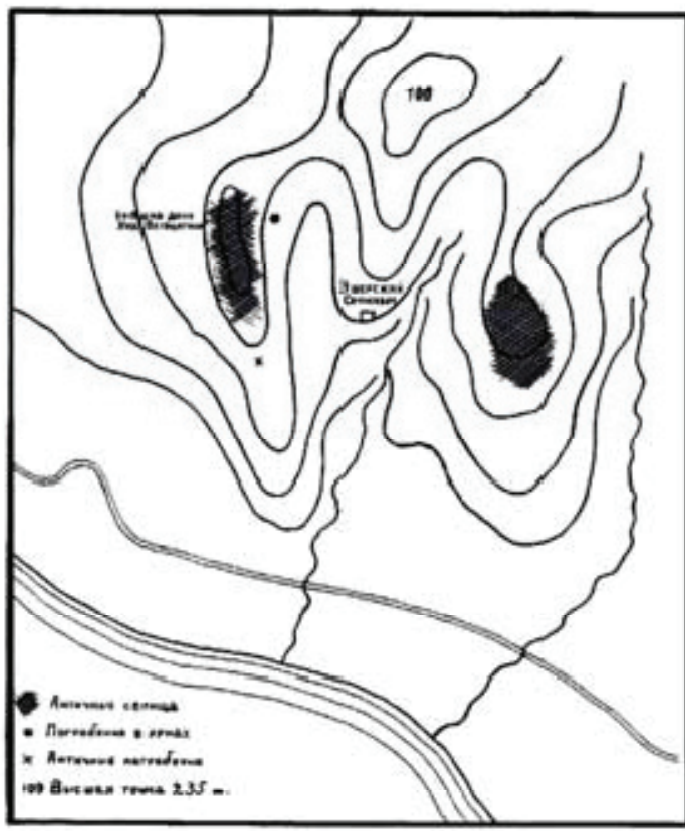

ტაბულა XI

XVI

1

2

ტაბულა XIII

ტაბულების აღწერილობა

1. ტაბ. I. ბორის კუფტინის მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე გათხრილი ძეგლები.
2. ტაბ. II. თრიალეთში ყორღნების გავრცელების რუკა.
3. ტაბ. III. ბორის კუფტინის მიერ ჩახატული თრიალეთის ზ4 ყორღანი.
4. ტაბ. IV. ბორის კუფტინის მიერ ჩახატული თრიალეთის ზ4 ყორღნის სამარხეული ინვენტარი.
5. ტაბ. V. ყორღანი «თოფ-კარი». გეგმა.
6. ტაბ. VI. ყორღანი 17. 1. გეგმა და ჭრილი; 2. ბორის კუფტინის მიერ ჩახატული დასაკრძალავი ინვენტარის განლაგება სამარხ-კამერაში.
7. ტაბ. VII. ყორღანი 15. 1. გეგმა და ჭრილი; 2. ბორის კუფტინის მიერ ჩახატული დასაკრძალავი ინვენტარის განლაგება სამარხ-კამერაში.
8. ტაბ. VIII. ციკლოპური სიმაგრე «ზილდი». გეგმა.
9. ტაბ. IX. 1. სოფ. ედისი. ბორცვი «ცარცატა». გეგმა; 2. სოფ. ნული. გეგმა.
10. ტაბ. X. 1. ქორეთი. გეგმა; 2. საჩხერე. გეგმა.
11. ტაბ. XI. 1. ბორის კუფტინის მიერ შედგენილი კოლხურ-ყობანური კულტურის
12. გავრცელების რუკა; 2. ეშერა - ანტიკური ნამოსახლარების რუკა.
13. ტაბ. XII. აფხაზეთი. ადგილი “კიურ-დერე”. დოლმენების განლაგება.
14. ტაბ. XIII. ბორის კუფტინის მიერ ჩახატული არქეოლოგიური მასალა.

HONOURED ARCHAEOLOGISTS OF GEORGIA

The article (with illustrations) is prepared
According to Tina Abulashvili's book-
"Boris Kuftin and Archaeology of Georgia"
The magazine –"Online Archaeology"- Thanks Ms. Tina for the exclu-
sive right to use the materials of her work.

BORIS KUFTIN

"Online Archaeology" now highlights Boris Kuftin's activities. Although a well-known researcher Boris Kuftin was not genetically Georgian, he contributed so much to the development of archaeology in our country, that world public, the full member of the French Anthropological Society, Academician Boris Kuftin, considers as a honoured scientist of Georgia.

The phenomenon of famous archaeologist, State prize winner, Academician Boris Kuftin has not been properly appreciated. His activity is extensive and diverse. B. Kuftin worked in many fields of science, but the most important part of his life he devoted to the study of archaeology in Georgia.

Boris Kuftin gained a special place in the development of Georgian archaeological science. He was versatile, deeply erudite scholar. Unfortunately, he could not realize his future plans. On August 2, 1953, in Latvia, near Riga, he died in an accident. As it was his last wish, Boris Kuftin is buried in the Vake Pantheon of Public Figures, in Tbilisi.

**The history of archaeological researches carried out
by Boris Kuftin in Georgia.**

B. Kuftin conducted archaeological field works in Georgia in 1934-1951. He studied many monuments in the east as well as in the west Georgia. He often had to study several monuments in one season which were considerably far away from each other. In 1934 he studied Dolmens in Abkhazia, in 1936 he worked in Trialeti, on the territory of “Khramesh” construction and at the same time in Dablagomi, in 1937-1940 he continued research in Abkhazia and at the same time in Trialeti. In 1947-1948 he worked in Trialeti, in 1945-1946 and 1951 he carried out a famous route expedition of Shida Kartli, in the so called South Ossetia and Imereti.

In 1934, the archaeological expedition organized by the USSR Academy of Sciences (manager – I. Meshchaninov) consisted of learning detachments of pre-tribal society (S. Zamiatnin, L. Soloviov membership) and tribal and ancient society (Academician I. Meshchaninov, M. Ivashchenko, A. Lukin and professor B. Kuftin membership). Expedition report is published in the book: “Materials for the archaeology of Colchis” “ Vol. I.

In 1935, Boris Kuftin carried out intelligence works on Colchis lowland archaeological monuments, by order of Central Committee for Cultural Heritage Preservation Committee of Georgia. He researched and studies the existing material. The report is published in the book: : “Materials for the archaeology of Colchis” “ Vol. II.

In 1936, B. Kuftin carried out excavations in village Dablagomi, by order of N. Marr Institute of Language, History and Material Culture. The reason of research was the collection of items brought to the Museum of Georgia, from Dablagomi in 1929 (Inv. 20-29; 1-137). In the archaeological expedition participated the following people: Professor B. Kuftin, Associate Pro-

fessor N. Berdzenishvili, aspirants: V. Aumal, N. Khostharia. The report is published in the book: “Materials for the archaeology of Colchis” “ Vol. II.

In Dablagomi a former settlement and necropolis were found. Natsikhvari and Nasakirevi hills. Three cultural layers were revealed in the former settlement: the lower horizons- Kura-Aras period; The upper horizon B. Kuftin linked to the culture of ancient Colchis former settlements. 28 burials were excavated and dated back to Colchis White. The material is kept in the National Museum of Georgia. [Kuftin, 1950:1-138; Jibladze, 1997:45; Pkhakadze, 1993:125].

In 1936, an archaeological expedition was organized under the leadership of Boris Kuftin.

In 1937, archaeological expedition of Tsalka, organized by the Committee for Cultural Heritage Preservation of Council of People’s Commissars, under the leadership of Boris Kuftin was carried out. The report is published in the book: “Archaeological excavations in Trialeti”.

In the same year B. Kuftin carried out archaeological explorations, organized by the Committee for Cultural Heritage Preservation and the Cultural Institute of Abkhazia. Unfortunately, the scientist could not process and publish the material.

In 1946, a route- reconnaissance expedition was organized in Sachkhere and Abkhazia. B. Kuftin, L. Sklipasivski and O. Bendukidze participated in the expedition. Processing and publishing of the material was not possible.

In 1947, in the archaeological expedition of Tsalka, organized by the Committee for Cultural Heritage Preservation of Georgia and the archaeological department of Georgian State Museum, B. Kuftin, G. Mchedlishvili, L. Sklipasovski, O Bendukidze, A. Kuftin took place. The report is published in the book: “Archaeological excavations in 1947 in Tsalka district.”

In 1951, archaeological expeditions in the basins of the Rivers Liakhvi,

Prone, Kvirila and in the middle part of the River Rioni. The expedition was organized by the Committee for Cultural Heritage Preservation of Georgia and Institute of History with the participation of : S. Nadimashvili, restorer-operator O. Bendukidze, Kirova, P. Ivanov and A. Kuftin. The report is published in the form of an article: ‘Archaeological expedition route in the basins of Rivers Liakhvi, Prone, Kvirila and in the middle part of Rioni in 1951’.

All the points where B. Kuftin conducted excavation were almost unexplored for that time. Trialeti attracted scientists’ attention from ancient times, with its caves, obsidian industry, cyclopean fortresses, barrow mounds, various tombs and Medieval-era monuments. Also Kakheti lowland is interesting, with its dwellings and dolmens, the issue of dating of them remained rather vague. Thus the works carried out by B. Kuftin was a great scientific novelty for that period.

As a result of excavations carried out in 1936-1940 and 1947-1948, in Trialeti Boris Kuftin studied about 50 mounds. On the basis of obtained material and earlier collections kept in the museum, he subsumed the elder group of mounds to Early Bronze Age, and younger group to Middle Bronze Age, that is to “Prosperity period of Trialeti mounds” [Japaridze, 1993:248]. Later it became clear that Trialeti barrows contained lots of such information, which previously were neglected. For example mounds, ritual roads and so on. Lots of interesting information is highlighted in the B. Kuftin’s field diaries.

Thus Boris A. Kuftin made an exceptional contribution to the development of Georgian Archaeology. He was deeply erudite scientist. He devoted two decades of his life to the study of the past of Georgia. Create a new stage in Georgian archaeology. Developed the first periodization of monuments on the basis of obtained material during the many years’ excavations and studying archaeological collections kept in the museum, allocated Neolithic layer for number of monuments in Georgia, Armenia and Azerbaijan.

On the basis of studying and analyzing the material obtained by him, he revealed the culture of Kura-Aras and Trialeti, proved the local roots of Georgian culture, thereby rejected the previously accepted idea about the ready introduction of developed bronze to Georgia. Established the connection of highly developed cultures from the 3rd -2nd millennium BC of Georgia and Trans Caucasus with Near Eastern world. He was the first to define the age of dolmens and the connection of Colchis culture with Koban culture. Allocated the layers from the previous period of Colchis culture and set the chronological order of Colchis lowland housing hills. As a result of all this he made a picture of cultural and historical development, thus he fundamentally changed the Trans-Caucasus ancient history and gave a definite role to the Caucasus in the system of ancient cultures. He brought in a system and studied all the known archaeological material, found genetic connection between Kura-Aras and barrow cultures. He supported his conclusions by number of analogues. A chronological scheme developed by B. Kuftin, played an important role in the studies of Bronze Age of Georgia and the whole Trans-Caucasus and have not undergone any substantial changes till now. On the basis of found material by Kuftin, in Georgian State Museum by Janashia a separate fund has been established, which is called "Trialeti Fund" The discovery of Trialeti culture by B. Kuftin is estimated as the greatest discovery. A number of outstanding foreign scientists published excited reviews. Boris Kuftin's works has retained its actuality and scientific value. They became textbooks and table-top books for archaeologists and historians.

Maya Cholokashvili

DESCRIPTION OF TABLES

Tab. I. Excavated monuments in Georgia by B. Kuftin.

Tab. II. Trialeti barrows distribution map

Tab. III. Trialeti N4 barrow sketched in by B. Kuftin

Tab. IV. Grave inventory of Trialeti N 4 barrow sketched in by B. Kuftin.

Tab. V. Barrow “Top-kari” (shotgun-door). Plan.

Tab. VI. N 17. 1. plan and section; 2. The location of burial inventory in tomb-chamber sketched in by B. Kuftin

Tab. VII. N 15 1. Plan and section; 2. The location of burial inventory in tomb-chamber sketched in by B. Kuftin

Tab. VIII. Cyclopean fortress “Zildi”. Plan.

Tab. IX. Village Edisi. Hill “Tsartsata”. Plan. 2. Village Nuli. Plan.

Tab. X. Koreti. Plan. 2. Sachkhere. Plan.

Tab. XI. A distribution map of Colchis-Koban Culture made by B. Kuftin;
2. A map of ancient settlements.

Tab. XII. Abkhazia. Place “Kiuru-dere” Dolmen’s location.

Tab. XIII. Archaeological material sketched in by B. Kuftin.

ს ა ი ნ ტ ე რ ე ს ო გ ა მ ო ც ე მ ე ბ ი

ნოქალაქევი. ციხეგოჯი. არქეოპოლისი

ნოქალაქევი. ციხეგოჯი. არქეოპოლისი – ნოქალაქევის ქართულ-ინგლისური ექსპედიციის 2001-2010 წწ. გათხრების ანგარიში. სტატიების კრებული (10 სტატია). რედაქტორი — ვინჩესტერის უნივერსიტეტის პროფესორი პოლ ევერილი. ოქსფორდი, არქეოპრესი, ბრიტანეთის არქეოლოგიური ანგარიშების საერთაშორისო სერია 2612, 2014 წელი, გვერდების რაოდენობა – 129.

კრებული ეძღვნება ნოქალაქევის ნაქალაქარზე 2001-2010 წლებში განხორციელებულ არქეოლოგიურ სამუშაოებს. სტატიებში წარმოდგენილია ნოქალაქევისა და ზოგადად დასავლეთ საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან VIII საუკუნემდე, აღწერილია გასულ წლებში ნაქალაქარზე ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოები, გათხრების მეთოდოლოგია. კრებულში განთავსებულია ორი - A და B თხრილების გათხრების ანგარიშები, გამოქვეყნებულია ნოქალაქევიში გამოვლენილი კერამიკული ნაწარმი, აღწერილია აღმორჩენების კონსერვაცია-რესტავრაციის პროცესი და ანალიზი, გადმოცემულია გამოვლენილი მასალის არქეობოტანიკური, პალინოლოგიური და ზოოარქეოლოგიური ანალიზების შედეგები.

კრებული საინტერესოა არა მხოლოდ სპეციალისტებისთვის, არამედ სტუდენტებისა და ჩვენი ქვეყნის წარსულით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

გამოცემა ინგლისურენოვანია, სტატიებს დართული აქვს ტაბულები, ცხრილები, რუკები, ილუსტრაციები. შესრულებულია მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე.

უახლოეს მომავალში მკითხველი “ნოქალაქევი. ციხეგოჯი. არქეოპოლისის” ქართულ ვერსიას იხილავს.

INTERESTING PUBLICATIONS

NOKALAKEVI. TSIKHEGOJI. ARCHAEOPOLIS

Nokalakevi. Tsikhegoji. Archaeopolis – The excavation report of Georgian-English expedition 2001-2010. Collection of articles (10 articles). Editor – the Professor of Winchester University Paul Everill. The international series of Oxford, Arceopress, British Archaeological reports 2612, year 2014. Number of pages – 129.

The collection is dedicated to the archaeological works carried out in 2001-2010. The articles describe the history of Nokalakevia and west Georgia in general from the ancient times till the 8th century, it also describes the works carried out in the former city (Nakalkari) in the past years and the methodology of excavations. The collection includes two – A and B reports about excavations, ceramic products found in Nokalakevi are published, the conservation and restoration process and analysis of discovery is described and

The collection is interesting not only for the specialists, but also for students and for the readers who are interested in the past of our country.

Publication is in English language. Tables, charts, maps and illustrations are attached to the articles. It is done in high polygraphic level.

In the near future readers will see a Georgian version of “Nokalakevi, Tshikhegoji. Archaeopolis”

Nokalakevi • Tsikhegoji • Archaeopolis

Archaeological excavations 2001–2010
Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi

Edited by

Paul Everill

სამეცნიერო ანგარიშით
გეორგიის კულტურული მემკვიდრეობის
დაცვის ეროვნული სააგენტო

NATIONAL AGENCY FOR
CULTURAL HERITAGE
PRESERVATION OF GEORGIA

BAR International Series 2612
2014

ძველი ქართული აბანოები

ძველი ქართული აბანოები - ავტორები ვ. სადრაძე, მ. ძნელაძე, ე. ლლიღვაშვილი, თ. ხოხობაშვილი. რედაქტორი - ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი ვაჟა სადრაძე, რეცენზენტები - პროფ. დ. ახვლედიანი, ისტ. დოქტორი - კ. კახიანი. წიგნი გამოცემულია შპს "ნარიკალას" დირექტორის, ბ-ნ ნოდარ ტოტალაშვილის თანადგომით. თბილისი, 2014 წელი, გამომცემლობა "სეზანი". გვერდების რაოდენობა - 140.

მონოგრაფია ეძღვნება გვიანანტიკურ-შუასაკუნეების აბანოების შესწავლას. განხილულია ქართულ რეალობაში აბანოს გაჩენის წინარე პირობები, ტიპი, აღნაგობა, ფუნქციონირების, მშენებლობის ტექნიკური თავისებურებები და სხვ.

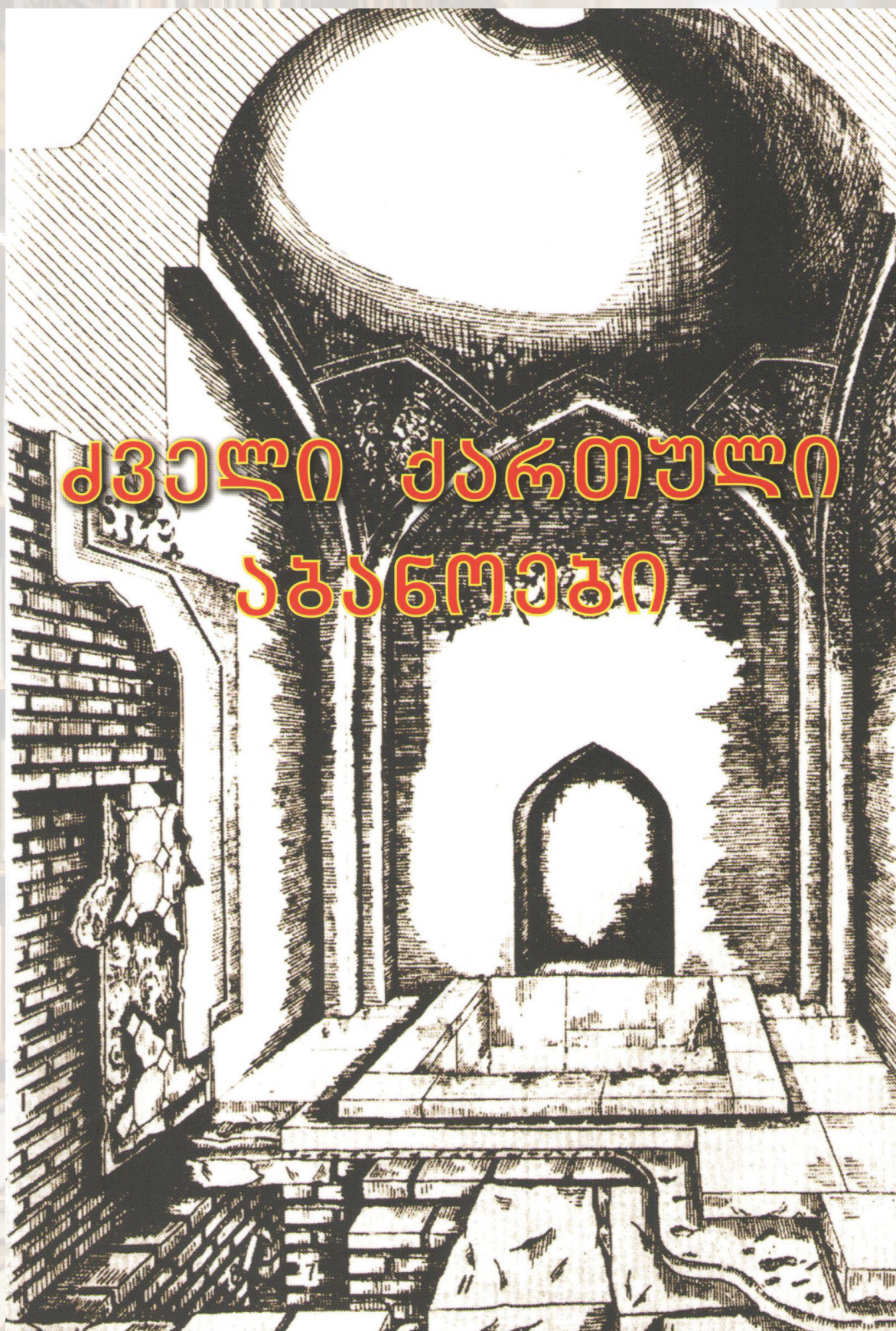
გამოცემა შესრულებულია მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე.

Old Georgian Bathhouses

Old Georgian bathhouses - authors V. Sadrze, M. Dzeladze, E. Ghllighvashvili, T. khokhobashvili. Editor- Doctor of historical sciences Vaja Sadradze, reviewers- Professor. D. Akhvlediani, Doctor in History – K. Kakhi-ani. The book is published with the support of the director of "Narikala" Ltd, Mr. Nodar Totalaahvili. Tbilisi, 2014, Publishing house "Cezanne". Number of pages- 140.

The monograph is dedicated to the study of bathhouses of Late Antique and medieval ages. The book discusses preconditions, of creating bathhouses in Georgian reality, their type, structure, functioning, technical features of construction and so on.

Edition is made in high polygraphic level.

ქალაქი “Σούριον”

ქალაქი “Σούριον” - ავტორი გურამ ყიფიანი, წიგნი გამოიცა ბ-ნ მურად ახვ-
ლედიანის თანადგომისა და ვანის მუნიციპალიტეტის ფინანსური მხარდაჭერ-
ით. სამეცნიერო რედაქტორი — საქართველოს ეროვნულ მეცნიერებათა
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, პროფ. გურამ ლორთქიფანიძე. თბილისი,
გამომცემლობა “არტანუჯი”, 2014 წელი. გვერდების რაოდენობა - 238.

გამოკვლევა ეძღვნება ქალაქ სურიონის ადგილმდებარეობის
გარკვევა-დაზუსტების საკითხებს. საინტერესოა, რომ მეცნიერი
სურის ლოკალიზაციას ვანის ნაქალაქარს უკავშირებს. მონოგრა-
ფია განკუთვნილია არა მხოლოდ სპეციალისტებისთვის, არამედ
სტუდენტებისა და ჩვენი ქვეყნის წარსულით დაინტერესებული
ფართო საზოგადოებისთვის.

გამოცემა ორენოვანია (ქართული-ინგლისური), გაფორმებუ-
ლია საუკეთესო ილუსტრაციებით, შესრულებულია მაღალ პოლი-
გრაფიულ დონეზე.

CITY “ΣΟΥΡΙΟΝ”

City “Σούριον” – Author Guram Kipiani, the book was published with
the support of Mr. Murad Akhvediani and with the financial support of Vani
Municipality. Scientific Editor – Corresponding member of National Acad-
emy of Science of Georgia, Professor Guram Lortkipanidze. Tbilisi, publish-
ing house “Artanuji”, 2014. Number of pages – 238.

Research is dedicated to clearing up and verification issues of the location
of the city Surioni. It is interesting that the scientist connects the localization
of Suri to Vani former city. Monograph is intended not for specialists, but
also for students and general public.

The edition is bilingual (Georgian-English), lined with the best illustra-
tions, printing is done in high level.

გურამ ყიფიანი
GURAM KIPANI

ქალაქი „Σούριον“-ი

THE CITY OF „Σούριον“

თბილისის ეკლესიების ბედი სერიალის I ტომი - ავტორი მერაბ ძნელაძე. სერიალის რედაქტორი - პროფ. ვაჟა სადრაძე, რეცენზენტები - პროფ. მ. იზორია, პროფ. დ. ახვლედიანი. გამოიცა თბილისის მერიის კულტურული ღონისძიებების ცენტრის, თბილისის საკრებულოს, თიბისი ბანკისა და საქართველოს ეროვნული აკადემიის დაფინანსებით. თბილისი, 2014 წელი. გვერდების რაოდენობა - 194.

მონოგრაფიის პირველი ნაწილი თბილისის კლდისუბნის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიაში 2007 წელს წარმოებულ სამეცნიერო საკვლევადიებო საქმიანობას ეთმობა, მეორე კი წმ. გიორგის შესახებ არსებული წყაროებისა და სხვა ამონარიდების კრებითი ნაწილია. სამეცნიერო-პოპულარული გამოცემა საინტერესოა როგორც პროფესიონალებისთვის, ისე ფართო საზოგადოებისთვის.

მონოგრაფია ქართულენოვანია, სამენოვანი (ქართული-ინგლისური-რუსული) რეზიუმეებით. გაფორმებულია საუკეთესო ილუსტრაციებით, შესრულებულია მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე.

რედაქციისგან:

სერიის ავტორები სათანამშრომლოდ ინვევენ დაინტერესებულ პირებს.

THE FATE OF TBILISI CHURCHES VOLUME I OF THE SERIES

The fate of Tbilisi churches Volume I of the series – The author Merab Dzenladze. Director of the series – Professor Vaja Sadradze, reviewers – Professor M. Izoria, Professor D. Alhvlediani. Published with the funding of the cultural event center of Tbilisi City Hall, Tbilisi City Council, TBC Bank and National Academy of Georgia. Tbilisi, 2014. Number of pages- 194.

The first part of the monograph is about the scientific research activities carried out in Kldisubani St. George Church, in 2007, and the second is the collective part about existing sources and other extracts. The scientific-popular publication is interesting for professionals and public at large.

The monograph is in Georgian language, with trilingual (Georgian-English-Russian) resumes. Designed with the best illustrations, printed in a high polygraphic level.

From the editorial team:

The authors of the series invite all the interested persons.

თბილისის ეკლესიების ბეჭდი

მერაბ მნელაძე

თბილისის კლუბების
 მძივა გიორგის
 მკლესია

თბილისის ეკლესიების ბედი სერიალის II ტომი

თბილისის ეკლესიების ბედი სერიალის II ტომი - ავტორები მერაბ ძნელაძე, მაია იზორია, ვერა ჩიხლაძე, ანდრო გოგოლაძე. მთ.რედაქტორი - პროფ. ვ. სადრაძე, სერიალის რედაქტორი - პროფ. თ. ხოხობაშვილი. რეცენზენტები: პროფ. დ. ახვლედიანი, პროფ. ლ. ჯიბლაძე. თბილისი, 2014 წელი. გვერდების რაოდენობა - 224.

წიგნში აღწერილია “თბილისის ორმოც სებასტიელ მონამეთა ეკლესია.” სამეცნიერო-პოპულარული გამოცემა განკუთვნილია საქართველოს დედაქალაქში არსებული ეკლესიების წარსულით დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისთვის.

მონოგრაფია ქართულენოვანია, სამენოვანი (ქართული-ინგლისური-რუსული) რეზიუმეებით. გაფორმებულია საუკეთესო ილუსტრაციებით, შესრულებულია მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე.

რედაქციისგან:

სერიის ავტორები სათანამშრომლოდ იწვევენ დაინტერესებულ პირებს.

THE FATE OF TBILISI CHURCHES VOLUME II OF THE SERIES

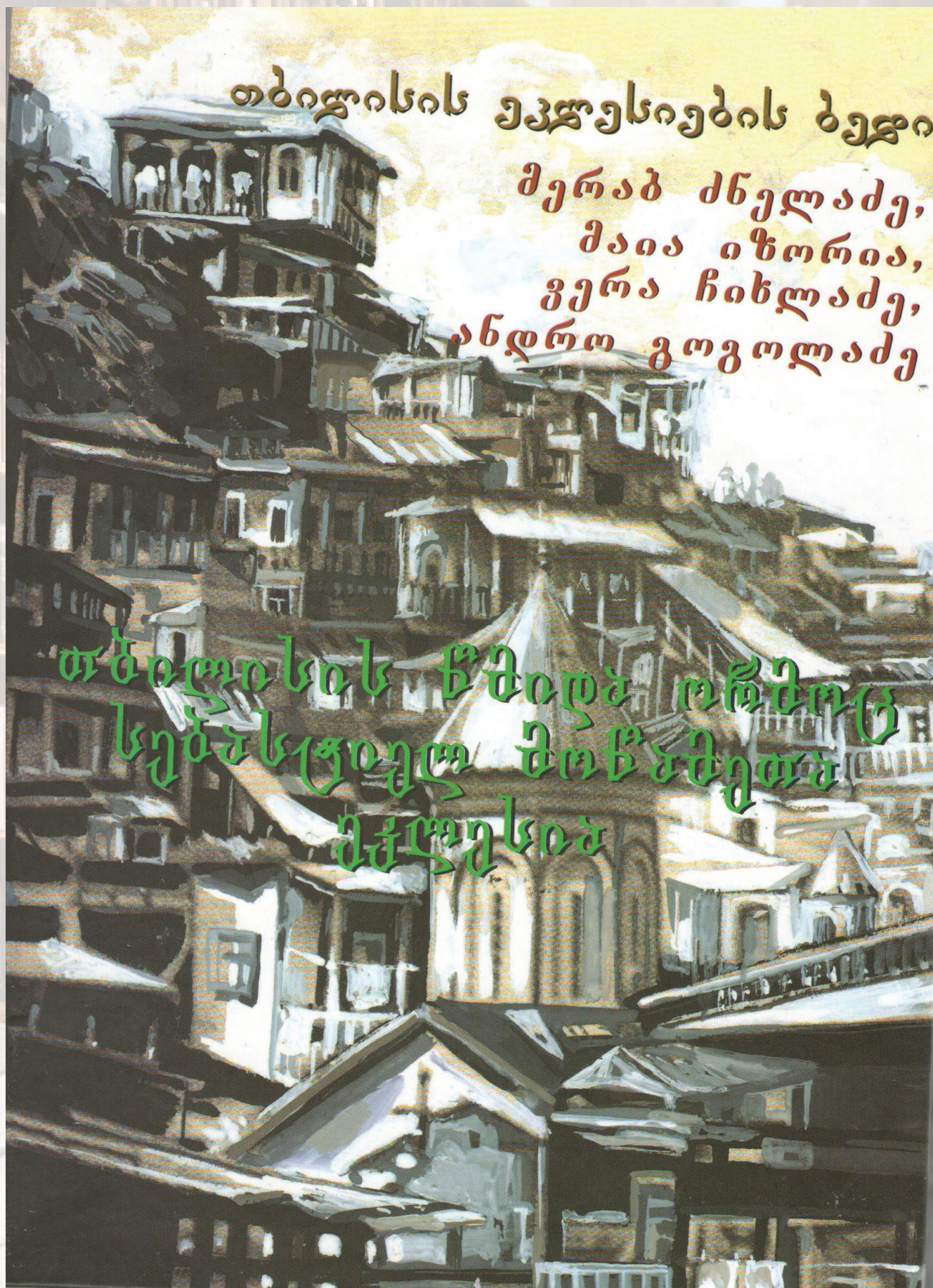
The fate of Tbilisi churches Volume II of the series – The authors Merab Dzneladze, Maia Izoria, Vera Chikladze, Andro Gogoladze. Chief Editor- Professor V. Sadradze, Editor of series – Professor t. Khokhobashvili. Reviewers: Professor D. Akhvlediani, Professor L. Jibladze. Tbilisi, 2014. Number of pages- 224.

The book describes the “Tbilisi Forty Sebastian Martyrs Church”. The scientific-popular edition is for the public interested in the past of churches existing in the capital of Georgia.

The monograph is in Georgian language, with trilingual (Georgian-English-Russian) resumes. Designed with the best illustrations, printed in a high polygraphic level.

From the editorial team:

The authors of the series invite all the interested persons.

რედაქციისგან:

რედაქცია, შესაძლოა, არ იზიარებდეს ჟურნალში განთავსებულ სამეცნიერო სტატიებში გამოთქმულ ზოგიერთ მოსაზრებას, მაგრამ “ონლაინ არქეოლოგია” შეუფერხებლად გამოაქვეყნებს ამგვარ წერილებსაც და, შესაბამისად, ღიაა პოლემიკისთვის.

FROM THE EDITORIAL TEAM:

EDITORIAL, PERHAPS, DOES NOT SHARE SOME OPINIONS EXPRESSED IN SCIENTIFIC ARTICLES IN THE MAGAZINE, BUT “ONLINE ARCHAEOLOGY” PUBLISHES SUCH LETTERS AND THEREFORE IT IS OPEN TO DISCUSSIONS.

რედაქტორი - ნიკოლოზ ანთიძე

სარედაქციო კოლეგია:

კონსტანტინე ფიცხელაური

დავით ლომიტაშვილი

ლალი ახალაია

ბესო ლორთქიფანიძე

გიორგი მისრიაშვილი

კოორდინატორი და სტილისტური რედაქტორი -

მაია ჩოლოყაშვილი

დიზაინერი - თამარ გულბანი

EDITOR – NIKOLOZ ANTIDZE

EDITORIAL BOARD:

KONSTANTINE PITSKHELARI

DAVID LOMITASHVILI

LALI AKHALAIA

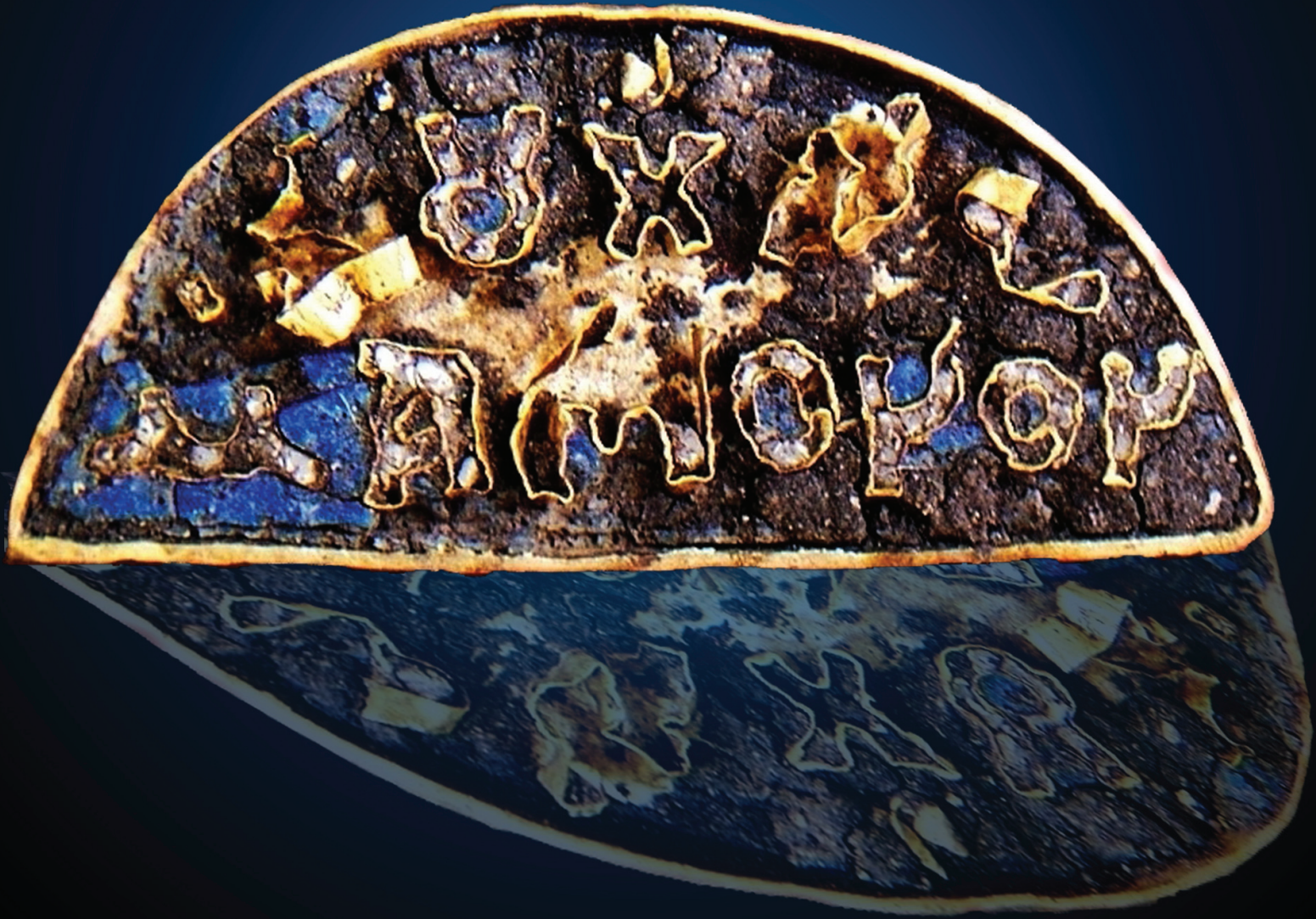
BESO LORTKIPANIDZE

GIORGI MISRIASHVILI

COORDINATOR AND STYLISTIC EDITOR - MAYA CHOLOKASHVILI

DESIGNER – TAMAR GULBANI

ONLINE
ARCHAEOLOGY

ონლაინ

არქეოლოგია

არქეოლოგიური სამსახური
ARCHAEOLOGICAL UNIT

საქართველოს კულტურული
მემკვიდრეობის დაცვის
ეროვნული სააგენტო

NATIONAL AGENCY FOR
CULTURAL HERITAGE
PRESERVATION OF GEORGIA